

ÉLETUNT EMBER.

REGÉNY.

IRTA: VAS GERE BEN

FŐTISZTELENDŐ
LIPOVNICZKY ISTVÁN
APÁT ÉS KANONOKNAK¹
BARÁTI SZERETETBŐL.

BUDAPEST, MÉHNER VILMOS KIADÁSA.
BUDAPEST, 1888. RUDNYÁNSZKY A. KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

¹ Később nagyvárad i püspök.

TARTALOM

A pusztai élet
Két fiatal ember
A testvérek
Régi ösmerősök
Hol van az a másik?
Két testvér
A család
A vándormadár
Tanító és tanítványok
Ujabb tanulmányok
A hét leányos asszony
Viszontlátás
Finánczleczkék
A kenyérköz
Pár óra főbiróéknál
Ur és szolga
Életnézetek
A kapitány bácsi
A grófné
A két barát
Aggodalmak
Főbiróék laka
Apa és anya
A csárda belseje
Egy országos vásár
A vetélytársak
A zivatar eleje
Közös baj
Az utolsó kártya
Régi ösmerősök
Berger
Négy szoba a vendéglőben
A zergeutczai szállás
Ráadás

Kedves barátom!

Ha a Tisza borrá változnék: rövid idő alatt meginnák az emberek, és csak neve maradna meg az emlékezetben; a magyar népben azonban van valami csudálatos szesz, mely megmenti a világ torkosainak falánkságától, és még nem találkozott olyan étvágy, mely a megízlelés első fokozatán túl haladhatott volna.

Sokan, még önvéreink is, rövid ésszel a csudák titkában keresték annyi vész közötti fönnmaradásunknak okát; pedig azon titok: népünknek az egyszerűség erkölcséhez való állhatatossága, mely nem engedi, hogy a mammonért szolga kíváncsion lenni, továbbá a kegyeletos ragaszkodás őseink földjéhez, honnét nem áhitozik kaliforniai vándorlásokra, a multhoz való hűség, hogy azt példátlan szívóssággal védeni képes - a lelkesülés, melylyel a legutolsó bojtár is dicsekedve vallja magát magyarnak, a keleti ragyogó képes beszéd, melyből az író is, mint eredeti forrásból merít, és a tudós nem a népnek, hanem a nép ajkáról bizonyít: ezeknek összege a mi eddigi létezésünknek és jövőnknek titka.

Ezen igazságnak részbeni bebizonyítása az én végcélom, s ha tán némely kicsiny hitűnek öntudatot, az igaz hívőnek pedig újabb bizonyítványt nyújthatok, meglesz azon jutalmam, mit ez életben reménylenem szabad.

Te, ki nemzetünk üdvében magasztosan hiszesz, ebben engem folyvást erősítesz, fogadd e munkát baráti viszonzásul azon órákért, melyekben tanuja valék azon hazaszeretnek, mely ajkaidról a múltért hála, a jövőért pedig imádság vala.

Pesten, május 1-jén 1862.

Vas Gereben.

A pusztai élet.

A puszta! a puszta!

Nagy darab egyenes föld, melyből itt-ott egy kutágas kapaszkodik ki, hogy legyen, a mihez a vándor szeme odatámaszkodhassék, s megvigasztalja, mint az üldözöttet a jó cselekedet, mely meggyőzi, hogy az emberen tökéletlenségében is meglátszik, hogy a teremtés remeke volt, és e munka után még az Isten is meg akart nyugodni.

Az ég boltozatára csillagokat rakott a teremtő, a földet virággal hinté be, hogy itt is, ott is leljen a szem megbámulni valót; s im, az ember, ki a nagy városban magas palotákat és föllegekig érő tornyokat halmozott össze, hányszor bámulta meg a pusztát a vásznon, melyre a művésznek keze toldalékképen is alig tudott egyéb diszítvényt fölrajzolni, mint egy elhagyott kutágast.

Mi vesztegette meg a művészt, hogy e szörnyű síkságot ecset alá vegye? hát a műbarátot mi ragadta meg úgy, hogy aranyaival drágán vegye meg azt az egyszerű valamit, minek szemlélésénél még a semmi is könnyen eszébe jut?

Aranyozott keretben a főur teremében látszatos helyre függesztik e képet, s míg ez egyszerűség majdnem leszégyenli magát a sok egyéb drágaság közül, a kíváncsi szemlélőt mi állítja meg e kép előtt? tán csak nem szomjazott meg annyira, hogy a füstött kutágas is megvigasztalja szomját, mit az előteremek inasai rögtön elverhetnek?

Magatok adjatok számot magatoknak, miért álltatok meg oly gyakran a pusztának egyszerű rajza előtt? Azt sem kérdem, gyönyörködtetett-e e kép, vagy hogy az egyszerűség épen megdöbbenett? de lelkemben megszólamlík valami, s azt mondja: hadd e bámuló népet, hadd élvezze e képen azt, a mit az emberi kéz füstékből a vászonra rakhatott; hisz nem is gyanítja, hogy valamint az ecset a virágnak csak a színét tudja lerajzolni, de az illatot oda nem toldhatja; úgy hiányzik e képről a pusztai magyarnak erkölce, melyről a világ annyit sem tud, mint az ibolyáról, hogy az szerényen a bokorban él, és csak a *kereső* leli meg.

Ez nincs lerajzolva a vászonra; mert ha ezt is oda tudta volna rajzolni a művész, a képet most, elhiheted, édes jó barátom, levett kalappal és térdepelve néznéd.

Furcsa biz az, hogy midőn a vándor iparos elhagyja azt a fészket, hol ezer ember nem is egymás mellett; hanem osztályos kalitkában egymás hátán lakik, s megtanult mindenféle szólásmódot, mint a befogott madár az elfütyölt nótát, s így kipallérozottan hosszú utra vállalkozván, hogy mint az oltoványág valami szebbnek-jobbnak törzsévé váljék e nagy hirű országban, a mint elér az alföldi rónáig, annak szélén megdöbbenve áll meg, mint mikor a szárazföldi a tenger partjához ér. - Pedig az alföld nem tenger, hisz egyenes földén szilárdan áll; de fél attól a valakitől, ki lovon jár és gyöpön alszik, ki a finom csalást nem tanulta meg könyvekből, kiről egy jó szó az inget is lecsalhatja, ki legközelebb áll azon állapothoz, melyben az emberi erény még megfertőztetve nincs, ki az emberi kötelességeket alkuár szerint még titkos jeggyel emlékezet okáért meg nem bélyegezte, - és mégis rémévé válik annak a fakó képű váznak, kiről ereje a civilizáció kórházában hamlott le, s annyira beteg, hogy remeg azon pillanattól, midőn legelőször embert fog látni, ki nemcsak a jó napot kívánja tiszta szívből; de falatját és gunyhóját is ingyen osztja meg vele, ha épen ott fárad el.

Az iderajzolt képen két ember van, egyik a csikós gazda, kinek sugár termete oly szépen egyenesedik föl, mintha most csöppent volna le az égből, és lehulltában márványoszloppá keménykedett volna, hogy a sok hajlongás meg ne görbithesse.

Nem dajkálta őt a majomszeretet; a zöld fű volt a párna teste alatt, s a mily egyenes a róna, oly egyenes lőn az izmos test is, hogy ha újra mértéket kellene venni az emberiségről, melyet a gyárok műhelyei és ezerféle iga félre nyomott, le kellene jönni az alföldre, megkeresni az igaz embermagot.

Kevés beszédű a puszták fia; mint a déli harangszó, hiába nem beszél, - se kevés szó közé oda sem férne a hazugság; mely csak ott tud csalni, hol a sok szó között elkeveredhetik.

Vágyainak összessége megfér a pusztán is, mely miatta milliószor is lehetne kisebb, hogy helyet leljen annak, mit magának kíván; hasztalan integet feléje a hosszú nyaku torony és tarka város, mely a délibábian lerajzolja magát, a ménes mellől botra támaszkodva óráig elnézi; de egyetlenegy lépésnyire nem mozdulna odább, hogy azt el is érje.

Rá ne fogd szerencsétlen, hogy ez egykedvűség, vagy tán a mi ennél is gyarlóbb, nem jött meg a szája ize, hogy étvágya kerekednék a nyalánk élvek után; mert itéleted téged öl meg, ki nem ösmered az egyszerűség magasztos gyönyörét, nem azt a kincset, melyet csak az bir, ki a társasélet millió békóját hordozni nem vágyik, ha aranyból volna is. Még egyszer főlemlitem, a mit saját füleimmel hallék, s egyik munkámban egyik alakom szájával mondék el, midőn Bécsnek magas, de szűk utczáin azt monda egy pásztorember: *de szegény ez a nép, mikor nem látja azt, mikor fölkel a nap, meg mikor lenyugszik.*

Nézd meg e szép arcot, melyet a szenvedély és szenvedés nem vett még ki árendába, hogy azt úgy fölszántsa, hogy az embert meg ne ösmerd benne; a becsület kinn ül két orcáján; mert lelkébe nem tolvajkodta be magát a pallérozott gázság, hogy az őszinteséget belülről a zugba csalná, hogy elrántott arcvonással megcsaljon valakit.

Ez az ember, ki testét, lelkét épen megőrizte, megdöbbsenti azt a másikat, ki az emberiségnek csak annyira hasonmása, mint az a letépett falevél, mit a fűvész gyűjteményes könyvébe lapított, s midőn újra megtekinti, színe és illata elveszett már, csak sovány és hustalan rostjait láthatja.

Hallgasd meg a nyelvet, mit a gyöpön az anyja tejével szopott be, - van-e egy szó, mit elcsavart volna, hogy a nyelvész tüvel, ollóval és árral volna kénytelen az atyafiságát mégis kikutatni; nyelvünket, ezt a drága kincset, meg nem tudtuk őrizni a városoknak falai közt, a pusztai nép ajkán szűzen őrizte meg a gondviselés, és himporát sem a szellő, sem a vihar nem tudta leverni.

Hej, még a költő is megsüvegelné a puszták fiát, mikor azt a szép gondolatot meghallja:

*Ha fölnézek a csillagos égre,
Azt gondolom: nézek a babám szemébe,
Vagy a babám szeme ment oda csillagnak;
Vagy az ő szemében csillagok ragyognak.*

Kigondolta, versnek megcsinálta, nótát is talált rá hosszú furulyáján, s midőn a cigány is ellopta fülével, mikor a csárdába szorítja a cigányt a jégeső, a csikósbojtár meghallván a maga készítményét, annyit mégis rákiált a cigányra, hogy megmondja ezt, *kinek a nótája?*

Ország, világ lakik egy pásztor lelkében, mit a hivatottak láthatnak csak meg, azok is csak oly messziről, mint mikor az Isten Mózesnek megmutatta az ígért földét, hova csak *szemmel* érhetett el.

Tudományát meg lehetne mérni; de az esze fölét a csillagjárásig, a fiastyukot, kaszást, furót, pásztorok gyertyáját meglesvén, úgy kalap alól, hogy szeme elé ne ütközzék valamennyi, belőlök olyan rendszert alakít, minek okosabb ember is gyakran hasznát venné.

Törvénye a tiz parancsolat, azaz: *emberség*, szerződése a kézadás, bölcsessége a *példaszó*, melyet úgy idéz, mint a prókátor a törvénykönyvnek szakaszait, és érvüket sem ő, sem más tagadni nem meri; ilyen a pusztai!

Szemei megkeresik a szépet; egy pár tüzes szemért mértföldnyire röpül azon szilaj csikón, melynek hátán kivüle meg nem marad senki. - Végignyargal a szörnyű síkságon éjnek éjszakáján, melynek egyszerű mécse a pásztortűz; de a mely úgy elvezeti őt, mint a csillag a három királyt vezette a bethlehemi istállónak híres jászolához.

Hányszor dicsekedtem önmagamnak, hogy az Isten méltónak tartott fölvenni azon választottai közé, kik e szép virágnak, a magyar nyelv és néperkölcnek illatát megérezem. Mikor körülöttem annyi embert keseregni látok; mert ostoba vágyait nem adta meg a sors; lelkemnek megnyílik az a boldogság, hogy kincs vagyok magamnak; mert én is magyar vagyok; s mert Isten teremtette, - most tudom csak, hogy ilyen munka után a hetedik napon miért nyugodott meg?

Két fiatal ember.

Az oltványágot a vad fába illesztik, a legszebb magot válogatva keresik ki, hogy a szántóföldbe szórják, menjünk mi is a legalsó rétegre, ott keressük azt az embert, ki megvigasztaljon, hogy fajunkon nem fogott ki a konkoly, hogy vállainkon elbirjuk az egyszerűség erkölcsét, és hogy a szenvedélyek piacznán nem állunk ki a vásárra, hogy önmagunk is árucikkek legyünk, nyereségváró szemekkel lesván a legtöbbet ígérőt.

* * *

A kanyargó Tisza elfáradt keresni ágyát, jóllakván a hegyek árjával, kiszaladt a sima rónára, hogy tükre legyen a kócsagnak, mely el nem jön a tenger mellől, míg akkora víztükröt nem lát, melynek közepéhez a széle egy-két mérföld; mert ösztönszerűleg érzi, hogy ritka szép tollait megirigyelte az ember, és mintha fáradságának nagy voltával dicsekednék, csak az ünnepélyeken kevélykedik vele.

Röpülése sebes, mint a villám, kerüli a nádas, melynek csende csak addig igaz, míg a félénk madár közelébe röpül, és akkor megszólamlík, hogy a fegyver hangja legyen az utolsó zaj, mit a madár életében hallott. Még az úszó zombék is kitereli röptének irányából, és óvatos kanyarodással keresi meg a tisztást, hogy lefűrödjön hófehér tolláról azt a parányi port, mit a szellő ráejtett, és hosszú röpte után meghintálgassa magát az ingó hullámokon. Fejének hosszú tollait ilyenkor hátrahajlogatva usztatja meg a vizén, és ismét előreahajta nyakát, a nap melegénél szárogatja, hogy fehér legyen, mint a hó, és az embert irigységre keltse.

Hajnal óta leselkedik egy fiatal vadász a tiszai nádasok sarkán, - hosszú földnyelven átlopózkodott az árnak teljes közepéig, s mereven áll, mint a leásott kutágas, hogy zörejjével el ne verje a kényes madarat, mely szél ellen éles hallással védve röpül, és okosan figyel a szellő szavára, mely az élőnek zörgését megsugja. Hasztalan vigyázol ékes tollu madár, a vadász ifju még, szenvedélye még oly szomjas, hogy élőholtta mereszti magát, csak hogy megejthessen, s a midőn a kócsag az utolsó nádas felé közelg, mely a legnagyobb víztükrőtől elválasztja, s ékes tollat hátracsapja, hogy körvonala kevesebb térben férhessen el, a legrövidebb ut halálra viszi; mert egy durranás megállítja röptét, és leszállítja a magasból.

Még egyszer erőlködik, hogy az előbbi irányban nógathassa magát: mind hasztalan, fehér tollát a vér megpirosította, bubjának büszke tollai még néhányszor, meginganak, - az erő elhagyja, szárnyai a légkörön nem uralkodnak már, szemei elhomályosodnak, s mire a víz színére ér, nem tudja, hogy uszik, szomja nem kéri az enyhe csöppet: néhány tolláért az életét is elkérte az ember.

A nádas megingott, egy könnyű csónak vágott ki a vizre, s míg egy izmos bojtár evezőjével odább lökte a kis lebegő faalkotmányt, a vadász messziről nyújtá karját, hogy martalékját a vízben elérje.

Az ifju a kócsagot óvatosan emelte ki a vízből, a gyönyörű tollakat némi diadallal simogatá végig, aztán a csónak padjára helyezé, hogy a hosszú les után hazafelé indulhasson. A hajót ellenkező irányra kormányzá, s a bojtárnak erős karja után könnyen hasíták a vizet.

A vadász alig volt még husz éves, de kifejlett testben, lelkes arczzal, mely a még pelyhetlen arcznak teljes szabályosságát tünteté elő, hangja inkább mély, mint emelkedett, s a határozottságnak mintegy jeléül szolgált. Átellenében a bojtár koma vele egy idejűnek látszék, napsütött színe kiemelte a testnek erejét, mely a kifejlett idegzetet még tökéletesebbnek mutatá.

- A víz széles, majd megérzed az evezést, Marczi!
- Meg ne szánjon az urfi, - felel a bojtár bizalmasan, - mert majd a gazda haza parancsol gyerekdajkáknak.
- Nagy ijesztő lehet az a gazda?
- Nem az erejétől félek, urfi, - hanem a szemétől.
- De már ezt nem értem Marczi, pedig a tizenkettődik oskolától nem messzire járok.
- Nem is az oskolában tanulják az olyant, urfi! - mondja a fiú annyi bizalmassággal, mi eléggé gyaníttatja, hogy az ifju vadásznak többszöri pajtása volt a vadhajhászatban, - s aztán folytatá:
- Mikor ez a mi gazdánk féloldalt áll az embernek, s akármint mosná a hibáról a szennyet, s egy szóval sem mondja, hogy a sok szóból egyet is elhisz; hanem csak féloldalt néz, - urfi, akkor elkívánczik az ember a harmadik határra; mert az a félig látott szem annyit tesz, hogy kend *hitvány* ember?
- Mondta már neked ezt szemmel?
- Akkor nem az én kezemben volna ez az evező, urfi; hanem elnézett már mellőlem vagy tizenkettőt, pedig a kit mitőlünk elnéztek, máshol azt ép lábbal is sántának látják.
- Máshol is van gazda, Marczi?
- Van uram, - hanem ha az urfit a tizenkettődik oskolából eggyel alább küldenek, - elmenne-e oda.
- De nevetném, ha egy év múlva nem lelnék itt a Tiszaparton.
- Megsajnálna az urfi; - mondja a bojtár, - mert akkor olyan gazdám lesz, ki a hibának fegyverrel vétethet mértéket.
- Csak nem járnád a panaszos életet?
- Már ha a szabad életet nem élhetném, urfi, - mondja a bojtár különös hangnyomattal, nem kötném magamat a világ nyakára: hanem beállnak szolgának a huszárló mellé.
- Bolond vagy te Marczi. - jegyzé meg az ifju, ki akarván kapni a fiut az elszántságból, mire az határozottsággal mondja:
- Még a bolondok között is a legköztöznivalóbb akarnék lenni, urfi, hogy hiába ne kapnám a nevet; mert még ebnek is hitvány, mely akkor mer csaholni, mikor az ura lába közöl vicsor-gathatja ki a többire a fogát.

Az erő, vagy elhatározottság volt-e megdöbbenőbb; de a fiatal vadász elmélyedt a hallott szavak után, és nem szégyenlé magának megvallani, hogy az ilyen észjárást példának is el meri fogadni; mert rágódott valami a lelkén, és sejteté vele, hogy az életnek lehetnek olyan válságos órái, melyekben nem akarna gyöngébb lenni a bojtárnál, ki még ugyan nem volt magasabban a földtől, mint mikor a ló hátán ült, vagy annak a padlásról abrakot hozott le; de a mit mondott, egyszerű embernek ajkáról olyan önérzet, mit a nagy világban magáénak vallhat bármely emelkedett ember.

A vad víz csendét az evező verte föl némileg, mindketten elhallgattak, és ily hallgatagon érték el a viznek szélét, hol a magasabb földszínen a ménes legelt, és ott volt a pont, hol kikötniök kellett.

A csónak a parthoz igazodván, az ifju könnyedén ugrott ki. Máskor ilyen pillanatban a borraivaló következett, de ma valami azt sugallta, hogy az ezüst huszas száraz napszám lenne, mi az előbbi beszélgetés után még alamizsnához is hasonlítana, hogy a fiut megszegyenitse: tehát a vadász óralánczáról leszabadított egy emlékül viselt tallért, s azt nyújtá a bojtárnak.

- Marcsi! ma nem borraivalót, hanem ezt adom *emlékezet okáért*, - mondja hangnyomattal, - és hogy még jobban megemlékezzél: ráadásul ezt a *kézszerítást*!

Máskor a bojtár a borraivalót egy köszönöm szóval vette el, kalapiját könnyedén megemelve, - de most a kézszerítésre kerülén a sor, ez elkapott jobb kéznek minden ereje elfogyott, és némi gyámoltalansággal szenvedheté az ifjunak kézszerítését, - baljával pedig a levett kalapot térdéig leeresztve tárta, s még a *köszönöm* szót sem tudta kimondani.

- Isten áldjon meg! - szól utoljára az urfi s az ősmert irányban a nádasok mellett elkanyarodott, boldogan azon érzetben, hogy az elválasztott osztályok gyermekei egy áldásteljes pillanatban, mint emberek, mint a szív és léleknek egyesülései találkoznak össze.

A bojtár egész a fordulóig kísérte szemével a fiatal embert, kinek kézszerítését, mint a jótékony melegét érezte, és ez érzés szíve fenekéig hatott. Az ezüst pénzt még egyszer megtekintvén, mellényébe rejté, és majdnem öntudatlan indult meg, holott gazdája oly közelében állt, hogy lépteinek döbögését még a lágy fűvön is meghallhatta volna.

- Hohó! ...szolgám, ...el ne alugyál állva! - szólítja meg a gazda tréfával; mert a bojtárnak elmélyedésében nem gondatlanság tétováját, hanem valami olyast látott, a mi a husz esztendő fiatal embert ébrenalvóvá teszi.

- Itt vagyok gazduram! - Mondja a bojtár a parancsszót várván.

- Én is itt vagyok, - viszonozza a gazda, - meg ez a gyerek is itt van, - mondja egy tíz éves leánygyermekre mutatva, - nem maradt el tőlem hát hadd lóssa-fussa ki magát itt a gyepen, - folytatja a kipirult arcú gyermekre tekintve, ki két nagy kék szemével előre bemondá az örömet, hogy kiszabadult az udvar kerítése közöl, - hanem szolgám, pányvára kösd ezt a kis csibét, hogy messze ne mehessen; mert ha baja lesz vele is számolok, téged pedig fél szemmel *nézlek* meg!

Az egy folytában elmondottak után fölült a méneshajtó lóra, s a maga dolga után ment, a bojtár pedig a hozzá simuló kis lányt megörvendezettette réczetójásokkal, melyeket a reggeli fűben egy fészekben talált.

Máskor órákig is elfecsegett a gyermekkel; mert a beszédes kis leányban már is megvolt az asszony természetből a fél adag, és a bojtártól elkérdezte kíváncsiságból a bolondabbat, mire otthon az anyja körül nem mert elkotyogni; ma azonban a bojtár hallgatagabb volt, szívét megvesztegette az urfinak leereszkedő bizalma, s az egyszerű embernek szíve megkérődzi a boldogságot, hogy más is nézett ki belőle embert. Szeretne a fűben heverészve fölneézni a magasan járó fehér föllegekbe, szeretné nem látni a földet, mely a röghöz huzza a rajta járó embert, - szeretné beszívni magába azt a magasan látszó kéket, mintha az a léleknek való eledel lenne, s egyszer a földi kövér falatok helyett amolyan is kellene, mitől a lélek is jóllaknék.

Nem kevélység, nem nagyravágyás lopódzott szívébe, hanem megérezte azt a boldogságot, mi az öntudaté, s először életében gyanítá a valóságos igazságát amaz ájtatos mondásnak, hogy nemcsak kenyérrel él az ember.

- Marcsi bácsi! - szólamlík meg a kis beszédes, - ha ez a Tisza mind leves volna!

- Megennék a halak! - felel rá kurtán a bojtár.

- Akkor a halak mind szárazon maradnának.
- A halakat megennénk mi!
- Ugy-e: felét sültve, felét főve ennénk meg?
- Még a Bodri kutya is két tállal kapna ebédre és vacsorára. Toldja hozzá Marczi a tarka beszédet, nem akarván a kis lányt kizökkenteni szokott nagymondó² beszédéből, a mi a gyerek észnek szokott csavargása.
- Ej, Marczi bácsi, - ha mink most tudnánk fogni annyi halat, hogy a szekérbe nem férne; de megörülne édes anyám!
- Majd fogjunk *kettővel*, édes apádnak is egy szekérrel, hogy az is örüljön.
- Hol fogja meg Marczi bácsi?
- Ott a csónak, beleülünk, kenyeret dobálok a halaknak, aztán a karikással kiterelem őket ide a gyepre. Te majd segísz őket megfogni, csak várj egy kicsit, míg a ménest jobban egy csomóba hajtom.

A leánynak képe égett az élvezettől, s alig várta, hogy Marczi bátya a ménestől visszakerüljön, addig ő gyönyörködve nézte a vad vizet, melyben szeme láttára dobálák föl magukat a fél rőfnél is hosszabb pontyok.

A leányt fölizzgatta az élvezetnek előképe, és mindig közelebb ment a vízparthoz, hogy a ficzkádozó halakat jobban láthassa, - utóbb a csónakba állt, részint a látvány miatt, részint hogy a csónakot előre eloldja, hogy a várakozás idejét mindinkább megrövidítse. A mulatság ingerlé a gyermeket, beállt a csónakba, hol már az is kedvére volt, hogy egy keletkező szél a csónakot dobálgatá, s a hintázás újabb játékkal kedveskedett neki.

A szél nem sokára hagyott magára váratni, és a vad vizet hirtelen fölborzoló, - eközben a lány meghallá a ménes közeledtét, tehát eloldá a csónakot, gyermekes szilajságában úgy számítván, hogy majd a csónakból a partra ugrik, - de a szél elkanyarítá idő előtt a csónakot, s a gyermekkel beverte a sima víznek szélesebb részébe.

A gyermek nem lepette meg magát, azt hitte, hogy majd visszaverődik a csónak, és hogy elkerülje a pirongatást, számításból nem kiáltott, míg a szél úgy benyomta a csónakot, hogy egy érfolyásba került, melyen a csónak még könnyebben ment már. Ekkor a lány toroktátva kiáltozott, nem gyanítva, hogy hangját a szél is elkapja, meg a megterelt ménesnek robajában is elhal, s már csak egy pár pillanatra láthatta meg a bojtárt, ki saját büszke lován ülve közeledett; de majd leszédült a lóról, mikor a gyermeket a veszedelem közepében látta.

Nem ért rá gondolkozni, hanem mintha lóháton a vizet is úgy átmérhetné, mint a rónaföldet, beugrat az áradásba, hogy a gyermeket még jókor elérje. A ló teljes buzgósággal engedelmesség a szokatlan uton, a mély vízben is egész igyekezettel törtetett előre; de az akadály kifogott igyekezetén, és bár bámulandó messzeségre vitte el a gazdát, még az éren is átcsapott; de azontul a menekülés ösztönével csapott ki a tulsó partra, és remegve állt meg egy földnyelven, mely legalább is két mérföldre kanyarodott el azon iránytól, melyen a víz lefelé megszélesedve, száz meg száz nádfolt közt csavargott, s a leányt a bizonytalan sors ölébe vitte.

² Hihetetlen beszéd. V.G.

Rémülve nézett a nagy mindenségbe, hol a boldogság és szerencsétlenség oly könnyen elfér, - hirtelen szívébe nyilalt a fájdalom, hogy egy rábizott ártatlan gyermeknek életét veszendőbe ejtje, s bár önhibáján kívül; de egy oly szemrehányással áll szemközt, melyet elfeledni nem lehet. A mint a ló megpihent, a földnyelven nyargalva ment, ámbár cél nélkül és elbódulva a fájdalomtól, mely együtt nyargalt vele, és meg nem szabadulhatott tőle; mert mire órák múlva a víznek alsó irányára fordulhatna, és embert lelhetne, ki a gyermeket föl vadászhatná, az már régen a szélirányban követi a veszedelmet, melyből megmentést már nem hitt!

A testvérek.

Amely napon két tojást találok egymáshoz tökéletesen hasonlót, elhiszem, hogy még a természetnek is van határa, és az sem lehetséges, hogy egy husból és vérből különböző indulatok támadjanak testvér és a testvér gyermek között.

Mielőtt az ifju vadászt utjában elérnénk, elmondjuk, hogy atyja jószágkormányzója a politikai befolyásban hatalmas Óváry grófnak, ki e befolyást vagyoni áldozattal is fönttartja, s ámbár jól kezelt jószágaiból az ezerek bőven folynak, de lecsapolja a jövedelmet az a fény, melynek a nagy világ görbedezve hódol.

A jószágkormányzónak két fia van, - egyik a grófnak gyermekeivel növelkedett mindazon kényelemben és légkörben, mi az ifju grófoknak jutott, valamint azon reményben, mihez a hiu apa oly készséggel kapott, hogy idősebbik fia grófi barátjaival a befolyások igen sima útján fölér a magasabb hivatalokra, hol ha uralkodó égitest nem lehetne is; de csillag lesz, melyet a tömeg alólról mindig bámulva néz.

E remény annyiban nem volt hiu; mert az öreg gróf kelté föl, és valóztatásához is fogott; mert saját fiaival meg is kezdé a pályát Bécsben az udvari kancelláriánál, honnét néhány napra lerándultak, hogy a Tisza mellékén agyonpuffogassanak annyi vadat, mennyit egy falunak népe meg nem tudna jókor enni. A három ifju folyvást együtt volt, s a kitüntetett testvér, a nagy világ nyelvén szólva, csak kivételesen „látta” öt évvel fiatalabb testvérét, kivel mindig határozott kicsinylését érezteté, és követelni látszék, hogy a felsőbbiséget mélyen megismerje.

A véletlen úgy akarta, hogy a *bécsiek* is azon irányban vadásztak, hol csónakból, hol a parton, a mint a körülmények szerint jobbnak látták. A társasághoz csatlakozott a kormányzónak sógora, Puskás kapitány ur, nyugalmazott huszártiszt, ki a multságban inkább a gyalogrészt választotta, s a mint a csónak áthozta a bal partra, folyvást gyalog maradt. A vadászat végző-dőfélben volt, csak egy sebzett réczére volt kíváncsi a társaság, s azért mentek még alább a víz mellett, a szolgák a csónakkal kikötven, sőt már a vizslákat is nyugasztalván a fáradságos munka után. Mindenki tudja, hogy a vadászt mennyire csallhatja el a sebzett vad, s a nyug-helytől jó félóránnyira kanyarodtak le, s a sebzett vad minduntalan odább röppent, vezetvén az egész társaságot.

De mielőtt a czélig érnének, előzzük meg őket, és keressük meg az ifjabb testvért, kihez az is jobban vonz, hogy a családnak mellőzöttje, de meg azon jelenet is, mely az előbbi fejezet elején szemeink előtt folyt le.

Ő is követte a partszéli irányt, s olykor egy-egy kavargó réczecsapat menekülven lefelé az irányból, hol a bécsiek vadásztak, uj vággyal állt meg, hogy valamelyik csapatot úgy kapja kézre, hogy a meglövendő vad a partra pottyanjon le. E kóválygásban elérte nagybátyja, a kapitány, ki a fiut gyöngéden karolá magához, megtudván a kora reggeli vadászat eredményét, valamint így lassu menetben gyönyörködve hallgatá azon beszélgetést, melyet magunk is hallánk, s a fiunak emlékezetében elmosódhatlan megmaradt.

- Öcsém! ...mondja a kapitány, ...ez az a malaszt, a mi engem nem hagy korán megvénülni, mikor meggyőződöm, hogy népünk nem olyan, mint a rosszul festett vászon, a melyből a színt hideg a víz is örökre kimossa!

Mint a jó falatnak, szinte nyelt még egyet a kapitány az elbeszélésnek, és újra kezdené az elbeszélést, ha egy pár jajgatást nem hallana a nádason által.

- Ki vagy? Kiálták mindketten, s erre a jajgatás helyett segítségért rimázkodott egy gyermekhang.

Néhány lépésnyire elfogyott a nádas, és a szélverte csónak elibök bukkant vagy ötven ölnyre a parttól. A fiu hirtelen lerugta a nehéz vadászsarukat, utána a többi öltözéket, és az amugy is langy hullámok közé ugorván, erőteljes karokkal szelte át a vizet, és gyakorlott erővel csakhamar elérte a csónak szélét. Óvatosan került a kis fakészülethez, nehogy terhével a beemelkedéskor fölboruljon, s mikor az ormához ért, ügyesen beveté magát a csónak elejébe. A gyermek a rémüléstől elfáradtan elnyult a csónakban, s mikor a segítség már itt volt, nem tudott szólni.

Az ifju jól ismerte a gyermeket, s elképzelé, hogy valami vak véletlen hozta ily veszedelembé, azért kievezvén a partra, időt hagytak néki, hogy megnyugodván, legyen elég lélekzete elmondani, mi véletlen kergette a vízbe.

A megmenekülés öröme megnyitá a beszédes kis lánynak ajkát, s elmondá, miként jött ki apjával a ménes után, mit beszélt Marczival, miként várta ő a halászatot, hogyan kapta el a szél, - és hogy Marcsi lóháton rohant utána; de azt is hallotta, hogy a ló partra kapaszkodott, s hihetőleg Marcsi a másik oldalon keresi.

Elbeszélésének végén nagyon könyörgött a kis lány, meg ne mondják apjának, milyen veszedelemben volt, mert neki is jaj lenne, meg tán Marcsi bácsinak is; mert jól emlékezett a kis lány apjának szavaira, mikor azt mondta neki, hogy ha a lánynak baja lesz, Marcsi bácsit *félszemmel nézi meg!*

A hallgatók megdöbbentek; mert az előbbi esemény után hitte, hogy a szerencsétlen fiu meg nem marad a vidéken, és hogy a sors labdájává válik. A kis lánynak ennivalót szedett ki a kapitány, hogy így foglalkozást adjanak neki, maguk aztán a bojtárnak sorsán tünődtek, teljes részvétükkel osztozván azon fájdalomban, mit az érdemetlen fog túrni.

A kis lány készen volt az étkezéssel, ekkor jött a három urfi, s a partról mind a hárman rálöttek az üldözött madárra, mely előttök még egyszer felröppent. Párátlan hullt alá a récze, sérült szárnyai ügyetlen heverték a víz színén, s a mint a vad ott feküdt, sajátosan ingerlé a három ifjut, hogy a vízben hiába ne hagyják.

Számítgatni kezdek, mennyire lehetnek a cselédek a nagy csónakkal; de a távolság nagyon meglopta volna az időt, kivált visszafelé, - azért nem látszék kíváncsúnak, hogy visszamenjenek, tehát a kapitány felé közeledtek, hogy a visszamenetelről tanácskozzanak. A grófok látván a még öltözetlen ifjut, a kérdezgetés igen természetes vala, s az adott fölvilágosítás után azt kérdék, hova lett a csónak?

Ekkor vették észre, hogy az ki nem lévén elegendőképen huzva, újra elszabadult, és már a látkörből is eluszott, ekkép a vadat ezzel sem lehetne kihozni; hanem a mire az ifju grófok talán gondoltak, de mit megemlíteni nem akartak, az eszébe ötlött a testvérnek, és a grófok hallatára átható hangon mondja:

- A vadat nem fogjuk itt hagyni, ...öcsém, minthogy ugy is már benn vagy az uszkálásban, - eredj... hozd ki!

A többiek mindannyian észrevették, hogy a gondolatot legalább is nem így kellett volna kifejezni; de a kellemetlen hatás a félig felöltözött ifjunak arcán legigazabban tükröződék vissza, s a felszólítást válasz nélkül hagyta.

- Maga nagyon kényes fiatal ember! - mondja az öregebb a tétovázást megróni akarván.
- Nagyon kényes vagyok! - mondja a megsértett testvér teljes méltósággal, ...negyed órával előbb ugyanazon helyen emberi kötelességemet teljesítem, - és nem óhajtanám, hogy saját testvérem ugyanoda *vizslának* küldjön be!

Régi ösmerősök.

Midőn a nő a férjet, s a testvér a testvért készakarva szégyeníti meg mások előtt, tudja meg a bántalmazó, hogy közös utjuk elválík egymástól.

A három jó barát együtt ment vissza, a kapitány úgy is más utat jelelt ki reggel; tehát nem volt feltűnő, hogy az ifjabb testvérral maradt, kinek ismét a kis lányt kelle visszavezetni az apai lakba, mely a tiszai védgátak egyike mellett a ménesnyaralón kívül csárda is volt, és így áradatkor az utasok a gát felé kényszerülván járni, rendesen népesebb is vala.

A kis lány hazafelé mindinkább aggódó volt, nehogy az urak megmondják apjának a történetet, ez okból a fiatal vadász, kit ezentul Laczinak nevezünk, hátramaradt azon ürügygyel, hogy majd Marczit is megkeresi és megnyugtatja, erre a lány megcsendesült, s a kapitány urral folyvást ellépdelt a még elég hosszú uton.

A gazda épen az udvaron volt, hogy egy akkor érkezett hintó elől a négy lovat kifogni segélje, a kapitány egykedvűen mondá, hogy a lánykát hazavezette, hogy a nap melege meg ne kábítsa, holott a szél elegendőképen elverte a sugarak melegét, - s midőn a kis lánynyal még egy tekintetet váltott, hogy most már nincs mit aggódnia, bement a lakba, hol egy ur épen pipáját és egyéb apróságát rakta le a keményfa asztalra.

A kapitány egy „jó napot” kívánt *emberségből*, mit akármi ösmeretlennek is megmondunk ilyen találkozáskor; de a másik meg sem fordult, sőt határozottan mondva: *nem is hallotta* a bejövőnek szavát, a *nem hallást* kétségtelen nem akarásnak értvén.

Szükségképen meg kellett fordulnia a vendégnek, ha valamit talán parancsolni akarna, ekkép még megelőzte a *hangosabb szót*, mit a kapitány mondani fogott volna, s ime, meglátván egymást a két ember, némi kémlés után egymásnak nyakába szakadtak.

- Most már értem a hallgatást, - kezdi a kapitány az ölelésből kibontakozva, - megmaradtál a régi, a világgyűlölő, csak hogy nekem is azért az én régim vagy, a ki veled folyvást pajtás voltam, természetesen: örökös czivakodás között.

- Az vagyok, - te vén professzor, ki engem folyvást szekundába raktál.

- Mikor igen bogaras voltál, ...jegyzí meg a kapitány, - de, reménylem, most már megjavítottad magadat.

- Igen, - most már *terdziába* tennél, - s hogy ne sokat váraoztassalak, jer beszélgessünk, és kezdjük ott, mikor még együtt kapitányok voltunk, - azaz, mikor te elmentél, ...miért is hagytál ott magamra?

- Jól tudod, én katonává a háboruért lettem; mert ellenséget akartam látni, - s mikor a hosszú békébe csöppentünk, meguntam azt a nagy engedelmességet, melynek egyéb haszna nem volt, mint hogy a mentegomb minden diszjelenéskor irtóztatón tiszta volt, s ezen tisztaságot a huszonöt bottal csikartuk ki. Én katona akartam lenni, nem hajdu; azért hazajöttem; de te meddig maradtál?

- Mig ezredes lettem, és szavaid szerint még vagy öt esztendeig tisztogattattam a gombokat, utóbb megundorodtam, nem az *engedelmességtől*, - hanem a *parancsolástól*; nem találkozáván egy, ki szigorom alatt nyögni mert volna, - végképen elváltam a katonaságtól, és jószágaimra vonultam.

- És nőd, a grófnő?

- Az a *nő* volt az egyedüli *férfi*, - határozottan megmondá, hogy ő nem tartozik az ezeredi létszámba, és kijelenté, hogy ridegségemet megbocsátja azon áron, ha ezentul gyermekeink nevelésének szentelheti életét. Két felé lakunk, néha találkozunk, egymást tiszteljük, mire ő kiválóan méltó, - én pedig nézem, miként gazdálkodnak tisztjeim. A jövedelmet következetesen kiszórom; mert a szerencse minduntalan meglep egy halotti jelentéssel, rokonaim elhalnak, és bolondok nyakamra hagyják százezereiket, melyekben én gyönyörködni nem tudok. Mindent vettem már pénzért, és mert az emberek olcsóbbak, mint kívánnám: nem juthatok tönkre.

- Bár tönkre jutottál volna.

- S akkor?

- Találtál volna erkölcsöt, barátságot, ragaszkodást, - megösmarkedtél volna a még ki nem pusztult lelki függetlenséggel, - *ingyen, minden fillér nélkül*.

- Ingyen azt, a mit pénzért nem talállok?

- Igen! ingyen; mert most körülállnak a gazemberek, a vásári erkölcsök, az önérdékűek, a számítók, - a kik pénzedhez akarnak férni, a kik jól ösmernek, hogy *vásárra indultál*. Hozzád hasonló emberektől a szerény, az öntudatos fut, nehogy a közvélemény rákiáltson, mikor közeledbe kerül, és ráfogja, hogy *ez is eladó*.

- Furcsa! ...te még mindig rózsaszinben látod a világot.

- Én a gazembereket, az olcsókat látom veled együtt, nem becsülöm őket értékükön fölül; de miért nem méltatod az emberiséget annyira, mint lovaiddat: hol vetted négy pejedet? melyik vásárban?

- Vén huszár! ...mondja a gróf mosolyogva, ...elfeledted, hogy a jó, a nemes vérű lovat nem hurczolják ki a vásárra. Ha jót, nemest akarunk, keresni kell a ritka telepeken.

- Ugyanezt akarám mondani, - mosolyog vissza a kapitány, - a jó, a nemes lelkű embert ne keresd a nyílt tereken, az ilyeneket fészkeikben kell megtalálni.

- Ne fáraszd magadat, barátom, - az emberiséget minden színében, minden fájában ösmerem, a szerezsem megveszem szalmakalapért, fehér nadrágért, - a rézszínűvel kezett szorítók, s ha színét nem veszem szemügyre, utánam szalad, mint a szolgálatkész vizsla, - a fehér bőrű drágább, - ha százassal kínálom, kikaparja szemeimet; de megmondja, hogy ezresért kész bukfenczet vetni, eladni vérét, talán embert is öl.

- Az embereket színek szerint is megvetted, - elhiszem, - minden kofánál találsz egy pár gyümölcsöt, mit izelésre szánt. Keresztüljártad Európát, elszórt pénzed Párizsban, Londonban, Berlinben, Bécsben, Rómában kereshetnéd, az emberek, értem a tiedet, olcsók voltak; mert sebes futtoddan az ut mellettieket letted: ám, kérdezlek, itthon éveket töltöttél, jártál a csiszolt padlókon, a kereskedők között, műhelyekben, láttál tekintetes urat és szűrös parasztot: valld meg, kerested-e az embert, vagy henyeségedben fölemeled azt, a ki éretten eléd pottyant?

- Értem, mit akarsz mondani: kívántad volna, hogy kövessem a bogarászok példáját, és a hazai fajt kellett volna a legszorgalmasabban kutatnom. Jó! láttam mágnást, ki az exczellenciás titulus után bolondult, - láttam erőlködő nemes embert, magára kente a sok jó szagot, hogy megkívántam mellette az aklot, elszámálta őseit, kik közül a fele számot ha elhiszem, spanyol grand lehetne, - láttam embernyzó tekintetes ügyvédet, - s ha a gyepre kihajtatok, mellettem a töltött fegyver, hogy a poéták által megénekelt néperkölsöt meglőhessem *szegény legény* képében.

- Szegény legény! Mondja a néhány percczel előbb belépett csikós gazda, észrevén az utóbbi szavak gunyját: Méltóságos uram, ha bíró volnék, irgalmasabban bánnék az ötven bottal; mert a szegény legény életének kezdete majdnem mindig olyan, hogy még a tekintetes főbíró urnak sem válnék szégyenére, ha megsiratná.

- Ketten vagytok ellenem, - barátom. - mondja a gróf a kapitánynak: - hadd hallom, a másik prókátor miképen védelmezné szegény legényeit.

- Méltóságos uram! kevés prókátor vagyok én az ilyen dologhoz.

- Segitsen a kapitány urnak, gazda, - unszolja a gróf, - segítsen neki, és védelmezze a szegény legényeket, a többit hagyja neki.

- Az mondta nekem az apám, - méltóságos uram - semmi sem könnyebb, mint az élot agyonütni, még ha ökör volna is; mert minden élőnek van olyan része, hol könnyen életéhez lehet férni. Ezt mondta az apám, én meg azt mondom: talán méltóztatott látni vágóhidat, a mészáros a legerősebb bikát egy ütessel a homlokán párátlanná teszi, holott más tagjára ötvenet üthetne, mégis megél az állat. Nézzen ide, méltóságos uram, - mondja a csikós egy szunyogot elkapva és szétmorzsolva, - az ember, a legerősebb vagy leghatalmasabb ember tudna-e egy megölt szunyogot föltámasztani? Ezt azért mondtam, méltóságos uram, hogy mikor kimondja e két szót: *szegény legény*, - gondolatlanul se üsse agyon; mert én tudom, hogy a kenyérben is megbotlik az ember. Példát mondok erre.

A bojtárgyereket elereszti a gazda a pusztára, három napra való kenyerét, szalonnáját összecsomózza neki, s azt mondja: Itt van az élelmed, hanem elég legyen négy napig; mert ha időközben utánad talállok menni és üres lesz a tarisznyád, két kézzel mondok ám valamit.

A gyerek tudja, hogy a gazda nem szokott hiába beszélni, elmegy a pusztára minden gond nélkül; mert a gazda kenyérből, szalonnából eleget adott. Azonban estére két váratlan vendég érkezik, előadatják a fiuval négy napi eleségét, eleszik előle a nagy részt, sőt a maradékot is elviszik.

A fiu másnap étlen tölti a napot, a jószágot elhagyni nem meri; de utóbb az éhe kifog rajta, s a fiu azt gondolja, lóháton nem messze esik az országut, valamely utastól kér egy harapás kenyeret. - Csakugyan úgy cselekszik, fölül a lóra, a nyugodt állat megfutja az egyenes földet, s minthogy a gyerek messziről meglátja az utast, feléje tart, alkonyattájban nem fél, hogy megösmérjék, egy *jó estével* megkezdvén a beszédet, kér egy darab kenyeret.

A véletlen olyan embert hozott erre, ki az árnyéktól is megijed, - nem meri megkérdezni, miért éhezett meg? odadja egy napi kenyerét, szalonnáját, ráadásul *borravalót* is, - mit a bolond kölyök elvesz, és eladta érte lelkét; mert, uram, most már vérszemet kap, a kezdet elhiteti vele, hogy milyen könnyen jut a váratlan pénzhez.

Másnap estig elég a kenyér. Már nem busul, a tegnapi nyomon megint kér, a „jó estét” valamivel hangosabban mondja, talán több lesz a *borravaló*? Ugy történik, a mint gondolja, lassan ballag a tanya felé; de bezzeg, a gazda azalatt ott járt, keresi a bojtárt, várja két álló óráig.

Nagy későn a tanyára ér, a gazda a lobogó lángnál nyújtózkodik, s a gyerek tudja, hogy a gazda a tarisznyát kivadászta, a késedelemnek szinte megkerül napszáma: *vesd el magad*, elmegy a sötét éjszakába, s addig megy, hogy elérje azt, a kit régebben kerget lelkiismerete, s a bolond kölyök beáll melléje pajtásnak. Nem kell ennél több, uram, a ki a hegynek legtetetéről hat lépést lefelé szaladt, meg nem áll az többé, mig *el nem esik*. A többit értheti, méltóságos uram, - a többiről a fiskárius urak sok papirost beirtak. Én magam tapasztaltam effélet, azért megsajnálom a szegény legényt; mert tudom: miért mondták legelőször róla, hogy *szegény*!

A kapitány mélyen hallgatott, a gazda a láda fiában keresgélte a tisztább evőszereket, s a gróf? A gróf némi meggondolás után visszanyerte szokott nézetét, gúnymosolylyal mondja a kapitánynak:

- A jámbor öregasszonyokat megrikathatja az efféle történet, - én nevetek rá; mert a történetnek vége az, - a megsajnált ficzkóból végre is *gazember* válik!

A gazda hirtelen visszafordult. Felelni akart? Meglehet, - de a felelet bennszorult; mert a nyitott ablak előtt megállt a bojtár, habzó paripájáról kiáltva be:

- Jó egészséget, gazduram! megveretem magamat az Istennel gondatlanságomért: katonává leszek! A végszónál odább ugrott, hogy a töltésen át meghaladván a Tiszakiöntést, elmenjen az ország más részébe, megkeresni a verbungot.

- Lovamat! - Ordít a gazda a konyha felé, nem is gyaníthatván, hogy mi szerencsétlenség történhetett; de az első érzélem nem a bosszura kelt föl benne: a fiut akarta megmenteni.

- Semmi baj, gazduram! - Csitítja a kapitány a csikóst, elmondom a történetet, és szeretem, hogy a gróf is meghallhatja.

Mindkettő élénk figyelemmel hallgatta az elbeszélést, - az apának szive el-elrémült, hallva gyermekének veszedelmét, utóbb a megszabadítás kitégíté némileg az összenyomult szívet, - de a fiúnak sorsán ujabban elsötétedett az arcza. Elindult, hogy mégis valamit cselekedjék, - megint visszamaradt, eszébe jutott a grófnak gúnymosolya, meg azon szavak, hogy a megsajnált szegény legényből végre is *gazember* válik. Nem lehetett elnyomni a szót, a grófhöz fordul:

- Méltóságos uram! itt van egy új történet, egy *szegény legénnyel* több, - *de ebből nem válik gazember!*

A gazda kiment, fölnyergelt lován elindult a fiúnak keresésére, a vendégek ez alatt folytatták beszélgetésüket. A legálmosabb vérű embereket is láttam már kidagadt szemekkel figyelni a szinpadi hősre, ha elkövetkezett a válság, hogy nyaktörésig érnek, - a grófot is elhagyta az egykedvűség a hallottak után; mert az élet, ez olcsó vagy drága komédia a legközelebbi fél órában valami válságost mutatott.

- Barátom, - nekem tetszik ez a kalandos *ficzkó*.

- Látom, birkózol magaddal, kedves grófom, - légy erősebb magadnál, mondd ki: ez a fiu nem ficzkó; hanem *ember!*

- Barátom! ne siess, - a beszüretelt szőlőnek leve még nem bor: forrása után látod meg, bor lesz-e vagy eczet?

- Igazad van, - de a kiforrás előtt eladod-e fél áron; mert nem mered elhinni, hogy valami válik belőle?

- Boldog ember, te, - kiált föl a gróf, - folyvást hiszed, hogy az emberiség végkép nem romlott el?

- Hiszem és vallom, - erősíti a kapitány, mondja majdnem ünnepélyességgel, - az emberiség átaljában, nemzetünk pedig különösen méltó arra, hogy ezt higgyem, - s ha keresni akarod, találsz embert.

- Jó! - keresni fogom, az időt nem sajnálom, elég tíz év?

- Felével is megelégszem; és megbizom benned, hogy nem rösteled a fáradságot.

- Fölvállalom az utánjárást, - mondja a gróf, - pokoli unalmamnak legyen ingere, az, hogy hitednek ellenkezőjéről meggyőzzelek, - maradok a tiz év mellett, és ha tiz év alatt három embert lelek, kiken a közönséges gyarlóság nyavalyája ki nem üt, ...akkor...

- Megadod magadat, és elhiszed...

- ... Elhinni! ...ez nyomorult díj lenne, ... - jegyzé meg a gróf - sivár lelkembe új világot öntenél, s a bebizonyításért...

- Vigyázz, - valami tulságost ne mondj, - óvja a kapitány, ...nem szeretném, hogy valami elhamarkodott szónak rabja légy.

- Rabja? ...nem! ha te győztél, a te győzelmed szebb, s annak hódolni kész vagyok, azontul beösmérem, hogy neked engedelmeskednem nem szégyen, - mint e hazának polgára, elveidet követni, mint családapá, gyermekeim sorsát az én jogommal rád bízom: jobb apjuk leszesz nálamnál, ki sem hinni, sem szeretni, sem reményleni nem tudok.

- Hadd, barátom, a tréfát.

- Makacsabban ellenkeztem veled, - mint a tréfának terjedni szabad, ...szavamnak állok! Én csak nyerhetek; tiz esztendei ingert a hosszú unalom ellen, s ha győztem: megvethetem az emberiséget; mert bebizonyult, hogy tévuton nem jártam.

- Azon jártál, boldogtalan! - mondja a kapitány keserűen, - és hogy a próbára kényszerítselek, elfogadom nyilatkozatodat.

- Írást, barátom, írást! ...hangoztatja a gróf, a makacsoknak gúnyos mosolyával szedvén elő egy uti szekrényből a papírt, - én elítéltem az embereket, így nem kívánhatom, hogy engem jobbnak tartsanak. - Hirtelen megírt a gróf néhány sort, aztán fölolvassván, színpadias páthosszal mondja: Eladtam magamat a jó szellemnek! hadd lássuk, van-e annak annyi hatalma, mint az ördögnek, hogy zsákmányaért szolgálni akarjon.

- Valami hiányzik még, - állítja a kapitány, - hasonlóra kötelezem magamat én is.

- Te az ördögnek kötelezed le magadat.

- Saját kezem aláírásával, - mondja a kapitány, szinte megírván a különös kötvényt.

- Kire fogjuk bízni iratainkat? Káptalanba megyünk, vagy a megye levéltárba tegyük le?

- Miért oly messze, te embert akarsz találni, nekem mindegy, itt van a legegyszerűbb ember, szerinted egy vad paraszt, ez a csikós, ki a szegény legényt védelmezni merte.

- Helyesen van! - szól a másik, s a kiürített uti szekrénykébe helyezte az iratokat, ugyan abba egy henger alakú papírcsomagot.

- Mi az? - Kérdi a kapitány.

- Egy embernek ára, - remélem megkísérthetem emberedet.

- Bizvást, ...akár a csikós, akár más lesz a legelőször megkísértendő, - ezt inkább szeretem, mint mást.

Az udvaron lódobogás hallatszék, a csikós jött vissza, hasztalan keresvén a fiut. Bement az urakhoz, hogy az elkészült egyszerű ebéddel megkínálja őket.

- Gazda! ...szólítja meg a gróf, - a kapitány urral fogadtunk, - a fogadás száz aranyat ér, itt van egy csomóban, e kis szekrénybe zárom szemei előtt. Tiz évig kend lesz e szekrénynek őrzője, s mikor mi ketten kérni fogjuk, visszaadja kend nekünk.

A csikós néhány pillanatig bámulva nézett a grófra, egyszerű eszével föl nem foghatta hirtelen a kölcsönös bizalmat, - utóbb igen megilletődött hangon azt mondja:

- Jól van, méltóságos uram, megőrzöm, - őrzök én ennél nagyobb kincset, az alföldön a legszebb ménest, lábán kergethetném el, és délután indulva elérhetném rajtuk a reggeli szelet, - mégis itt vagyok, itt leszek, ha Isten éltet, mához tiz esztendőre is.

Hol van az a másik?

Az örömmel hirtelen jól lakik az ember, néhány huszonnégy órának leforgása után megkerül a vágy, és új öröm után tekintget. A bánat behelyezkedik az emberbe lakónak, tele veri a szívet a fájdalom szegeivel, fölraggatja rá minden súlyját, mint a hetes vendég, kit elkergetni talán lehet; de magától igen ritkán vagy soha sem mozdul.

A Tiszának két töltését hosszú hid köti össze, alatta a vadviz áradáskor mélyen fekszik, s az utas beszélhet szerencséről, ha el nem kapja az ár a hidczölöpöket. Marczi régen túl van a hidon, ösmervén a tájékat, messze járhatna, ha nem félne az ösmerőstől, ki ily mogorvaságában észrevehetné rajta, hogy nem küldték; hanem bujdosni megyen el. A töltésről leérve, következett olyan út, melyen csak a jártas ember talál az igazi csapásra. A Tisza átvág több helyütt az uton, csak a vidékbeli tudja, merre van a gázló, és merre kell kerülni a mélyet. Itt-ott még nádasok is vannak, melyek mellett a víz a nyári gyepen van, feneke a ló alatt nem sülyed, ilyen nádas mellé kanyarodott be Marczi, hogy a közel magaslatnak zöldjén várja be a holdvilágos éjet.

A szél már megállt, a Tisza kisimult, mint a vetett ág, és a fájó szív úgy bele kívánczozott, hogy örökre szeretne benne megnyugodni. Tudta a fiú, hogy e fájdalom, az elvesztettnek hitt gyermeknek rémült arcza örökké üldözni fogja; de alkudozott a jó sorssal, hogy ha önkénytelenül lakolni akar, - és kiállja a hosszú életnek kinját, majd a végórán könnyebb lesz az utolsó lehelet.

Szerette volna már érezni a katonaéletnek nyögését, aztán elgondolta, hogy minden alkonyatkor elmondja magának: egy napot ismét szenvedtél, ezzel megint fogyott a rovásnak hossza.

Ábránd, képzelődés; azt mondja némely olvasó, sőt elmosolyodik, egy *sült parasztot* regény alakká gyurva látván. Hol lehetne a magasabb fogalom közönséges cselédben, az ötven bankó forintnyi fizetésből ritkán kerül egy pár itcze jó bor, hogy mesterségesen bolonduljon jobb kedvre, - hát a lelkesülés mitől támadhatna benne? E prókátorkodásra csak a népdallal felelek, melyet bizonyosan nem Toldy Ferencz csinált az akadémia meghagyásából: hanem az a gyepen nyújtózkodó, ki az összemérkezés fokozatait ismeri, és büszke indulattal gondolá ki e verset:

Vagyok olyan legény, mint te!

Vágok olyan rendet, mint te!

A teremő a csontba, husba és vérbe rakta le az indulatot és érzelmet, hitvány senki sem akar lenni, s a ki valóban nem az, alkot magának mértéket, hogy környezetét hozzá szabhassa. Még a béres is büszke tud lenni ökreire, a czimeresebbet keresi, hogy messziről megbámulják. Annál büszkébb önmagára, ha munkája fölér a dicséretig, s e szerint a gazda a köszöntő szót visszamondja, míg a másokra nem is hederít. A lóról tudjuk, hogy igyekezetével önmagát öli a lomhább mellett, - ne tagadjuk meg a nemesebb érzelmet az embertől, önfajunktól, - mely századok óta segíti a történetíró, hogy könyvébe aranyozásra méltó sorokat írhasson.

A két ur késő alkonyatig elbeszélgetett, a kapitány esteli lesre maradt kinn a pusztán, nem törekedett vissza. Miatta a gróf elidőzött, és csak alkonyatkor utasítá a gazdát, hogy fogasson be. A tekervényes útról a kocsis mit sem akarván hallani, évek óta és mindenféle időben járt erre, mérgesen dörmögött vissza a csikósnak utmutatásaért. A hold velük indult meg az esteli utra, a könnyű utazó kocsit a négy válogatott ló vidáman vitte a töltésnek hosszában. Következett a másik út, töltés nélkül, jobban mondva a magyar út, ha akarom erre, ha akarom

amarra, szárazon, pocsolyán, gázlón, s a kocsis kurtaszárúját fogai közé szorítva, visszamormogott az adott tanácsokra, mintha ma járt volna erre legelőszőr.

A lovak tartózkodás nélkül jártak az öntéseken keresztül, néhol hasig gázolták a vizet, egyik sem röstelte a furcsa országutat és annak temérdek levét. A hold már szépen fölemelkedett; de világossága a sok szakadékos vizet tükrével olyan egyenlővé tette, hogy a gyakorlott szem is eltévedhetett. A vén kocsis nem akarta egy helyütt koczkáztatni a dolgot, megállt, hogy az igazi irányba találjon.

- Na, mit gondolkozol? ...kiált ki a gróf a kocsiból.

- Körültekintek, méltóságos uram.

- Látom, nekem kell fognom a gyeplőt, - éleskedik az ur fölegyenesedve, - s miután unosuntig eleget járt e vidéken, némi biztossággal mondja: - erre jobbra!

Visszaült, gondolatainak fonalára sietett vissza, és nem törődött a kocsissal. Két-három gázló után valamivel nagyobb következt, a kocsis nem akart ráösmerni a szokott hajlásra; de azért egyiránt ereszté a lovakat. Az első lovak már a gázlóban voltak, a mélység mindjárt következett, és egy lóhosszában térdig álltak a vízben, míg a hátulsók a szárazon voltak. Néhány gondolat, a kocsinak első kerekei a tengelyig a vízben valának, s az első lovak hasig.

- Megállj, boldogtalan! - Riadt az utasokra egy hang a közelebbi nádasból, és Marcsi az oldalirányból ugratván a vízbe, paripája nagy zajjal habozta a vizet.

A grófot elmélyedéséből fölriasztá a hang, melyet másnak vélt, mint figyelmeztetésnek, és hirtelen pisztolyaihoz kapott.

- Nem országut lesz az; hanem temető, ha még egy ölet mennek. - Kiált harsányan a fiu, és lovával a kocsi mellé fordult, továbbá szorosan a lovak mellett megjáratta a vizet, s az első lovak elé kerülve, elvitázhatlan megmutatta a mélységet, a nyeregig mélyesztvén a lovat.

- Köszönöm, barátom, a figyelmeztetést, - mondja a gróf, egyszersmind kéri, - nem vezetnél ki e járatlan utból?

- Épen azért kiáltottam, uram, - felel a fiu, - véltem, hogy nem a vízbefulás végett jöttek erre négy lóval.

A gróf más feleletet várt, alázatosabb készséget, hisz ő ur, négy lóval jár, és a szolgálatot meg szokta fizetni. A különös feleletnek értelme nem hasonlított a városi napszámosokéhoz, sőt hasonló esetben kabátos szolgát is kapott volna, ki kalapot levéve segélte volna a kereket tolni. Valamit akart mondani: a feleletre nem talált hirtelen szót, addig a lovas biztatni kezdé a kocsist és inast.

- Atyafiak! innét a bakról hosszú lesz várni, míg az árnak alja porzik, - hátulról kell a kocsit visszahuzni. Majd én nyeregből kifogom a lovakat, aztán kettővel hátulról vontassuk ki.

Az indítványhoz tettel járult, az első lovakat a hámból kiszabadítá, a kocsi hátuljához vezette, aztán a nyereg kápájában lógó pányvakötéssel a hámfát a hátulsó tengelyhez kötván, negyed óra alatt visszavontatta a kocsit a szárazra. Leszálltak a cselédek, a kocsit óvatosan megfordították a szűk uton, s a mint a fiu elől ment, követték a kijelelt nyomon.

- Nem akarnálak, barátom, messze fárasztani, - mondja a gróf, - ha utmutatás nélkül elmehetünk, dolgoztól nem vonlak el.

- Tegnap volt, ma nincs, magam parancsolok magamnak uram, - s ha nem ereszték hármat a veszedelembe, megszolgállok valamit azért az *egyért!* Felel a fiu félig érthetetlenül.

A grófot újra megzavarta a felelet, - a segedelem valami daczczal volt odavetve, és az érthetlenség elért a figyelmetlenségig, mihez a városi urakat senki sem szoktatta. Talán soha sem szorult még a gróf egyszerű emberre? idáig olyan utczán járhatott, hol a szolgálatadást kegyelemnek hiszik, és a bért is térdig bókolván szedik föl a földről. Kénytelen volt a gróf gondolkozni, - a helyzetből úgy sem lehetett szabadulni. Ismételte magának a fiúnak utóbbi szavait: hirtelen visszaemlékezett a csárdai jelenetre, - azon szavakra, melyet a bojtár lóhátáról bekiáltott.

- Megvan! - gondolja a gróf, - ez ugyanazon ficzkó, hangjára is ráösmerek, és a mint elbeszélték, büszke. Néhol a száraz uton oldalt ment Marcsi, engedte a négy lovat haladni, így a kocsi közelébe került.

- Tied az a ló?

- Igaz keresményem, uram.

- Kemény száju állat, látom, vigyázni kell rá.

- Legalább nem hagyja magán elaludni az embert.

- Megveszem.

- Nem mondtam, uram, hogy eladó.

Lehetetlen volt tovább folytatni a beszélgetést, - a *leereszkedés* mindent megtett, a lóvásárlásig süllyesztette magát a büszke ur, sőt hibát követett el a finomabb nevelés rovására, s az ellenfél, a legelső rétegből egy példány oly fönnen beszél, hogy a legfinomabb frakkból nem beszélhetne büszkébben. A grófot szörnyen csiklandá a nevetés, izlett neki a szokatlan engedékenytlenség, e zabolátlan keménység, melyen mégis van valami emberi, valami *hasonlóság*. Ő, azon négy-szögben, hol a padló simára van csiszolva, nem férne meg ez erőteljes fesztelenség. Künn a pusztában, az égnek nagy boltozatja alatt, hova nem a medvebőrös ajtónálló, s nem a majommal öltöztetett szolgák jelentik be az érkezőt, egyedül a nagy tágasságban találkozhatnak így az emberek, - hol nincs más osztályozás, mint farkasok, legelő nyájak, madarak és - *ember*.

A kaczagás elmúlt, a grófot ösztönözte a vett jótétemény, hogy e modort el kell nézni, hisz e modor alatt nincsen szándékos ingerkedés, keresett gorombaság, a fiú kéretlen, önszántából, a veszélynek perczében rohant elő emberi kötelességét teljesíteni. Idáig kalapját sem billenté, ki merné mondani, hogy napszámban és jutalomért kódorog a kocsi előtt, - nem nyög, nem panaszkodik az idővesztés vagy fáradtság miatt, mint a városi bérkocsis, erkölcstani professzorok nem járkálnak ki az egyetemből a gyepre, hogy átszellemült tanaikat e vad ficzkóba oltsák, félre a mindennapi göggel, itt az indulat, a vérbe vegyült érzelmek nyilatkozik, ez egy *ember példány*, ő is annak nézi a kocsiban ülőket, fogalma nem terjed az osztályozásig. A gróf betűről betűre ezeket gondolta, ez egy hamisítatlan korty volt, nincsen rajt a czég: CZliquot, vagy mások gyárából, gyöngyözik magától, a sziv melegül föl tőle, nem a fej. Hátrahanyatlott a kocsiban, s elképzeli: Ehhez nem adott semmit a mesterkélés, nem vett el belőle a nagy világi szenvedély, megmaradt - embernek.

A léleknek betegségeit melyik gyógymóddal lehetne sikeresebben orvosolni, nem tudom; legfőlebb gyanitom, hogy a tulfeszített fogalmakat ellenkező irányban kell vezetni; mert az előbbi uton a szétbomlás következhetik. A gróf a mai beszélgetés folytán lélekben föl volt szántva, fogadásból kénytelen volt az emberekkel vesződni, így a legelső alakon saját modorával kellett volna tudni. Ha e legelső oly olcsó, mint a többi: elmosolyodni is kár volna, odalökni a többi közé, a rongyhalmazba, mely eladó font vagy darabszámra. Eldobhatta-e? feleljetek rá.

- Jó egészséget! - Kiált a fiu, általában foglalva össze urat, inast és kocsist, - lovát elfordítá, hogy más irányba menjen.
- De, barátom, adósod nem maradok, - kiált rá a gróf.
- Nem vagyok én görög, - uram, - nem árulok semmit.
- De *emberségért* megállsz? Kérdi a gróf, tökéletesen azon fogalommal, mely a legkényesebb lovagnak is parancsol, és itt nem hathatott más, a lelkiületet egy teknőben gyurta a teremőő.
- Mi *tetszik* az urnak? Kérdi a fiu, legelőször használva az olyan szót, mely enged, mely méltánylatot fejez ki, és ezt ösztönszerűleg, mint az urak szokták a kártyában, színre színt!
- Fiam! ...téged a bánat kerget.
- Meglehet, uram.
- Ne busulj, a csikósnak kislánya megmenekült.
- Még egyszer mondja az ur; mert félek, hogy úgy álmodom. Mondja a fiu egészen a kocsi-ajtóhoz közeledve.
- Én mondom, fiam.
- Most már hiszem.
- Adok egy jó tanácsot, - menj vissza, fiam, gazdád elbusulja magát utánad.
- Nem mehetek, uram.
- Bolond beszéd, - mondja a gróf fölolvadt kedélylyel, - miért nem mehetnél vissza?
- Nem próbáltam még a szégyent, nagyon piros a füstéke, messziről meglátszik.
- Katona se légy, fiam, - óvja a gróf, - ezt is én mondom, a katona. Béke van, lóvakarásért nem érdemes esztendőkön át szenvedni. Mást mondok: jer velem.
- Mi hasznomat venné az ur?
- Lehetsz nálam csikós, lovász, huszár, - a mi akarsz, - én gróf Erdey vagyok.
- Isten éltesse a méltóságos urat. Mondja a fiu, könnyen megbillentvén pörge kalapját.
- Eljössz?
- Megszánt a gróf ur? alamizsnára hívogat?
- Jó szolgálómnak hivlak, édes fiam.
- Isten neki, - induljunk, méltóságos uram.

* * *

Szivem véréből, meggyőződésemből, tapasztalásomból irom e sorokat, ha valamikor megtudnám, hogy akadna magyar, ki népünkről el nem hinne ennyit e könyvnek elolvasása után, tekintse úgy, mintha e könyvet a fejéhez vágtam volna, s azt mondanám: *vértagadó!*

Két testvér.

Sarkantus csizmában irom e könyvet bugyogós emberekről, azért kérem az olvasót, fáradjon végig a sorokon, aztán a végén ítélje, mennyi lom között volt eldugva az ép magyar erkölcs, és mennyi hálával tartozunk az Istennek, hogy az idegen majmolásból ránk szedett ruhával úgy nem jártunk, mint a falusi suhanczok, mikor ferdére rángatván szájukat, azzal ijesztik egymást: *Vigyázz; mert úgy felejt az Uristen!*

Tehát mikor minket is, mint a burgonyát, meg kellett előbb hámozni, hogy hozzánk férjenek, ösmertem azt a nyugalmazott huszárkapitányt, ki a harmicz esztendő békében nem találván ellenséget, fiatal korában a francia hadjáratban szerzett egy pár érdemjellel nyugalomba ment, és keresett ellenséget otthon: ostoba előítéleteket, oktalan kevélységet, divatmajmokat, gazdag unalmasságot, szegény életterhetlenséget, és minden társadalmi bomlottságot, - tartózkodás nélkül ölvén mindezt, rettenetes őszinteséggel, a miért titkon igen sok ember *goromba fráternek* gondolta; de szemben senki sem merte neki megmondani.

Most is ott jár a nagy szobában, a zajról azt hinnék, hogy ötven embernek parancsol, pedig egyetlen ember, az a fiatal vadász hallgatja az ablak közből; de annyival külön ötven ember-nél, hogy a jót hallgatja is, hiszi is, - sőt úgy magába veszi, mint a hering a sót, hogy a tudatlan elhiszi, hogy a tenger is azért sós, mert heringek uszálnak benne.

- Öcsém! alább nem lehet kezdem az életet a közemberségnél, - mondja tüzzel a kapitány, - apám házában még csak ki sem mondtam: *fekete kenyér*, nem hogy ettem volna, és a kalács mellől a csintalanság a komisz kenyérre kergetett. - Szilaj csikókat vakartam, harmad napos katona voltam, és jó példának okáért nézettek velem, mikor egy emberre száz botot vágtak. - Ezt valahogy végig néztem; de mikor a büntetést *megköszöntették* vele: megkapaszkodtam a tizedesben, hogy el ne ájuljak. Azt is hamar tapasztaltam, hogy egy pajtásomért könyörögni mentem másodmagammal, előre tudtam, hogy főbe lövik; de azt várták, hogy a két pajtás könyörögjön érte. Én itt legalól kezdtem, öcsém, és újra el merném kezdeni; mert az erő kiküzdte magát a pincze fenekéből is, - az életterhetlenség pedig alig dugja ki fejét az első emelet ablakából, leesik; mert ólom van a fejében, és az huzza le a földre, - le, a pinczébe, az utolsó helyre, ahova való. Ezt mondom neked én, s ha rosszul prédikáltam, az a jele, hogy én nem térítek meg senkit az igaz hitre *szóval*; de egy jó karddal ötven filiszteust neki hajtának a Dunának, és tudom, keresztelve jőnének vissza.

A fiu hallgatott, a meggyőződéssel mondott szavak, mint a fának legérettebb gyümölcssei szakadtak le a vén katonának szíveről, és a ki az ilyenféle fölmelegülésnek valaha tanuja volt, úgy tekinti az efféle nyilatkozásokat, mint a nagy bankót, mely nem egy mulékony huszonnégy órának napszáma; hanem éveken át tartaléktőkéje annak, ki értékét használni akarja.

- Elálmosodtál a prédikáczió? - Kérdi mosolylyal a kapitány az elmélázó fiut.

- Nem! ...mondja a fiu nagy lélegzettel, mely a tüdőnek egész erejével lőn kinyögve, s a benső küzdelemnek valamely irányban határozott szavazata volt, - aztán célzással mondja: - széles ez a Magyarország, bácsi, ha itt nem, a másik részen elférek én benne.

- Magyarországot mondd, - jut eszembe valami: a tót, mikor fiát jól kikoplaltatta, s az utolsó falat zabkenyeret megette, fölvezeti a hegyoromra, ujjával az egyenesebb vidék felé bök, irányul ezt mondva: látod, ott van Magyarország! Oda küldi a kiéhezettet meghizni. Én is mondok valamit. Vándorlegénynek egy bugyorról is aranybánya ez az ország, hol a negyedtelkes paraszt már szégyenli, ha máshoz napszámba elhívják. Itt a mesterséget üzöt

sehonnanak, a tudóst *kapakerülőnek* hívják, az ész négy ló nélkül gyalogjáró, kevélynek csufolják: jaj neked, ha ezt a nyavalyát te is beszivtad már. A semmin elkezdni eszevesztett dolog, úgy vélik, - az ész a gazdagok cselédje, és a ki mégis megfogja az aranyos madarat, keresi a *penészmagot*, ahhoz dörgölőzködik, hogy *idősebbnek* lássék. - Apád is egyik példa, az öregapját *Mauthnernek* hívták, mikor ide jött, - később *Vámos* lett belőle, aztán egy pár akó vén somlyainak árán atyafiságba keveredett a *Vámossyakkal*, nemesi birtokot vett, czimerében ott van a török fej, pedig bizony ártatlan benne, és a más világon csak egy napig sem ültök a purgatóriumban, hogy a vérontásért heted iziglen meglakoljatok. Itt az a becsület, ha valakinek az ősapjáról *maradt* valamije, az *ujdon* szag itt türhetetlen, mindjárt megérzik a finnyások a lakatos-, kolompár-, varga- vagy hentes-szagot. Fülük nyulik a szájok a kaczagásban, ha kitalálják, hogy az apa posztót árult rófszámra, és annak is *alázatos szolgája* volt, a ki fél rőf bélésnek valót vett. Pedig rettentően kezdünk elkoldusodni, a török olyan, mint az őszi légy, bágyadt, nem mehet már idegen országba, hogy vágják el a nyakát, és a hősnek kiszabjanak tiz falut és öt pusztát egy pár itcze török vért. Nem is tudom, mi lesz belőlünk, ha a kalapácsot, pörölyt és a rőföt ki nem vesszük az idegenek markából, ki éhen jön ide, és a ludczombtól hal meg, - halála után pedig a fia már azon kezdi, hogy bekoczogat hozzánk, és zaklatva kéri, a mivel mi az apjának - *adósai* maradtunk! ... Öcsém! a föld már nem lesz szélesebb, a tele hordók üresek, eljött az idő, fejünket kell megkopogtatnunk: *hát abban van-e még?*

- Bácsi! kopogassa meg az enyémet! Mondja a fiu kedélyes ellágyulással.

- Fiu, ...nagyon kemény öklöm van.

- Ugy *kettővel* kopogassa. Mondja a fiu elhatározottan arra, hogy az öreg valami váratlant akar mondani, mert az eddigi példák olyan *sziverősítők* voltak, mintha valami műtét következne, mely ájulással is végződhetne.

- Isten neki, tehát *megijesztlek* öcsém! - szól a kapitány szokatlan komolysággal, és hogy az előadás egészen ünnepélyes legyen, pipáját is letette, állásba helyezkedék, aztán így fogott a munkához: Apád, mint mondtam, ujdonsült nemes, bár a világ csak azt hiszi, hogy mint az elásott huszas, most került ugyan újra a világba; de apád lelke még nem telett be a malaszttal, s ha magát jóllakathatná a dicsőséggel, még arra is rászánná magát, hogy a Vámosyak kriptájában lakjék, és az ösökkel összebarátkozzék. De a mi nem lehet, azt oktalanság volna erőltetni, azért másfelé néz, - mint a torony a falu közepéből, ki akar látszani a Vámosyak közül, az ágat föl akarja futtatni, magasra és hamar, gyermekét akarja a szerencse kerekére ültetni, mert ahova az öreg nem ér, elérhet a fiu.

- *Én...?* Kérde a gyerek hirtelen, megdöbbenve olyan szereptől, mely a nagyravágyást akarná egyszerű lelkébe ojtani.

- Lassan, öcsém! ...csitítja a kapitány, fölfogva beszédjének fonalát, ...apád egy követ dob egyszerre, és ez az egyik nem te vagy; hanem bátyád?

- Hála Istennek.

- Nem így akarlak megijeszteni, fiu! ...jegyzik meg a kapitány. ...olyan hosszú utra, mely a völgyből a legmagasabb hegyig emelkedhetik, teherhordóval indulnak, hogy legyen egy, a ki a táplálékot hordja, s apád ilyen szerepet juttat neked.

- Nem értem a dolgot.

- Majd a végére érek, aztán majd érted, és majd meglátom, hol esel hanyatt; azért csak hallgass: Bátyád emelkedésére vagyon kell, a mi apádnak van, az mind, - és ő ezt nem is sajnálja, neki e célra semmi sem áldozat, még *te sem*. Rólad már rendelkezett, ügyes esze nem feledte, hogy a grófi család, melynek teljhatalmu jószágigazgatója, - rendelkezik egy busás prépostsági állomással, és e kövér falatot is bátyádnak szánta.

- Bátyám pap lesz? Kérde csudálkozva a fiú.

- Nem bátyád; hanem te.

- Én?...

- Mondtam, hogy te, - a püspök már be is vett apád levelére, - és apád akarata a papi növények közé rendel, hogy te légy minél előbb prépost, vagyonod pedig támasza bátyádnak, kinek vagyonodra hihetőleg szüksége lesz; mert az ifjú grófokkal növelkedett, - a magasabb légkört megszokta, s nehogy itt alant megfuljon, az öreg gróf befolyásával fölemelkedik a magasabb világba, nevét elkeverik a „jó nevek” között, a kormányhivatalokban hatáskörre vergődik, lassankint czimeket nyer, és így a nagy világ országos vásárában, mint *szabott áru portéka* fog elkelní. Azonban ezt nem adják ingyen, a jó vérű lónak a rud mellett ágaskodni, és az abrakot simogatásért szabad csak megenni, hogy *valóban* megérje az érette kidobott ezereket, különben zsákot hordhat a malomba. Bátyád a nagy uri modort már szerencsésen elmajmolja, most már csak a belépti díjra van szükség, hogy ne a komédiásszerep jusson neki; hanem a nézőé! - Mondja a kapitány egy pillanatra megszakitva a beszédet, hogy pipát váltson, s közben a hallgatag fiú felé fordulva mondja:

- Eluntad öcsém, a hallgatást?

- Folytassa bátyám, - felel a fiú, - ez ugy is csak a „recipe” lesz, pedig a keserűt is én fogom meginni.

- Ha megértetted szavaimat, úgy észrevehetted, hogy itt családunknak nagy jövődjéről van szó, - apád teremteni akar, s attól függ, miként engedelmeskedtek neki; azért ha a szerep tetszik, pályád szinte fényes lesz, és nem te leszel az első, ki a célnak alárendeled magadat...

- Azaz... - szól közbe a fiú, - én meg fogok hizni, hogy bátyámnak zsirja legyen, - én pap leszek, hogy bátyám a *világ fia* lehessen, - én az alázatosság köntösébe fogok bujni, hogy bátyámnak aranyos mentéje legyen, - én az oltárhoz lépek hazug érzélemmel, hogy bátyámat azon körbe segítsem, hol a vagyonosnak a hazugságot is elhiszik! ... Bátyám, e szerepre semmi kedvem.

- Erőtelen vagy?

- Az lennék, ha érzelmeimet elhazudnám azon gyávaságért; mert apám miatt nem mernék az eddigi kényelemtől elszakadni.

- Gyerek! eszeden légy, apád már választ kapott a püspöktől, s az ilyen nagy urakkal nem jó ujjat huzni, kivált, midőn apád megszégyenítésével jár a vállalkozás. Gondolkozzál, talán egy pár napi elmélkedés más gondolatra térít.

- Vannak dolgok, bátyám, melyekre nem lehet kétféleképen felelni; pappá nem az apai akarat és a püspöki kegyelem tehet; hanem a hivatás, már pedig e nélkül a hazugságon kezdődnek pályám, és erre nem vállalkozom.

- Se nem dicsérlek, se nem vádollok! - mondja az öreg, - magamra vállaltam, hogy apád célját veled közöljem, sorsod mindenestre saját kezeden van; tehát nincs más hátra, mint hogy apáddal tudassam válaszodat is. Nem szeretnél pap lenni?

- Még e sima kifejezést sem szeretném, - bátyám, - véli a fíu, - s ne hogy kétely maradjon, határozottan mondom: *nem akarok!*
- Ez az utolsó szó?
- Dixi!

A család.

Pillantsunk be tekintetes Vámosy urhoz, kiről előbbi fejezetünkből tudjuk, hogy családja számára a nagyságos és méltóságos czimet vadássza. Nem ujdonság nálunk e nyavalya, orvosaink ugyan nem irták föl a betegségek jegyzékébe! tehát hatalmasabb orvos gondoskodik kipusztítása, vagy megakadályozásáról, az *élet*, ez irgalmatlan orvos és gyógyszerész, ki az eszeveszett falnak menőt a falnak keménységével gyógyítja.

- Öcsém engem kompromittált. Mondja a leendő nagyságos ur, elbeszélvén szülőinek a vadászjelenetet.

Álljunk meg kissé. Olvasóink nagy része nem ösmeri a gazdatiszti életet, nem ösmeri azon munkás, hazafiságban a megerőltetésig áldozó, és mégis a folytonos kegyelemtől függő osztályt, melynek erőteljességét és ép eszét csak egy dologban lehetett kificzamítani. Két istent hisz: egyet a mennyben, a másikat a földön, - a földi isten a - direktor. Ettől függ családjának boldogsága, - ennek nyájassága az éltető napsugár, - s ha a direktor ur a nemzetes asszony turós tésztájából kétszer méltóztatott venni, a szegény ispán azt hiszi: áldozott a nagy Mamutnak, a nagy Mamut jó izün evett, s mikor a nagy Mamut jó izün evett: az ispán nem félhet, hogy félesztendő előtt elverné. Ezen különös vakhitnek toldalékául, mondom, hogy e director uraknak fele maga is hiszi, hogy félisten, s ha véletlen a semmiből hatalomhoz jutnak, hasonlóan cselekesznek a juhval, mely oroszlánná változván, erejét nem a királyi vadnak nagylelkűségén kezdé gyakorlani; hanem - *fogaival*.

E példányok közül való Vámosy ur, hatalmkörében és családjában zsarnok, nagyravágyásában telhetetlen, grófja előtt alázatos málhahordó, - s rettentő haragra gyult, meghallván, hogy egyik fia nem akar vizsla lenni azon fiukért, kiknek apja előtt ő már régen az volt.

- Számot vetek vele, fiam, - igéri az apa haraggal, - tudasd ezt a ifju grófokkal. - Aztán nejéhez fordulva mondja: Ime, most tapasztaljuk, mi a következés, ha a gyermek nyilvános iskolába jár, faragatlan paraszt marad minden eminenciája mellett.

Az anya elhitte a férjnek okoskodását, ilyen viszonyban a nő a férjnek előhaladását olyan bizonyítéknak véli, melynek mindent el kell hinni. A mindennap férjének hatalmát igazolja, e hatalomból hódolás következik, - a kegyelemkeresők a direktorné asszonyság kezét nyalják meg legelőször, - s ha a férfiakat holt részeggé teszi a hatalom, az asszonyoknak is megbocsáthatjuk a mámort. Vagy azt kívánja az olvasó, hogy az anyáról adjunk számot kisebb fia irányában?

Az asszonyságnak szive teljesen nyugodt volt, kisebb fia pap, prépost lesz, nyakában aranykereszt fog lógni, ur lesz, négy lovon jár. Ezek olyan kényelmek és előnyök, melyek mellett éhesen gyalog járni égbekiáltó különbség. - A gyermek ur lesz, az anya szive és esze nem kívánhat többet, s ha nem akar a szülőknek engedelmeskedni, nem méltó a szülők gondoskodására.

Kopogatott valaki.

A kopogtatás után rögtön nyílt az ajtó, mielőtt a „szabad”-ság megadatott volna. A háziak tudták, hogy ez senki más: a kapitány.

- Jó, hogy jön, kedves sógor, - kezdi a direktor, - már hallott olyan komédiát, a mit ez a Laczi gyerek végbevitt tegnap? már nem lőnivaló az ilyen pökhendi ember?

- Igen is, lőni való lenne.

- Hogy be nem ment a kacsza után, ugy-e?

- Ha *bement* volna, - édes barátom, - én magam lőttem volna utána.

- Nem értelek. Mondja a direktor ur megütődve.

- Ráérsz, barátom? - azonnal szolgálók fölvilágosítással.

- Igen kíváncsi vagyok.

- Egy perczig sem várakoztatlak: ülj le, hogy állva el ne fáradj a hallgatásban. - Mondja a kapitány olyan felsőbbbségi előnnyel, miből nehézség nélkül következtethetjük, hogy a kapitány nem tartozott a ház butorai közé. - Barátom! borzasztóbb engedelmesség nincsen a katonainál, - az ellenmondás ott főbelövessel végződhetik a legálmosabb békében, holott ugyanazon eset a polgári életben a dorgálást is alig érdemlené. E vak engedelmességre szükség van a békében is, hogy a katona alkalmas legyen a nagy célokra a csata alatt. Békében e szigortól megundorodol, én is; azért ott hagytam a katonai életet; de szükségességét belátom. És mégis e kegyetlen engedelmisségben felnőtt emberek a katonai célon kívül eső minden megalázódást visszautasítanak, - s a ki a nagy eszméért a golyónak céllapja lesz, meg nem tűri, hogy rá görbén nézz, - s a legegyszerűbb kétértelműségért kemény feleletre von. A polgári élet különféle osztályában az a baj, hogy legtöbben alázatos szolgák vagytok, s önméltóságtokat fölfelé észre nem meritek vétetni. Te nem vagy katona, nincsen hátad mögött kurta vas, főbelövés, - de mert öntudatod sincsen, fáradhatatlan szorgalmad mellett grófnak bizalmát és vonzalmát nem a szorgalom eredményével véled biztosítandónak, hanem hogy ha kívánja, lábujjadig hajtod magadat, tányérát kinyalod, sőt gyermekeddel a vizsla szerepét is elvégezteted.

Érzed te a megalázó viszonyt, azért akarod nagyobbik fiadat hatalomra kergetni; nem hogy ő függetlenebb legyen és megmeneküljön attól, a mi neked kényelmetlen; hanem hogy ő tehessen másokkal úgy, hogy ő neki szolgáljanak, hogy ő előtte hunyászkodjanak; mert soha sem gondoltál arra, hogy az emberiségben az egyesek függetlenek lehessenek másoknak megalázása nélkül. Haragszol, vagy nem haragszol, nekem mindegy, kimondom véleményemet tartózkodás nélkül: társadalmunkat a nagyralátás mérge eszi. Uraink megvetik az észet, tartanak ügyvédet, mérnököt, orvost, gazdatisztet, hozzászoknak, hogy minden apróságban a fizetett, a másoktól megvett ész szolga legyen, - ekkép saját eszüik folyvást paragon fekszik, - a miből az a kamat, hogy a hiányt észre nem veszik annak idejében, - a haladást önagyuk nem találja ki, csak a pénzköltés megyen szokott kerékvágásában. Az időnek változásai vannak, a tegnapi összeg a mai napra nem illik, - a vagyon fogyni kezd, és nagy urainknak esze (mert van) akkor jó meg, mikor már a vagyont nem lehet megmenteni. Ne hozd elő Széchenyit, az üstökös volt: de ha egy tevékeny, előre törekvő nagy születésűt látsz, kérdezd meg jövedelmét, kisül, hogy aránylag szegény, s e viszony gondolkodásra, tevékenységre kényszeríti, s nála is bebizonyul, hogy az ész nem megvetendő; mert *az ész tőke!*

Középosztályunk még bolondabb uton jár: nagy ur akar lenni, vagyonát örömet odaadná czimért; - ilyen vagy te is, - s megjövendőlköm, hogy te, vagy elkényeztetett fiad egykor czimét még örömelebb odaadná a vagyonért, hogy megtisztulván a hiuságtól, a hazának független, szorgalmas polgára lehessen. Imádkozzál, hogy fiad a hiuság maszlagából ne egye meg az egész adagot; mert a hiuk vakmerők, s egy szerencsétlen órában olyant mernek, a mit csak löporral lehet a világ szeméi előtt behinteni.³ Vagyonod unos until elegendő egy középosztály-

³ Különös Isten csodája, hogy ezen pillanatban hallok két oly szerencsétlenséget, mely soraimat igazolja. Tehát egy-két évi uraskodásért kell a fiatal embereknek *elesni*! Még az sem óvja meg e gyöngéket, hogy azon kör, melybe föltolakodnak, folyvást neveti őket. Ezeknél józanabb a bajjazzó: ez bukfencczel megnevetteti a nézőt; de előbb letéteti velük a bemeneti díjt. V. G.

beli család kényes fönntartására, még sem vagy boldog, neked nem elég a mindennapi szükségeknek teljes kielégítése; az ördög azt sugja, hogy néhány száz nagyságos és méltóságos ur is van. Én azt mondom: nézz hátra, milliók vannak, kik utánad állnak kényelemben.

Végre, hogy hosszan ne papoljak, egyik gyermekedet föl akarod tolni a cseresznyefára, s hogy magasabbra emelhesd, a másiknak hátára állsz. Haragod arczodra ült, ott látom most is; mert kisebb fiad bátorkodott emberi méltóságához hű maradni. Gyermeked nem rabszolgád, az apai hatalomnak van határa, az emberi fogalom körében, s ha a tulságig megalázod, megmérgezed lelkét, mely aztán minden aljasságra képes, megcsalni az embereket, szolgálni bérért, hisz kutya is volt már egyszer. - Igen, ez lenne a neve; mert *hizelkedésből* végezte e nyomon; szerepet, melyre egy állat van teremtvé. Én így gondolkozom. Ámen.

A direktor mélyen hallgatott, a vér arczába tódult, az oldalba lökött hiuság indulatot keltett föl; s mert ki nem törhetett, a bőrt veresítette meg. - Tetten kapták, hiuságát rosszalták: mit csináljon? Felelni, mentegetődni nem tud, - elszánja magát, mint a megszorított vad, minthogy élni akar: visszafordul, és kész szemközt ugrani.

- Nem okoskodom veled, barátom, - mondja a kapitánynak, - gyermekeimtől engedelmességet várok, s a melyik ellenkezni fog velem, jó egészséget mondok neki.

- Ezt megteheted, - igenli a kapitány, - gyermekeid két uton mennek, a számadás végén az összeadást megpróbálja a kivonás, a sokszorozást az elosztás, egy dologban nem lehet két igazság, - bizonyosan megtalálod a magadét, épen azt, a mi most előre megmondva nem tetszenék. Én nem háborgatlak, jó barátok maradunk; de ha egykor bolond tervednek hibásságát belátod, ne jöjj hozzám panaszkodni; mert megkardlapozlak, ha nem gróf Óvárynak, hanem az országnak direktora volnál is.

Ott hagyta a szülőket, - az anya hallgatott, azt hitte, hogy testvére, a kapitány, öreglegényi irigységből beszél; mert a csemete magasabbra törekszik, - a direktor óhajtotta, hogy valamelyik ispánra haragudhatnék meg, mindjárt elverné (e jó urak így öntik ki mérgüket), és várta kisebb fiát: nagyon parancsolhatnékja volt a direktor urnak.

A sors épen jókor meghozta a fiút.

- Fiam! ...szól az apa szigorun, - tegnap kaptam a püspöktől levelet, bevett kis papnak.

- Én nem folyamodtam.

- Nem volt szükség arra, - én irtam, és a püspök azonnal teljesíté kívánságomat.

- Kedves atyám! - szól a fiu mély hangon, - családukban volt valami elkárhozott lélek?

- Mit jelent e kérdés?

- Azt, hogy az elkárhozott lakoljon önmagáért, mert én ki nem imádkozom a purgatóriumból, legkevésbé van pedig szándékom hivatás nélkül a másik mellé kárhozni.

- Fogsz-e engedelmeskedni?

- Tudom, mit akar mondani, kedves atyám, - felelék rá előre, - szól a fiu elhatározottan, - ha pap lennék vonzalmam ellenére, okvetlen szerencsétlen lennék, - ha atyám eltávolít házától, megkísértem önerőmet, - talán boldogulok. Nincs más válaszom, - a bizonyos szerencsétlenséget azonnal elkerülöm, saját utamon megyek.

- Talán kincset talált az urfi?

- Igaza van atyámnak, kincset találtam; s megpróbálom: önerőmet.

- Egy! kettő! három! - rögtön elhagyod házamat.

- Elhagyom keserűség nélkül; mert Isten megkísérti az embert, - alávetem magamat bölcs rendeleteinek. Ha a siker mellettem szól, és atyámnak támaszra leend szüksége: megjövök.

* * *

Ha valaki vitába keverednék velem, s azt mondaná, hogy ez is regény, - jöjjön el hozzám, beszéljek neki mást, saját életemet, - engem az apai szeretet nem akart eresztetni, mégis elmentem a nagy világba, dacoltam a nyomorral és előítélettel, keresztül éltem egy telet fűtetlen szobában, - láttam a falon lecsorogni a nyirkos levet: nem veszttem el, nem fagytam meg, itt ülök íróasztalomnál, fölöttem egy kép, megvigasztalómnak képe.

* * *

Hamar elhagyta a szobát, holmiját összerakta, néhány forintnyi megtakarított készletét tárczájába tette, - egy ácsorgó hajduval aládát a vendéglőbe vitette.

- Hova akar utazni, ifiuram? - Kérdi egy kocsisféle ember a fiut, mikor a hajdu elment.

- Dunántulra, atyafi.

- Elviszem olcsóért, Pestig fizessen öt pengő forintot.

- Megalkudtunk, atyafi.

- Fél óra múlva indulunk.

- Mennél előbb, annál jobb.

Míg a kocsis összekészülődött, a fiu egy levélkét irt bátyjának. Rövid volt, miért irt volna hosszabbat?

- Kedves bátyám! Megyek a nagy világba, megkopogatom fejemet: van-e benne valami?
Emlékezzék szerető és tisztelő
Öccsére!

A vándormadár.

Melyik leány nem vágyott elbucsuzni a világtól, melyben csalódásai voltak, - egy elmaradt virágcsokor megkeseríté szívét, a zárda falainak nyugalmába kíváncszott, elfonnyadni és kereresztülsírnai az életet. A férfi nem gondol a zárdára, a hóbortos rossz dolgot keres: katonává lesz, - a rajongó beköszönt az első színészcsapathoz, melyet előtalál: az erős számot vet erejével, küzdelemre vállalkozik; mert ezer példa után hiszi, hogy a sors a merész előtt kitárja a markát.

Egy jó ösmerősömnak megjövendöltem, hogy el fogja venni azon nőt, kit nem akart elvenni. - Jövendölésem beteljesedett, elvette; mert a fiu csak hazudott, s a nő, igen bölcsen, a hazugságot nem hitte; tehát az én ösmerősöm félvén a hazugság szégyenétől, elvette. Megvan az emberi természetben, hogy a legegyszerűbb is keres méltánylót, - s e méltánylótól úgy függ, hogy annak jó véleményeért mindenre kész. A mi fiatal Vámosy Lászlónknak méltánylója kapitány-bátyja, s ez ember előtt nem tudott vagy nem akart gyöngé lenni: elment a világba.

A dunántuli jármű nem volt hintó, az alföldi göröngyök töretlenek, - két olyan ébresztő, hogy a részeg kijózanodnék rajtuk jártában, az ábrándozó pedig álmokképeit elfeledné. Laczi barátunk dult kedélye daczára elnevette magát a hátulsó ülésben, a sors a töretlen uton jelenté be neki, hogy minden pályának kezdete *rögös*. A költészeti ábrándokat nem folytathatta a rázós uton, - kénytelenségből pénzüsszegét mérte össze a hosszú uttal. A számvetésből a fölösleget ki kellett hagyni, egy tál tápláló eledel délben, estelire ugyanannyi, - ezen gazdálkodással elérhet a kitűzött helyig. Hát aztán? aztán... aztán dolgozni, ...mit? nem tudja, - de dolgozni fog az éhelhalás ellen.

Ezen helyen némely olvasó, csupa részvéttől alakom iránt, a fiunak lelki állapotáról többet is szeretne tudni. Más ismét a könyvet időtöltésre valónak hiszi, azok miatt tehát épen e helyen nem regényt mondok; hanem valót, azaz: a mi épen hasonló állapotban velem történt, miért nem mondanám el okulásul azt, a mit magam tapasztalék.

Nem szándékom életleirásomat kiadni, mint valami elhízott tánczosné, ki már a szinpad deszkáira nem mer föllépni; mert fél, hogy a deszka leszakad alatta; tehát hogy még beszéljen róla a világ, könyvbe írja le azon dicső napokat, melyekben kenyér helyett kalácsot evett, azt sem a maga kezével, hanem valamelyik külföldi vézna herczeg dugta a szájába.

Mondom, életleirással nem terhelem önöket; de minthogy megirigylették mostani *boldogságot*, s annak titkát kérdék: felelek a sok kérdésre, s látni fogják, hogy a megirigylett boldogság nem nagy fejtörésbe került, csak egy kis *szenvedésbe*, mint az a tűzszikra, mely a taplót meggyújtotta, természetes következményeképen annak, hogy a kemény tűzkőhöz még keményebb aczélt ütöttek. Senki sem törődik azzal: fájt-e a kőnek vagy aczélnak? elég, ha az eredmény itt van, a fényesen csillogó szikra.

Ezelőtt tizenhatsz évvel én is hasonlítottam azon szerencsétlen fiatal emberekhez, kik az *aranyhegynél* alább nem akarnak alkudozni, s ennek elérésére nem akarnak többet tenni, mint hanyatt fekünni, és a sült verébre tátott szájjal várni.

Önök elengedik a bizonyítványt, és pusztá szóra elhiszik, hogy a sült veréb nem röpült számba, s ha boldogulni akartam, alább kellett alkudnom, a verébfogásra személyesen elindulni, s a megfogottat „manu propria” megsütni.

Határozott szerencsémre akadt nekem is egy „*kapitány bácsim*”. Ez ember rajtkapott a sült veréb várásán, és daróc módorban, de ugyanoly mértékű bölcsesség - és igazsággal bebizonyította, hogy:

1-ör: minden fiatal ember, ki a sült verebet lesi: *nagy filkó!*

2-ör: minden fiatal ember, ki saját erejét megkísérteni nem akarja: *élhetetlen* naplopó!

Ma is kemény orvosságnak vélem az ilyenfélét; de miután az efféle nyavalyát másnemű *hólyaghuzóval* (vesicator) nem lehet hirtelen meggyógyítani, s az orvos a honoráriumot öntudatában találta: bevettem az orvosságot, pályát választottam, jogász, ügyvéd, végre magyar író lettem. Ezzel bebizonyítottam, hogy aranyhegyről, sült verébről nem álmodozám már.

És mégis irigylik boldogságomat. (Igen, a léhák, dologkerülők.)

Furcsa; de épen ez a titok, melynek leleplezésével barátim- és olvasóimnak adós maradni nem akarok, hátha egy pár határozatlan fiatal embert megtérítek.

Most, tullépvén az életnek válságos pillanatain, higgadtabb vérrel abban is bölcsességet találok, hogy az ebédeknél a csemegéket utoljára adják föl, mikor a sok egyebet megették. Gyermekkoromban én a csemegén szerettem volna kezdeni az ebédet, arra nem gondolva, hogy a nyaláncság miatt megbetegedhetem.

Az életnek apró bajait szükségesnek látom, mint az asztalon a paprikát és borsot, melyek néha és helyes arányban azért hasznosak és jók, *mert nem jók!*

Kezdeni, - még pedig elhibázott lépés után újra kezdeni, semmivel sem kellemesebb, mint ölbe emelni azt a hasábfát, melyet előbb *saját lábunkra ejtettünk*. - Orvosomnak goromba gyógymódja szelidebb orvosságról tudni sem akart: kénytelen valék új pályát kezdeni, nem többel: *három huszassal*. E három huszassal újra diák lettem, mentem Veszprémből Pápa felé egy sárgarépás kocsin. Fejemet a kocsi hátuljának kemény fájára ereszttem, a városlódi hegyen fölmenve bámultam a csillagos eget, tanácsot vártam a holnapi napra a koplalás ellen. Hiába néztem, a csillagokat nem láttam két más csillagtól, melyek szememre ereszkedének: e csillagok *könyeim valának*.

Ne szánjanak meg önök: azonnal boldog leszek. Ezért irigyeljenek barátaim!

Eszembe jutván szánandó helyzetem, számíthatni kezdem, hogy Magyarországnak tizenöt millió lakosa közt legalább is tizenötödfél millió boldog: mert tudja, hogy holnap nem fog majd éhezni. Én dolgozni akarnék, de nem tudom: mit dolgozzam?

A számításnak alapja megvolt: egyetlen országban tizenötödfél millió ember volt nálamnál boldogabb. Szivem összeszorult, érezve, hogy ha az embereket állapotuk szerint számbavennék, mily sok idő kellene, hogy a tizenötödik millióban reám kerüljön a sor.

Talán egy olvasóm megindul, sőt a lágyabb szívű könyekre fakad. Ne fáraszsa magát, kivált a fiatal ember, - jobb lesz, tanulja meg, hogy a labdát mennél erősebben vágják földhöz, visszafelé annál magasabban ugrik, - és hogy az aczélnak próbája az, hogy akármennyire hajlott meg, a nyomás megszűntével előbbeni egyenességébe pattan vissza.

Néhány órai elmélkedés meggyőzött, hogy a megelégedés úgy szereszhető meg, midőn sorsunkat másokéval összehasonlítván, tapasztaljuk, hogy bizonyos számban mennyi boldogtalanabb van, mint mi. Ez órák elfeledhetlenek maradnak előttem, a keserűség részemre olyan sós lé volt, mely a halat a megpenészedéstől megóvjá.

Vámossy László barátunk sem akart kétségbeesni, az első napok ridegsége hamar elmúlt, egy éjszaka elaltatja a fájdalomnak egy részét, s reggel érzi a határozott ember, hogy sorsát maga választotta, nem várt egyelőre sokat; tehát nem is csalódhatott. Ötöd napra és az utolsó forinttal egy dunántuli élénk városnak közepén volt. Bejelenté magát a tanodai igazgatóságnál, és az illető előljárót tisztelettel kérte, hogy a tanulók mellett juttasson neki alkalmazást.

- Igen rosszkor, vagy még jókor jött ön, *két zsidó gyermek mellé* kíváncsít valaki.

A fiu megdöbbsent, a sors itt hihetőleg nem akart tréfálni, - a fiatal emberből ki akarta pusztítani a maradék urfit. Nem tétozott.

- Elfogadom.

- Fiatal ember, kegyednek külseje és modora nem mutat olyan elhagyatottságot...

- Hogy ez állomást elfogadhatnám, - ugy-e, ezt kérdi, igazgató ur?

- Legyen, eltalálta.

- A szegénységet eltagadni és bevárni, hogy jó ruhámtól megváljak, sokkal nagyobb élnélhetlenség lenne.

- Helyesen beszél ön, ...dicséri az igazgató, - le az előítéletekkel, ...ön egy jóra való kereskedőnél adand magyar lecskét, - fizetése készpénzben fölr egyszerű tartással és szállással, - és örülök, hogy a mint gyanitom és bizonyítványai után hiszem, a legderebb fiatal embert vezethetem e házba. Fogja ez utasítást, ezzel menjen oda, hova a czimezés szól. Isten velünk.

A bemutatás megtörtént, a kereskedő elolvastván az ajánlatot, a fiatal embert örömmel fogadta.

- Uram! - óhajtom, hogy egykor a zsidónak házat ön jó visszaemlékezéssel hagyja el. Ez a bevezetés: szabad kérem, hogy kezet szorítsunk.

Ez is megtörtént. Elment a gyűlöhelyre új társaival ösmerkedni. A csinos fiut örömmel fogadák, ő is örült, bár a társak sajnálattal vagy bosszúsággal jegyzék meg: De már zsidóhoz még sem mentem volna!

E szavakban jó adag *sajnálkozás* volt, - és még a legerősebb is nehezebben viseli a sajnálkozást, mint talán a szerencsétlenséget.

Tanító és tanítványok.

A gyengeségek együtt kelnek, együtt nyugosznak velünk, és nap közben úgy kísérnek, mint a hajdu, ki szigorú büntetés alatt van a rab mellé állítva. Nézd meg az ujdonsült nagyságos urat, örül, hogy az ösmerősök új címén fogják szólítani; de nem tiszta az öröm, hátha valamely ostoba ember ifjú urnak találja czimezni.

Berger gabonakereskedő a fölfogadott tanítót nem mutatta be feleségének, a nő a mellékszobának befüggönyözött ablakához huzódott, s az ellebbentett függöny mellől pillantotta meg, hogy ez a fiatal diák nem maga foltozza meg kabátja könyökét, ha kilyukad. Eltávozván az ifjú, az asszony aggódva mondja a férjnek: ez az urfi a gyermekek hibás kiejtésén el fogja magát nevetni.

- Nem fog nevetni! Állítja a férj, a német kérdésre németül válaszolván.

- *Kialkudtat?* ...kérdi a nő különös észjárással, és férjével szigorun nézett szemközt.

- Bizni kell az emberekben, Berta.

- És ha a gyermekeket meg találja ütni.

- Mit gondolsz, Berta, - ilyen ajánlatu fiatalember verekednék.

- Ne beszélj, Lipót, - vitatkozik a nő, - én soha sem ütöm meg gyermekeimet, nem birom kezem fölemelni, pedig gyakran igen vásottak; hanem a szomszédban lakik egy csizmadia, az komolyan mondta, hogy engem megsajnál már, és egyszer, csupa szomszédi barátságból, irgalmatlan megveri őket, - meg akar győzni, hogy használni fog.

- Ezt csak csizmadia mondhatta.

- Ne bánts, - félek, hogy a csizmadiának igaza van, - okoskodik az asszony, - és ha nem tudom, a csizmadia verje meg őket; de a kit én fizetek, a ki nekem...

- Ki ne mond, Berta, ...tartóztatja a férj, - a mit a csizmadiáról mondtál, az anya mondta, - a mit most akarsz mondani, - azt a gazdag zsidóné akarja mondani. Pfuj! fajunk még nem tudja, miben szabad kevélynek lenni. - A pénz, a pénz, Berta, hitvány eszköz; gömbölyü, hamar elfut a szomszédba, miben kevélykedel aztán? Még egyszer, ne említsd a pénzt, akármennyi ezred legyen, ha egy haltüske a torkodon akad, valamennyit odaadod az orvosnak, csak meg ne hagyjon fulni.

Az asszony könyekre fakadt.

- Berta! - beszélni fogok a fiatalemberrel: jót állok, sem kinevetni, sem bántani nem fogja őket.

- Nem beszélni: *alkudni* fogsz vele!

- A mint te akarod. - Válaszol a férj.

- Én vigyázni, hallgatózni fogok, - és tigris leszek, ha gyermekeimet...

- Gondolatodat is tudom, Berta. - Kap a szóba a férj. - Most hagyj magamra, számolnom kell.

A nő házi dolgai után ment, a férj egyedül maradt. - Nejét, a fajabeli oly gyakran szép nőknek egyikét mindennapi gondolkozásmódjának ellenére is igen szerette. Takarékosága megőrizte a beszerzett vagyonnak legapróbb filléreit, - ezen előnyért békén tűrte indulatosságának némely hátrányait. - Gyermekeinek kényessége, s azon elhanyagolt pongyolaság, mely az ajkukra akadt bármely nyelvet gyökerestől fölforgatta, a gondolkozó apát jókor fölébreszté, hogy a zsidók

iránti gyűlöletnek nagy oka fekszik az ilyen különválásban, mely nem jelleg, hanem bélyeg, - mely az ellenszenvet és a gunyt egyaránt fölkölti. Ki kell pusztítani e gyomot, gondolá az értelmes apa, - ahol élünk, ne adjunk okot cselekedettel és szóval, hogy bennünket csak az elszánt türelem szenvedhet meg. Alig örült meg, hogy a véletlen nem a legutolsót, de a legalkalmasabbat hozta lakába, előáll a nő ellenszenvével, melyet eltávolítani neki maradt kötelességül.

A legelső tanóra előtt irodájába kére Vámosst.

- Barátom, - mondja a kereskedő a legmegtisztelőbb bizalommal mutatva ki neki a legkényelmesebb helyet, - semmi jogom az ön körülményeit kérdezni, de minthogy tudom, hogy a jogász urak közül ön előtt senki sem akart *zsidóhoz* vállalkozni, - ön talán igen jó, és azonnal észrevehető jó nevelése daczára, - anyagi okoknál fogva volt kényszerülve e megmaradt, - így mondom, - e *megmaradt* helyet elfoglalni. Ne szóljon ön, - mondja Berger az ifjunak barátilag odanyújtott kezét megszorítva, - én kereskedő vagyok, megszoktam az arc- és körülményből egyet-mást kitalálni, így azt hiszem, hogy emberösmeretem önnél sem csalódott. Mielőtt ön a tanítást megkezdene, figyelmeztetnem kell önt valamire, nehogy ön idő előtt, azaz: mielőtt *más lakot találna*, és így az én forintjaimra nélkülözhetlen szüksége van, tudja meg, hogy önre itt különös kísértés vár, miről önnek, az ifjunak, a magyarnak, még csak fogalma sincs.

- Gyengének hisz engem, Berger ur?

- Nem! ...önök ösmerik a történetből a lemondásnak ezer nemét, a mit elolvastak, követni is óhajtják, hisz e nemes büszkeség oly jutalmazó; hanem mondok egy más nehézséget, mely idegzetét, korát és indulatját fogja rettenetesen megkísérteni.

- Nem fog ön bennem csalódni.

- E szép nyilatkozatáért áldja meg önt a jó Isten, de nem titkolódzom: képes-e ön a haragot eltűrni, mikor a haragra méltó oka lesz, - és képes lesz-e ön ennél még nehezebbre, nem nevetni, mikor az ördög és a körülmények arra minden erővel csiklandozni fogják?

- Egész az elszántságig.

- Adja Isten! ...akkor én boldog apa leszek... záradékul pedig azt mondom: az *ellenőr nőm lesz*, és Ön belátja, hogy nálunk a férj nem szokott zsarnoka lenni a nőnek, és annak gyengéit, a házi béke miatt, igen sokszor kénytelen eltűrni.

- Köszönöm a felvilágosítást: az eredmény bizonyítsa be, képes vagyok-e föladatomnak megfelelni.

Ezen bevezetés után következtek a tanórák, a napok sebesen multak; már a harmadik hónapnak vége közelgett. Mint minden zsidógyermek általában, ezek is eleven felfogásúak voltak, hozzájárulván még az anyának örökődése, mely a *fizetést* összemérte az eredménnyel, s a gyermekeket pénzt pusztítani nem hagyta, a tanulás szépen haladt.

A gyermekek az üzleti viszonynál fogva általában az anyának gondjára maradtak. Az anya nem állhatta meg, hogy meg ne sűgja a gyermekeknek, hogy a tanítónak nem szabad szigorúnak lenni, s ha csak egyszer észrevenné az anya, hogy kinevette őket, az anya elutasítaná. E nyilatkozat a gyermekeket vakmerőbbé tette, a kisebbik különösen vállalkozott is, hogy a tanító urat ingerelje. A harmadik hónapnak vége felé a kisebb gyermek néhány órában feltűnőleg hanyagnak mutatkozék. Vámosst tehát napról-napra komolyabban dorgálta a fiut. Az anya a mellékszobában hallgatott minden szóra, és ámbár igaznak hitte Vámosstnak intését; de reszketett a dühtől, ha az intés valamiképen kitörésig menne. A férj észrevette az asszonynak lázasságát, azért a tanórára haza sietett, s a mellékirodából ő is figyelt a beszédre.

- Kis öcsém! - kezdi Vámosy az újabb dorgálást, - maga napról napra hanyagabb kezd lenni maga hálátlan derék atyja iránt, ki magáért hiába adja ki a pénzt; mert nem tanul semmit.

- Mi khöze hozzá, - mondja a pajkos, indulatjában vagy készakarva visszatérve a már elhagyott zsidós kiejtésre, - maga megkhopja a phénzét, hát *hallgasson*.

Vámosy lángra lobbant arcban, de ugyan oly hirtelen eszébe jutott, hogy ha a gyermeknek szemtelenségét keményebben fenýiti meg, az apának adott fogadást szegi meg. A szülők a két mellékajtóhoz közeledtek; mert mindenik hitte, hogy a szomszéd csizmadia most a kerítőkéssel vágná ki a gyermeknek nyelvét.

Vámosy a megilletődésnek mély hangján mondja a fiúnak: - Mikor majd havi fizetésemet az apától megkapom, a maga részét visszaadom, adja koldusnak; mert a koldus nem harapja meg az adakozónak kezét.

A szülők visszahuzódtak, a tanórának vége lévén, Vámosy az irodán keresztül akart szállására menni. Berger fölállt, megfogta Vámosynak kezét:

- Uram! bocsásson meg annak az eszeveszett gyermeknek, és legyen teljes az ön győzelme.

Vámosy kézzorításával adta tudtára Bergernek, hogy a bocsánat megvan. Egy szót sem tudott szólni, kisietett a szabadra, a városhoz közel eső ligetbe ment, *maga akart* lenni. A megkisértés erős volt, egy gyermek lökte a követ elébe, hogy azon botolják meg, hála Istennek, kikerülte. Ez *megmenekülés*, és az ilyen pillanatban nem a dicsekedésnek van helye, mit az ostobák földre is magyaráznának; hanem a magába szállásnak, hogy számot vessen az életnek akadályáival és keresse önmagában az öntudatos erőt, hogy azokkal szembeszállni merjen. - Bergerék is találkoztak.

- Hallottad? Ezt kérdezte mindenik ugyanazon szempillantásban.

- Ha a csizmadia meg tudna valakit verni, mikor még nem haragos, most áthivatnám, - mondja Berger, és e rossz gyermeket keményen megveretném.

- Én majd fogom, te meg üsd! Tervezi az anya.

- Most az egyszer elnézem a hibát, - mondja Berger, de intsd meg a gyermeket; mer másod-izben irgalom nélkül bothoz nyulok.

Berger ur nagyon föl volt indulva, az anya magához vonta férjét, és a régi nyájasság házi orvosságához nyult, hogy a haragot lecsillapítsa.

Minek vitatnám, a nő e pillanatban megadta magát, annak a *fizetettnek* diadalát nem tagadhatá; de a mit az egyik tételen elvesztett, a szenvedélyes játékosok módjára, föltette a másik lapra; azaz: e kényes urfi nem szokott kézzel verekedni; hanem a zsidó fiukat egyért vagy másért - *ki fogja nevetni*.

Ez aggodalmát, ...nem, ...meggyőződését, férjének is megmondá, mikor az diadalának érzetével akará beszédét befejezni.

- Asszony, kifárasztod béketűrésemet, - óvja a férj, - ne idézd elő az ördögöt; mert megjelen.

- Nem ingerellek, - mondja az asszony indulás közben. - majd akkor szólok, mikor magam házában más nevetség tárgyának gyermekeinket választja ki.

A nő elment, Berger arcza sötét lett a haragtól; mert e *kétely* szívében bántotta, és azonnal nem tudta nejét megczáfolni. Vannak pillanatok, melyekben a legnagyobb szeretet és vonzalom hirtelen elzsibbad, és a legnagyobb gyűlölet áll helyükbe, - az ilyen pillanatokban az egyik fél méltatlanságot követett el, vagy a másiknak béketűrését végkép kifárasztotta. Hányszor álltok

meg sajnálkozva a tehervonó állat mellett, mikor az az utána kötött nagy rakmányt nem bírja, és hányszor halmoztok másoknak lelkületére annyit, hogy ha a ló meglátná és szólni tudna, megsajnálná az embert.

A fiuk haladtak, a nyelvnek szabályait jól ösmerék, okszerűleg alkalmazák, minden gondolatot helyesen fejeztek ki, s átszaladgáltak a csizmadiához, hogy annak bemondjanak minden hibát, mit beszédjében üstökön foghattak. Talpas János csizmadiamester azon kényes beszédű emberek közé tartozott, kik a szőkét szölkének, a csókot csolknak mondák, sőt ha valahogy uri személylyel beszélgetett, a magasabb stílust úgy megerőltette, hogy még a gombóczt is *gombolcznak* monda.

A fiuk e miatt nyesegetni akarták a csizmadia bácsinak szép magyar beszédjét, ő pedig hogy a hetesre „*disznót*” adjon, a fiukat a zsidós kiejtéssel csufolá:

- Hol van a khünv? Khüll-e khotya khóbász?

A csizmadia műhelyében lévén, „*publikuma*” is találkozott a tréfához, különösen két szennyes képű inas úgy röhögött, hogy a három lábu székről a bőráztató váluba estek. Ez még hagyján, a mint a zsidó fiuk kidugták a fejüket a szomszéd felé, az inasok pokoli örömmel mondák el, a mit a mestertől hallottak. A gyerekek nem mertek öklözködni az inasokkal; tehát anyjuk védelme alá menekültek, és bőgve panaszkodtak a gunyolódás miatt.

Vámossyt megkérte Berger, sziveskednék a szótárnak minden gyanus szavát a fiukkal a helyes megszokásig ismételtetni, hogy beszéd módjuk végképen megtisztuljon. Vámossy már gondolkozott erről; de óvakodott idáig; mert hátha a gyanakodó anya e gyakorlatban épen gúnyt keresne.

Fölírt minden kigondolható szót, mely az idegent elárulja, és a tanítási órában folyvást azoknak tiszta kiejtésében gyakorlá őket. Ti ezt könnyűnek vélitek? kísérsétek meg hasonló helyzetben, én egykor magam a kulcsot rágtam kinomban, ujjamat térdemmel az asztallábhoz szorítám, hogy az anyagi fájdalommal fogjak ki a nevetés ingerén. Vámossy már háromnegyed órán keresztül küzd e lelki kinnal, a fiuk becsületére legyen mondva, egyetlenszer sem kerestek alkalmat a hibára, s épen e nagy óvakodásukban arcuk oly komoly lőn, hogy az itt-ott hibásan kimondott szónak ferdesége az arczon is meglátszék. Az óra vége felé közelgett, apa és anya szokott helyükön valának, együtt vigyáztak, egyik az aggodalom, a másik az ingerültség izgalmaival.

A nagyobbik fiu már az utolsó negyedben semmit sem hibázott, a másik néha, így Vámossynak kedélye megcsillapult, sőt hitte, hogy nem is kell óvakodnia. Befejezésül még egy szót ír föl: *Lapál*.

- *Ló Pál!* olvassa a fiu.

A testvér elröhögte magát. A szülők hirtelen kitekintenek, a férj elrémülve, az asszony a bosszuvágytól ingerelve. Hirtelen észrevették, hogy a nagyobbik fiu nevetett, sőt most is hosszabb a szája, mint a mennyi a legnagyobb falatra kellene. Vámossy fölállt, egész testét megfutotta a nevetésnek ingere, és hirtelen nem lel egy kést, hogy saját kezébe szurjon egy mentő fájdalomért.

Eszébe jutott valami; érezte, hogy e pillanatban a legalsó helyre lökte a sors; még a nevetés is hiba, sőt szerencsétlenség a megalázottnak. Elhalványult, vége volt az ingernek, ...megfordult, hogy a bevégzett óra után haza indulhasson.

Szemei Bergerével találkoztak. - Mindketten egyet gondoltak, hogy nagy árkon ugrottak keresztül.

Az asszony visszavonult, Berger Vámosst az irodába vezette. - Mától fogva a fiuk az ön szállására menjenek - teljes bizalmam van önben. - Vámosst szólni akart.

- Kérem, ...mondja Berger, ...én árulok búzát, zabot, gubacsot, lóhermagot, - erre minden ember alkalmas, ha pénze van rá: ön Vámosst ur, tudományt árul, bölcsességet és önmegtagadást, - ilyen embernek nem engedhetem meg, hogy *házalni* járjon: menjen a tudomány után az, kinek még félig üres a feje.

Ó, az igazságnak külön diadalai vannak, melyeket a maga órájában eltagadni nem lehet, mint a virágnak illatát, mely egyik érzékünknek megjelen, s eltagadhatlan tanuskodik, hogy itt van, ha szemeinkkel magát, a virágot nem is látjuk, de az illat azt mondja: *itt van!*

Az elhagyott, néha megszánt és mellőzött egyszerű ember időnek folytával, minden vita és követelés nélkül „*fejünkre nő*” s ekkor nem szégyeneljük a megösmerttet tisztelni, és örülünk, ha dicsekedhetünk vele, hogy mi voltunk az elsők, kik őt fölösmertük. Hányszor történt meg, hogy föltett kalappal kérdeztük az ösmeretlen szerényt: *mit akar?* s mikor elbucsuzik tőlünk, földetlen fővel kísérik ki, és kérjük: *gondoljon ránk is!*

Élet! te nagy könyv, mely utolsó lapodon minden hazudságot megczáfolsz, ha te beszélni akarnál, hány ember kérne, hogy ne mond el minden gyarlóságát!

Ujabb tanulmányok.

A tanodai évnek utolsó hónapja volt hátra, Vámosy az utolsó hónapot tanulmányainak szentelése, és megvált Bergertől. A józan eszű kereskedő az utolsó hónapot háromszorosan számítá föl, és az ifjút fölmenté a nagy nélkülözéstől. Az egész évi nélkülözés nem hervasztá le az élet tavaszának színét, a multnak kényelme helyett éleszté a megkísérlett tapasztalás, a munkának díja van, s e miatt a jövődőtől nem kell megijedni. Befejezendő volt már a tanodai pálya, kezdődött a nagy világ, a kapu nélküli szerencseház, néhány nap alatt új küszöbre kellett lépni.

Gróf Erdey dunántuli terjedelmes jószágainak egyikében ölvén az időt, neje levélben figyelmezteté, hogy fia mellé nevelő kell a magasabb tudományokban, ez okból férjét és apát keresi meg, hogy alkalmas egyénről gondoskodják. Erdey a levél fölbontása előtt ásitozott, azt vélte, hogy születés- vagy névnapi köszöntőt kap valamelyik gyermekétől, s az üres sziv nem vágyott az ilyen eledelre. Elolvastván nejének sorait, fölugrott, eszébe jutott, hogy fia válláig magasult, tán főlebb is, először gondolkozott arról, hogy a tudást nem lehet az emberbe dugni, mint a puskába a töltényt, és hogy az apáért nagyon keveset türnek el a fiúnak, kiről irgalmatlanul kimondják a véleményt: szeles, meggondolatlan, könnyelmű, ...de ezekkel még nem törődnek az apa; de hátha ügyetlennek, tudatlannak, haszontalannak mondják? Arcza lángvörösre változott, szívében a vért melegebbre fokozta a gondolat, hogy ő maga hitványnak kiáltá az *emberiséget*, - mely számba egykor saját gyermeke is belefér.

Hány gonosz kérte már az orvost, hogy tudományának titkával csikarjon ki a természettől egy órányi életet, hogy a megbánásnak szavait elmondhassa. A grófot kiugrasztotta sivár mindennapiságából az eszme, hogy neki gyermekében folytatása is van, s e folytatás lehet vigjáték, lehet dráma, tragédia. Az ő élete hosszan kísérheti a fiút, nézni kell az előadást, fia ott leszen a szereplők, az emberek között, kik az ő hite szerint olcsók vagy drágák, *de eladók*, szalmakalapért, fehérnadrágért, mint a néger, a fehérnek cimért és előjogért, mint a méltóságos ur méltóztatott bölcsen megjegyezni. A mérget már benyelte az emberiség, így gondolkozik önméltósága, és most ordítani szeretne az orvos után, ki az ellenmérget, bár iszonyu árért, odanyujtáná neki.

Íróasztalához ment, és zaklatott sebességgel irt kapitány barátjának: keressen neki egy alkalmas embert; mert fiát, nevének örökösét, nem szeretné a mindennapiság utcái porába lökni. Olvastam egy humorisztikus lapban, hogy egy feslett életű unokabátya hugát nem akarta végig kísérni az utcán, mert mit mondanának az emberek olyan lányról, kit ő *vezetne*! A gróf e pillanatban ehhez hasonlót gondolt, megrémült, ha fia apjának nyomdokain akarna haladni.

Egy hét múlva megérkezett a levél.

E napon a gróf kirendelte a városból megszokott kereskedőjét az eladásra szánt termények eladása végett, és mi ösmerősünket, Bergert találjuk a gróffal szemközt.

- Mivel szolgálhatok, méltóságos uram?

- Ne legyen oly alázatos, Berger, - mondja a gróf gúnyolódva, - beszéljen őszintén, s mondja: miben *csalhatom* meg az urat?

- Igen is, meg fogom csalni méltóságodat, - mosolyog Berger, de a mosoly közben arcán a gyöngédtelenségnek megfelelő keserűségét is észre lehetett venni.

- Szomszédom gabonáját négy forintjával vette meg, Berger, mennyit ad nekem?

- Öt garassal kevesebbet.
- S ha nem adom?
- Lovaim be vannak fogva, visszatérek a városba, s elvesztem a mai napot.
- Jaj annak, a kit holnap megfog, be lesz annak számítva a mai ut.
- Kétségen kívül, valakinek meg kell téríteni az én káromat, - tőkém nem dobhatom ki, legyen az idő vagy pénz, vagy talán - *más is!*
- *Más is?* - Kérdi a gróf, - idő és pénz, - ezen tőkéket ismerem - a harmadikat nem értem.
- Bizonyosan nem érti méltóságod, - magyarázza Berger, - van egy harmadik tőkénk, ezt csak titkos betűkkel jeleljük meg, és kivételesen számítjuk be.
- Például nem mondana egy kivételt, Berger?
- Szívesen, méltóságos uram, - válaszol a kereskedő, - ha olyan emberrel van dolgunk, ki hosszan alkuszik, s hozzá még gorombaságot is mond, az időn kívül beszámítjuk az elnyelt mérget is; mert ha utóbb kilel a hideg, az orvost és gyógyszereket nem fizethetjük az üzleti tőkéből; hanem megfizettetjük előre azzal, a ki a mérget benyelette velünk.
- Ha még őszintébb lesz, Berger, - az öt garas leengedésben megegyezem, - igéri a gróf, - vallja meg, titkos jelei szerint van-e valami beszámítani valója nekem is?
- A méltóságos grófot mulattatja a kereskedőnek titka, - véli Berger, - nem vonakodom titkos jegyemet ezuttal bevallani: igenis, van beszámolni valóm.
- S mi lenne az?
- Méltóságodnak *előítélete*, - mert tiszteletemet nem fogadta tiszteletnek, - pedig az volt, hanem csalniakarásnak javítá ki, s én azonnal megfogadtam, hogy az árból öt garast lehuzok.
- Hidegebb vérű embernek gondolám Berger uramat.
- Az vagyok most is, szivem megdöbbsen, mikor méltóságod csalónak mondott, minden vér mellemre tódult, így agyam hideg maradt, és hirtelen kiszámítá, hogy egészségem szenvedett, az orvost és gyógyszert nem szabad kifelednem, s ez összeg öt garasnak leszámításával lesz csak kiegyenlítve.
- Ön valóban ügyes kereskedő!
- Még valami méltóságos uram, - teszi hozzá Berger, - az üzletek fárasztók, sokféle emberrel van dolgunk, és soktól föl sem vesszük a keményebb szót, mert a lakatos a szikrázó vasat is kénytelen ütni; de ha ilyen lakba lépünk, meghívás folytán, örvendünk a jó bánásmódnak, órákig előre érezzük a bennünk helyezett bizalmat, és ha mégis olyan szót hallunk, mely *váratlan*, ezt már nem a kereskedő hallja, méltóságos uram; hanem az - *ember!*
- Meg van az alku; aztán jó barátok maradunk! - mondja a gróf néhány perczre a mellékszobába vonulva; mert egyelőre nem állhatta ki Bergernek arcát, melyen különös őszintesége után a bánat láthatólag kirajzolja magát. Odahagyván a katonaságot, az emberekkel hosszabban kellett beszélnie, - az ezred gép volt, ha balra rendelte e sok fejű gépet, minden fej balra mozdult, - forgatta az embereket, mint a nyársat, neki volt igaza, nem okoskodott egyik fej is, életnek, halálnak volt ura, ily adaga a hatalomnak a gyengét Nérová vagy Herodessé teszi. Elhagyván a katonaságot, hosszabban kell beszélnie az emberekkel, megszűnt a *tout* lenni, mely minden más szint elűt, s a kapott feleletekben volt valami követelés, hogy a másik is kihallgatást követel, még Berger, a megvetett zsidó is szembe száll? hát kik voltak azok, kikkel eddig foglalkozott? Az engedelmes ezred, a pezsgőjét ismerő jó barátok, az előzékeny

hölgyek, kik a grófnak bogaraira azt mondák: *neki minden jól áll!* Hol van ő most? szegényebb lett, hogy vele szembeszállni mernek? megtapogatja zsebeit, tárczája duzzadt, és adóslevele nincsen. Vagy idősebb lett, és azért fogy az engedékenység; de Berger nem zsidóleány! Valaminek kell lenni a légkörben, az emberek átváltoztak e valamitől, és - *beszélni mernek*.

Szemébe ötlük kapitány barátjának levele, s a gróf elfeledkezik magáról, az apát ereszti előtérbe. Kimegyen a mellékszobába a levéllel.

- Berger! az alku megvan, most valami szivességre kérem.

- Ezer örömmel szolgállok, méltóságos gróf ur, csak bizalommal tiszteljen meg.

- A legnagyobb, mivel megbizhatnám, egy embert kell megösmernie, s a tudósítást gyorsan várom, és előre megmondom, hogy tévovázás nélkül elhiszem, a mit irni fog. Fiam mellé nevelőt kerestem, egy jó barátom ajánlott valakit; önnel egy városban lakik, most végzi a jogot: Vámosynak hívják.

- Vámosy? - Kérde Berger egész meglepetéssel.

- Ösmeri, Berger, e fiatalembert?

- Nagyon közelről, gróf ur, - két zsidógyermeket tanított az idén.

A gróf megdöbbsen, és bánta, hogy Bergerrel közölte a dolgot.

- Méltóságodnak váratlant mondtam, kérem, ne ítéljen korán - mondja Berger, - én ezzel a fiatalembernek érdemét akartam kifejezni. Sokféle tulság van a világon, én bevallom, hogy az orthodox zsidó köztornivaló bolond a mai világban, méltóságod engedje meg, hogy az álszenteskedő keresztény semmivel sem különb. Még sokáig fönnáll a harcz keresztény és zsidó között, én is résztvettem e harczban, s e fiatalembernek lelkülete meggyőződött, hogy a keresztény nagyobb erkölcsöt követ el, midőn az előítéletek ellenére leszáll hozzánk, és bizonyítja, hogyan kell nemesen tűrni.

- Üljön le, Berger, - szól a gróf, helyet mutatva Bergernek, - beszéljen, semmit se feledjen el.

- Méltóságos uram, - folytatja amaz a beszédet, - a kereszténynek nyitva a pálya, önök dicsőséget, kitüntetést nyernek tetteikért; ha a történetkönyveket olvassuk, irigyeljük önöktől a dicső halált, mely ezreket boldogít. Befolyásuk a világ dolgait igazgatja, egy könnyelmű sértést vérrel büntetnek meg, - ez mind oly szép, oly csillogó, hogy a mellőzött zsidó álmodni sem mer hasonlóról. S én a keresztényeket, minden bámulatom mellett, gyengéknek tartám; mert a zsidókat vassal kiirtani, vagy a rokonszenv melegével meghódítani nem *mérték*. Vámosyt a véletlen házamba hozta, gyermekeimet magyar nyelvre, a tiszta magyar nyelvre akarám oktattatni, ha a büszke keresztény, egy még büszkébb magyar lealázná magát. A várt foltos könyökű diák helyett csinosan öltözött urfi lépett be, - nőm megijedt a gavallértól, s az anyai majomszeretet félt a könnyen sérthető, érzékeny urfitól, ki a gyermeket ingerültségében ütéssel fenytendi, vagy kinevetni fogja. Méltóságodnak engedelme szerint részletesen mondom el mindent.

Itt következett az előbbi fejezet ismétlése, melyet a gróf szakadatlan figyelemmel kísért. Az elbeszélés végén Berger még ezt monda:

- Ez ember hódította meg engem, gróf ur, - nekem elég a sok millió közül egyetlenegy, - mert én kereskedő vagyok, hitelre dolgozom ezer meg ezer gazsággal szemközt, hol az óvatosság kevesebbet használ, mint az ellenfélnek becsületessége; de mert ilyen van, kisebb részért hitelezek a többségnek, - hiszem azt is, hogy ha én találtam keresetlen ilyen embert, *keresve* találnék *többet* is. A természet a jóból kevesebbet adott; de árával föléri a selejtést, a buza

kevesebb, mint a szalma, miért álljak szembe a teremtőnek bölcsességével ez aránytalanságért? Ha mindannyian jók és jelesek volnánk, az embernek nem irhatná föl a „Soll et Haben” rovatba az erényt.

- Megelégszem az ismertetéssel, Berger, s felhatalmazom, fogadja föl Vámosst.

- Gróf ur, - bocsásson meg az én konokságomnak. - e megbízást nem fogadhatom el.

- Nem értem önt.

- Méltóságod apai hatalmának nagyobbik felét, s az atyai kötelességnek nagyobb részét osztja meg a nevelővel, - a keresztények büszkék, a mely egyénnel helyettesítettni kívánja magát méltóságod, bizalmat, annak kifejezését kívánja, vagy nem jön.

- Berger! - különösen számít jó kedvemre, - már másodszor leczkértet meg.

- Ó érette mindent merek, méltóságos uram, e gyémánt nálam kapta fényét, és mert fényeért tisztelem, értékeért nagyra becsülöm, óhajtom, ne nézzék cseh üvegnek.

- Helyesen és bátran, Berger, - mától fogva bizalmamat birja, - még e héten a városban leszek, s kérje meg Vámosst urat, látogasson meg szombaton reggel a „Fehér bárány”-nál.

Berger eltávozott.

A gróf kimelegedett; most érezte, hogy az étellel birkózni kell. Egykor a testgyakorlásban épen így melegült föl, a test nyugalomra vágyott, de az erőkisérlet utáni bágyadság miatt nem érzett szégyent. Tudta, hogy másnap erősebb lesz, és nagyobb terhet bír el. Régen volt, elfeledte az akkori bölcsességet, ma a lelki fáradtság miatt az álszégyennek melegét érezte; és nem mondta senki, hogy az álszégyen, nem mondta senki, hogy lelke, az unatkozott, nem gyakorlott lélek a mai birkózás után holnap erősebb lesz. És ha mondta volna valaki, - elszégyenelte volna magát a vén gyermek, a mindenkivel kardrakapó férfi, a katona, huszárezredes.

Ó, nem gondolt a kapitányra, - az író pedig épen most, épen csak ő rá. Az egészséges észjárású ember egy spanyol fal mellől hallgatva a beszédet, és látva a különös izgalmat, a legjobb biztató lett volna. Azonban a lélek is olyan, mint a szívós tárgyak, melyeknek a lében kell ázni, hogy megpuhulván, a későbbi hajlékonyságra képesek legyenek.

Talán az értelmes olvasó egy véleményen van velem, s kimondja az - áment!

A hét leányos asszony.

Hat leánynak apja lenni, s a hetediknek alkalmas nevet találni olyan gond, hogy kopaszra vakarhatta a fejét Szabó Zsigmond uram, egykori főbíró egy dunántúli vármegyében; hanem kedves feleségét viczispánnak is megválaszthatta volna a vármegye; mert mind a hét leányát férjhez adta vagyon nélkül, és mikor az utolsót is elvitték a háztól, keservesen panaszkodott, hogy miért nincsen még - *hét!*

- Ez a sok lány! mondja fohászkodva a tekintetes főbíró ur, mikor a legöregebbik lánya a tizenhatodik esztendőbe lépve kezét csókolt az apjának, és megígértette az apjával, hogy most már elviszi magával a szomszéd faluba bucsura, s az öreg mise után nem viszi mindjárt haza; hanem hallgathatja, mikor a hegedűt is huzzák.

- Sok lány? - viszontkérdi a tekintetes asszony el nem titkolt nehezteléssel, - mi lett volna belőled asszony nélkül, te, elkényeztetett magzatja az apádnak? pipádat rösteled megtönni, a hajdud reggel sorban tölti meg mind a tizenkettőt, tűzszerszám készen áll asztalodon, ablakban, kályhavállon, mégis bekiáltod a hajdut, és égve dugja a fejedbe. Kétszáz forintért lótszfutsz a vármegyének, három annyi érték vásik le rólad a kocsin, itthon én vagyok a gazda, a kertész, a kőmives, pallér, orvos, patikás, foltozósabó, néha az öreg bérességből is jut részem, mondd meg, hány fillér adósságot csináltam a nyakadra? kétszáz hold földből minden nap tudtam kalácsot adni, a fehér kenyérből eszik a hajdud is, úgy hiszem, ennyi elég azért a kis czimért, hogy *tekintetes asszonynak* hivatsz.

- Egy szót sem szólok, édes babám! békíti a főbíró ur a ténsasszonyt, - tudod, néha mégis meglepi az embert a gond, aztán könnyebben esik, ha *nyöghet*.

- Nekem pedig ne nyöszörögj, - folytatja az asszony, - czégért nem fogunk a ház ereszébe ütni azért, hogy lányaimat eladóvá tegyem, - menjen a tekintetes főbíró ur dolgára, az esküdt ur már az irodában várja ötven panaszossal, a lányok az anya gondja alá valók, és a ki az enyimre veti a szemét, tanuljon meg előbb kezét csókolni.

A főbíró ur elkezdett engedelmeskedni, kiment a panaszosok közé, mert az *engedelmeskedés* után megkivánt egy kis *parancsolást*, megfogadván titkon, hogy két hétig nem szól ilyen kényes dologról; mert mikor az asszonyoknak igazuk van, fölrnek egy vármegyével az alispántól le az utolsó szalmakomiszáriusig.

- Ezek a férfiak! - beszélget magában az asszony - huszonnégy esztendő korukig tanulják mesterségüket, s akkor még előbb pártfogót keresnek, hogy éhen meg ne haljanak. A leány előtt akadozva beszélnek, vagy akkorákat hazudnak, hogy a tizenkét oskolából egyet sem lehetne elhinni, - mire aztán egy józan eszű asszony valahogy kiszapulja belőlök a szelességet, és helyretéglázza, három-négy gyermekén úgy busulnak, hogy még lencséért is elcserélnék. Jaj, hogy ki nem kergetik az országból az olyan professzort, a ki különbet nem tud faragni annyi esztendeig.

Ez az elmélkedés tiz másodpercz alatt el lön mondva, aztán megint újra kormányozta a házat, a legnagyobbik lányt kikérdezte, hány korai libát küldhet alispánéknak; mert a főispán szombaton megérkezik, az olyan kényes urnak pedig nem adhatnak sunkát, hogy a foga elvássék, mig megrágja. Furcsa a buzgóság, mely most föltámadt benne, azt hitte: a *vármegye becsülete* van kérdésben egy pecsenyés tálban. Az a nagy ur a nagy világot keresztül ette, (van valami a dologban) most jó először ide a főispáni beiktatás után, és mikor ő három szakácsal főzetett

a vármegyének, az alispánná úgy fogadja a *vármegye nevében*, hogy valami szívós pecsenye után három napig megfekügye az ebédet.

Legöregebb lányával rendre emelgette a nehezebb libákat, aztán a legalkalmasabb hat darabot elküldte az alispánnának. Még az nap kapta a köszönetet az alispánnétól, meg egy levelet, következő tartalommal:

- Az Isten áldjon meg a kedves küldeményért, épen legjobbkor jött; mert már vörösre égett az orczám a szégyentől, hogy mit adunk öméltóságának így a tavasz elején. Tudtam, hogy nálad az ilyen jókor megvan, - de az a kérés, kedves barátném, mindig szégyennel jár. De mivel magad neki bátorítottál, most már mindent merek. Negyvennyolcz személyre akarnék ebédre terítettetni háromszor, két ilyen nagy abroszom van; de már a harmadik napra toldani kellene, meg az asztalkendők is kétfélék lennének, segíts ki, kedves barátném, nálad, *tudom*, raktára van a legszebbnek, küldj néhányat, ...aztán ...stb.

- Lányom! mondja a főbiróné, - emelj ki a szekrényből négyet a negyvennyolczasakból, - a hajduk és inasok összetódulnak ilyenkor, egy fajankó rádönt valamit, este sem lehet használni. Ott legyen az eszed, lányom, a megjeleztelenekből adj, - kinek mi gondja, honnét való a kendő? elég, ha jól lakik, törölje meg a száját, aztán köszönje meg, hogy ilyen ebédre meghívják.

A fürgé lány előszedte a kívánt darabokat, az anya diadaltól boldogan nézte a szépen szövött darabokat, egy-egy kendőt kezébe vett, nézte: Ezt magam fontam! - ezt a harmadikat a hugod, - megismerem a szálát, úgy megsodorja, mintha az üdvösséget kellene elbirnia, - még fél, - még gyerekek!...

Az összecsomagolás is megtörtént.

- Majd elfelejtettem, lányom, - gondoskodik odább - hamar elő egy nagy kosárral, a sajtolt gyümölcsből rakjátok félig a kosarat, másik felébe diót, szilvát és nádra fűzött cseresznyét, - öméltósága elégedjék meg ilyen nyaláncsággal, nálunk nincsen üvegház, hogy a tavasz elején friss őszi barackot adjunk.

Mégegyszer elolvasá a levelet, nehogy valamit elfeledjen, - legutoljára vette észre, hogy a kedves barátné előre kikéri, hogy legyen szerencséje, - és kéri, ne legyen szigorú a *megítélésben*!

Jól esett a tekintélyre való hivatkozás, - szíve néhányszor hevesebben dobbant meg, aztán az öntudatosság újra visszaparancsolta a megpezsdült vért; most szégyenlené, hogy önmagában is *dicsekedni* akar. A mit tett, kötelessége, - egy rendes, jó házi asszonynak lehet némi büszkesége, - de ezt mérsékelje: hogy ha nem volna, - megérdemlené a megszólást; mert nem tudott kötelességének megfelelni!

A megyei nagy gyűlésre betódult a megyei nemesség színe, Szabó Zsigmond főbíró ur két kocsival indult ki; mert a két nagyobbik lányt ezen ünnepély alkalmával vezették be a társadalmi életbe.

Az anya lányaival ült a hintóban. A jó országuton kellemesen haladt a hintó, s az anya odaengedve magát az érzelmeknek, az egyik ülésben elandalodott. Az életnek váltakozó viszonyaiban leányaira került a sor, nem lehetett a serdülőket a négy fal között tartani; mert az emberi életnek nem a melegházakban, hanem a szabadban jeleltetett ki a tér, a tömeg között.

A fősvény rejtegeti kincsét, a pazarló mindenfelé szórja: s mindkettő gyönyört érez, bár különbözőképen cselekszik. Sok anya a tömeg közé hurczolja leányait, kicsiny hija, hogy nem ordít, hogy: eladók, - és szíve repes örömeiben, ha a közeledők zaját hallja. Szabó Zsigmondné egy futó fájdalmat érez a gondolatban, hogy e két gyönyörű gyermeket a férfivilág kémli

szemmel nézi, terveinek, számításainak tárgyául jeleli ki, hisz itt állnak a tömeg között, ...tehát választhatók! Az anya elpirult: valami léha azt gondolhatná, hogy az anya meg akar szabadulni tőlök, - tőlök, a kedves, szép, a jó gyermekektől. Ó, mi kin a kertésznek, ha virágait *elkérlik*; - nagyobb a kin, ha azok mellőzve a kertben *elhervadnak*.

A két leányra nézett: majomszeretet nélkül mondhatta, hogy gyönyörűek. Akármelyikre tekintsen, a szép arczélű fők, lelkes szemeikkel, a legdúsabb hajkoronával a remek hajlásu nyakon az anyát egy ihletteljes fohászra kényszeríték, melylyel egy hálát bocsájtott az ég felé; ennyi és ily szép ajándékért.

Tudjuk, hogy előbb mily fájó gondolat bánta, - most az egyensúlyt, a léleknek megnyugvását keresé önmagában, nevelési rendszerében, házvezetésének általánosan ösmert szigorúságában, hisz nála még a legkópébb vén bácsi is megharapta nyelvét, mielőtt *kedélyes*, de sikos *észjárását* gyakorolni akarná. Szabó Zsigmondné körül a hétköznapi embereknek is ünnepnapjuk volt; a főbiróné paradicsomának lángpallosu védője volt, s a borzast egyaránt megrótt a meggondolatlan beszédüvel. *Közüvéleményt* teremtett maga körül, és rákényszeríté családjának ösmerőseit, hogy a bibliai lángoló tüskebokor az új testamentomban is föltalálható, és ott a gyarlóság saruszijait le kell oldani mindenkinek.

A városba érkeztek; délután meglátogatták a rokonokat és barátokat, s a kis szigeti sétányt is fölkeresték. A bámulók összesugtak, s mindenik megnyujtá csavargási idejét, hogy a körüljáratban szemeit a két hölgyön legeltethesse. Az ösmerősebbek ürügyet találtak néhány szóra, sőt a *javabeliek* is koczkáztattak egy kis tolakodást, sajnálva, hogy egy kis ajakmegcsipési jogra még nem elég *vének*, vagy a lányokkal való csevegésre nem fiatalabbak.

A főispán is megérkezett az alispán s két bécsi vendég kíséretében. Ez utóbbiak tiszteletbeli titkárok a magyar udvari kancelláriánál: Gróf Óvári Kamill, (ékes név, melylyel szegény ember nem élhet uradalom nélkül) továbbá: Vámosy Aladár. Karika szemüvegeik, fővárosi halaványságuk a regényes nők előtt azonnal ajánlhaták őket, - egy vén táblabíró bolondos észjárásával azt kérdi: „Kik lehetnek ezek? mintha fehér répából faragták volna mind a kettőt!”

A város híres volt a *szép leányokról*, s hogy az idegenek fölfegyverzett szemekkel léptek a sétányra, két okuk volt: *látni és láttatni*. Mi, kik áldhatjuk Istenünket ép szemeinkért, nem határozhatjuk meg, hogy az illetők melyik szemükkel, a szemüveges vagy szemüvegtelennel látták jobban; de őket a sétányon járók leginkább szemüvegeik miatt bámulták meg.

Két-háromszori körüljárás meggyőzte az idegeneket, hogy a *lányok paradicsomában* vannak, nem győzték a föltűnő szép hölgyeket kellőleg észrevenni. Vizsgálódásuk, vagy inkább: kémlődésük semmi fővárosiatlanságot sem koczkáztatott; mert a magasabb körök emberei az eredeti forrásokat szeretik: a pástétomot Straszburgban, a fekete kávé Olaszországban, a rókavadászatot Angliában, a szalonkát Szlavóniában, a szép leányt... *mindenütt*, itt *helyben*, ha úgy tetszik, - a mi ezen kívül van, az rájuk nézve nem létezik.

- Mohamedre mondom, - kezdi Vámosy, - most értem, a törökök miért olvassák oly buzgón a „Koránt.”

- A nagy próféta nem ígérhetett szebbeket az igazhivőknek, mint e gyönyörű alakok. - Mondja a gróf is.

- Látod e két Vénust, - figyelmezteti Vámosy a gróft, s mindketten megálltak, hogy az elhaladókat nyugodtan megnézhessék.

- És mi nevetjük a régieket, mikor Jupiter nem röstelt hattyuvá lenni Léda kisasszonyért.

- Mikor is megyünk el, Aladár? Kérde Vámosy.

- Holnap reggel akartunk, - lőn a válasz; de ha a főispán megígéri, hogy a tánczvigalomból e két hölgy nem fog hiányzani: három kisvárosi napot átunatkozhatunk egy irigylendő éjszakáért.

- *Láttatok valamit?* kérdi a főispán a megállókhöz érve.

- Két hurit, kikért mohamedánusokká leszünk! Felel gróf Óváry.

- Egyik főbirónak leányai.

- *Szegények?* Kérdi a gróf oly hirtelen, és oly számítással, hogy erőltetésünkbe kerül a szót leírni.

- Kétszázholdas, hét leányos apa.

A felelet nem lehetett jobb az ifju grófra, s a mint Vámosssyval karonfogva álltak, a feleletre egy gondolatban és egyszerre szoriták meg egymásnak karját.

Szegény! gondolá a két titkár, - a mythologiában Jupiter is megszorulhatott, s a mennyei vetélytársak miatt kénytelen volt Európa után a legotrombább állatnak alakjába bujni, - a mai világban a szegénynek ajtaján nincsen zár: ha volna, hol repülne be a régen várt és ezer alakban óhajtott szerencse.

A főispán bevégezte a szeleburdi éveket, - öméltósága már csak adomákat beszélt naplójából, és jóságától kitelett, hogy az idézeteket mint szerencsés tapasztalatokat mondá el az ifjabbaknak. Észrevette vendégeinek fölviányozott kedélyét, hirtelen odasugja nekik:

- Kár volna elmennetek, a kedves gyermekeket közelebből is láthatjátok a holnaputáni vigalomban.

- A napi parancs: *Maradunk.*

Viszontlátás.

A sétány közepén áll egy kis színház, melyben a kisvárosi lelkesülés oly ritkán fér meg, hogy a pesti nemzeti színháznak drámai ürességéből sokszor kérhetne kölcsön.

A megyei nagygyűlésre sereglett közönség minden zugot megtöltött a színházban. Szabó Zsigmondék egyik páholyban foglaltak helyet, a főispáni páholytak ellenébe eső sorban. A főispán páholyában valának bécsi vendégei, s az épen akkor fölkapott nagy látcsövekből kettőt akkorát használtak, hogy egy falusi atyafi mindenfelé csavargatta fejét, nehogy az elképzelt *ágyunak* irányába kerüljön, hátha bolondjában elsül.

A páholsorok oszlopszatának aljában állt Vámosy Laczi, s a zsufolt színháznak közönségét minden irányban megláthatta. Néhány jó barátja régebben figyelmezteté a főbíró páholyára, melynek két virága közbámulat tárgya lőn. Máskor, egy évvel előbb, ő sem tartózkodott volna korának megfelelő feszélgéssel figyelmet gerjeszteni, az ösztönök minden időben kielégítettést kívánnak, - miért lenne az életnek tavasza tartózkodó, hogy kelyhét ki ne nyissa? László barátunkban is megpezsdült a lángoló vér, de nem feledte, hogy küzdelem áll előtte, s ha egyenes útjáról a szenvedélyek bármelyike által letérített magát, a csalódás rögtön meg is büntetheti.

Aki valaha *mert* önmagának parancsolni, és az önszabta határnak korlátain belül maradni elég erős volt, az olyan képes elhinni, hogy a legfiatalabb érzelm a ridegségig nyugodt maradhat, ha az illető beösmerte, hogy helyzete még csak igen is kezdet, és a *folytatást* erőltetni önfeláldozás lenne, vagy vele együtt nevetséges. Társai e tartózkodást régen észrevették, talán e miatt megvetették volna, ha nyílt esze másrészt meg nem hódítja valamennyit. Anélkül, hogy kereste volna, tanuló társainak legkiválasztottabbja lőn, figyelem tárgya értelmességeért, irigységük tárgya azon kíváncsiságért, hogy férfiak és hölgyek kiválság rőla akartak valamit hallani.

Szabó Zsigmondék hallhattak valamit a kitüntetett ifjuról; mert az apa maga kereste ki szemeivel az ifjut, és a mint megemlitenünk szabad, lányainak megmondá, hogy az alispán ur a jogászok közöl többet vendégül kérvén, Vámosy is ott lesz. Az ilyen kíváncsiság még nem is kíván mentetetést, és a lányok ismételve letekintenek az ifjura, kinn a városiak pletykanyelve nem lelte meg a korholni valót.

Eközben a nagy látcső szakadatlan dolgozott, és a főbírói páholy esett az ostrom vonalába. A figyelem a rómaiak idejében is tiszteletre méltónak találtatott; de az ilyen figyelem, mely a színházban másik színpadot is állít, és a különös föltünéssel a vigjáték mellé más néznivalót is nyújt, - a kiszemeltre *alkalmatlanság*, a közönségnek pedig *komédia*.

Hála Istennek, ez alkalommal a közönség nagyon józan volt, és a bécsieknek kandiságát vagy *szokatlan*nak, vagy megbocsátható *nagyuriasságnak* vélte. A szónak szoros értelmében való fiatalság irigy szemekkel leste a nagy látcsövet, melynek a két szépség akarata ellen közelebbről jelen meg; de az egyensúly törvénye ez alkalmával is érvényesíté magát, - a helybeliek a kincset önmagukénak vallák, és mosolyogtak, hogy a bécsiek elfeledték nagyvárosi egykedvűségüket, s úgy bámulnak, mint a sült paraszt, mikor a legelső hat mázsás harangot megszólalni hallja.

A vigjáték bevégeződött, közönség kifelé tódult, ismételve egyik a másiknak a darabnak élénkebb helyeit, vagy egyéb benyomásokat. A fiatalok hirtelen összezugtak: megrovák a két bécsinek szerénytelen kíváncsiságát, - s valamennyi Laczihoz sietett, hogy fölháborodását az ő

ítéletével erősítse meg. Szabó Zsigmondék háza a megyében különben is a legnagyobb tiszteletre lévén méltatva, némi lázongás jelentkezett, hogy ez a gyöngédtelen kémlés épen főbíróék ellen fordult.

- Eszeteken legyetek! Mondja Laczi barátait figyelmeztetve, hogy valami gyermekes jó szándék a főbíróék iránti tiszteletet jogosítatlan védelmezésre ne zsákmányolja ki, - azért intett nekik, hogy együtt távozzanak; mert ha a páholyi közönség leér a lépcsőkön, egy guny könnyen zajt támaszthatna, s a botrány a legtiszteletreméltóbb család nevével lenne egybekötve.

A fiuk indulni akartak, de a körülmények a visszamaradást kívánták, minthogy Szabóék most értek le egyik felől a csarnokba, s a fiuk azonnal a legkényelmesebb helyet szoríták a családnak, mely a figyelmet azonnal észrevette, s a főbíróé az előadás alatti zaklatás után ezt vigasztalással fogadá. A másik oldalon nagy zajjal jött le a két bécsi, és éles hangon mondván el néhány „*istenítő dicséretet*”, mi egyenesen a két leányra vonatkozott, a figyelmet gerjesztő szavak után a körbe akartak tolakodni.

A fiuk a szándékot észrevették; de az igyekezet nem tolakodhatott keresztül a fiukon, kik a válaszfalból nem tágitanak, míg a páholyok egész hölgyvilága kényelmesen el nem vonulhatott. Laczi ekkor némi türelmetlenséggel akarván minden botrányt megelőzni, hangosan mondja a fiuknak.

- Elég volt!

A bécsiek ebből érthették, sőt értették is, hogy a zárlat ellenük volt intézve, - az egyik kedvet érzett az „elégre” olyast mondani, a mi talán azt jelezte volna, hogy *nem elég!* Mint mondtam, az egyik szólni akart, sőt kezét Laczinak vállára akarta tenni, hogy valami gúnyos kicsinyléssel magához fordítsa az előbb nyilatkozót, de midőn annak vállát megérinté, hogy szemközt álljanak, - mindkettő bámulva nézett össze; s e pillanatban bajos volt elhatározni: *ellenségek* legyenek vagy *testvérek*?

- Én a megyeháznál vagyok szállva! mondja a titkár.

- Én pedig a „*Kenyérközben*” 3-dik szám alatt. Felel Laczi, azon értelemmel, hogy testvérét fölkeresni nincsen szándokában. A környezet nem érté a szállásoknak megemlítését, s a külön körök azonnal érdekeltek körül csoportulának, hogy az elejtett szavaknak értelméhez férhessenek.

Talán a véletlen, vagy a hasonló helyzet adta mindkettőnek szájába a hasonló nyilatkozatot, s mindkét csapat azt nyerte magyarázatul: *Majd holnap!*

A rokonsági, a testvéri viszonynak ezer más esetben hasonló találkozáskor lehetnek volna szívélyesebb nyilatkozatai, két tarka kabátnak hasonlatossága rákényszeritené a tulajdonosokat, hogy némi örömmel mondják: kabátaink ugyanezen végből vannak. De ne feledjétek, hogy valamint a kabátok színét fakóbbá változtatja a napsugár, - akkint mosódik el a rokonérzelem testvérek közt, kiket nem egy nyomon neveltek. A titkár megyeházi szállására *idézte* azt a *másikat*, azt a bizonyos fiatal embert, ki néki alá lőn rendelve, - talán még pirongatásra is vállalkozott volna? e gög ellenében egyetlen helyes válasz csak a „*kenyérközi 3-ik szám alatti lak*” lehetett.

A közönség eloszlott, a bécsiek előre siettek, hogy az elröppentett kis galambokat még valahol elérhessék. Azoknak szintén a megyeház lévén végcéljuk, jókor elérték őket, s oldalt kísérve, rettenetes tetszésüket mindenféle nyelven elmondák, észrevétetvén, hogy az ő dicséretüket ne *váltóban*, hanem *pengőben* kell kiszámítani.

Zsigmond bácsi a lányokat keresztelésüktől fogva némi nyügnék vallotta, ezerszer belevakart borzas fejébe, hogy hol fog nekik embert? Ezen aggodalmában az első föllépésnek sikere, a közfigyelem megvigasztalta; de az a furcsa szemle, mely elvégződni nem akart, s az „anyjuk”-nak kifejezett bosszankodása helyrerántotta az elkészült apai észt, és morogni kezdett. A főispán szinte nyomukban volt, és azon kezdé a szót a főbíróhoz: „Barátom! A kislányok a *bécsieket* végképen elszédítették, és aligha nem lesz miattuk egy kis csetepaté!” De már ez neki sem tetszett, keresgélt a szóban, hogy e különös megtiszteltetésre apró pénzzel felelhessen, és bizonyosan mond valami hangosat, ha a megyeház ajtajánál az alispánék közbejötté más vágásba nem zökkenti a beszédet.

Az anya bánattal vezette gyermekeit a lakosztályba, de gyermekeivel nem közlé megilletődését. A főbíró még az alispánhoz ment, kinél, jobban mondva, férfitársaság volt összehíva a nagy gyűlés előtti tanácskozmány végett. Rövid esteli előtt hosszú beszélgetés, utána pedig kártya. A megyei birtokosok szinte meguntán a sok okos beszédet, bírólul választák a makkfilkót, kinek ítéli oda a százas bankjegyeket?

A kártya úgy biráskodott, a mint a filkótól várni lehet, hol ide, hol amoda szórván kedvezéseit, és a gyöngébbek az első fél órában megkopasztottan bucsuztak el a kiméletlen szerencsejátéktól. A két titkár mesteri *nyugalommal* játszik, őket bámulta mindenki, százasaik egymásután röptek, s egyetlen bosszankodást ki nem tudott belőlük csikarni a példátlan üldözés. Ráérték közben-közben egy ártatlan tréfára, s a nyerők borzadni kezdtek a fordulattól, ha e pokoli nyugalomhoz közelít a szerencse, akkor kipusztul minden erszény. Éjfél után már a második órára került a sor, - a gróf folyvást az ajtó felé tekintett, mintha valakire várna. Barátja hasonlóan követte grófi barátjának figyelemirányát, sőt az időnek mértékére figyelve, minduntalan órájára nézett. Két órakor belépett a grófnak vadásza, s alig észrevehetőleg intett. Nyomban rá megszólalt az utcáról a legjobb cigányzene a megyeház előtt; de nem az alispáni lak irányából.

- Hallgassuk a zenét! Mondja a gróf toldalékaúl a játék alatti nyugalomnak, - vagy tán elég is volt mára! veti utána, mintha legkisebb vágya nem lenne visszanyerni potom néhány ezernyi veszteségét.

Az indítvány készséggel fogadtaték, a nyerők buzgón tömték tárczáikba bankjegyeiket, és siettek az ablakokhoz, - csak Vámosy Aladár harapott szája szélébe; mert a mai tréfa nagyon megkopasztá.

Szórakozás vagy szükséges tudomás végett az oldalszobában várakozó vadásztól óvatosan kérdi:

- A cigányok nagyon sokáig késtek.
- Észrevették a diákok, s a cigányokat ekkorig nem bocsátottak el.
- Előbb el kellett volna jönöd.
- Éjfél előtt távoztam el; de a százast markukba nyomtam, - s az végre idevezérelte őket.
- Elmehetsz! Mondja Vámosy titkár, s visszament a másik szobába, a gróf mellé huzódván az ablakmélyedésbe.

A gróf azonnal hozzá fordult, és kíváncsian hallá a vadász közleményét, és teljesen megelégedve az eredménnyel, mosolyogva mondá barátjának, hogy a kisvárosi pletyka megragadja az alkalmat, hogy e késő éji zenéről jóval többet mondjon az igaznál, és a sok szóból az illetők egy részt bizonyosan meg fognak hallani; aztán...

- Aztán a lakat megnyílik a szent egyszerűség ajtaján, - mondja nevetve Vámosy titkár, - aztán megkezdődik a kis kaland, mely nem engedi, hogy e kis városban egész nap aludjunk.

Az utolsó zenehang is elnémult, az uri vendégek kívánták egymásnak a jó éjszakát, a kis város pedig várta a reggelt, a csetepatét, a zajt, a *megyeházat és a kenyérközi szállást*.

Finánczleczkék.

Némely olvasóm megütközött azon, hogy Bergert, a zsidót, becsületes emberképen mutatom be. Világos jele ez annak, hogy függetlenebb voltam másoknál, kik a zsidók közül csak azokat és csak akkor keresték meg, mikor már mást nem tudtak megcsalni. Hasonló a hasonlót kereste.

Berger levelet irt Laczinak, hogy az általa kitűzendő órában beszélni akar vele. Laczi felelet helyett maga kereste föl Bergert délelőtti órákban.

A találkozás előljáró beszédei után Berger közlé gróf Erdeynek tervét, és határozott válaszra szólítá föl a meglepett fiatalembert.

- Nehéz a felelet! - mondja a meglepett fiatalember, - hasonlóra sohasem gondoltam.

- Azt még kevésbbé gondolta volna ön, hogy valaha *zsidó gyermekeket* kelljen tanítania.

- Ez a *kicsinylés*, Berger ur! Mondja Laczi a kereskedőnek szavába vágva.

- Nem kicsinylés, - Vámosy ur, - igazítja helyre Berger - a toronyból leesni könnyebb, - ezt minden ostoba ember megteheti; de öntudatosan és épen *leereszkedni*: tiszta agyra mutat, mely nem *szédül el*. Önnek könnyebb lesz azon magaslatra fölmenni, melynek légköréhez egykor - gyanitom - közelebb állt, - mint mikor a kényszerűség, valami véletlennek alakjában, önt lenyomta a társadalom *legalsó* rétegébe; de ön nem is vonakodhatik, - önnek be kell tölteni hivatását, megmenteni egy ifju főrangú magyar...

- Megmenteni?...

- Ismétlem: *megmenteni*! - mondja Berger az őszinteség nyomatékával, a nagyravágyás-, az okatlan pazarlás-, és elfajulástól. A tudományokból nem mernék önnel vitázni, - okoskodik tovább a kereskedő, - az én könyvtáram egyetlenegy könyv: *az élettapasztalat*, - szerzője a sors, és nem vár kritikusra, mert az élet bebizonyította. Én gazdag ember vagyok, családi életemet szeretettel áldá meg az Isten, mégsem vagyok boldog; mert a hazában nincsenek *kötelességeim*, melyeknek teljesítését valaki várná tőlem. Jogot nem adott senki, és kinevetnének, ha kötelességeket akarnék teljesíteni, - fajrokonaim hiúnak, mások szemtelen tolatkodónak mondanának: a zsidónak semmi köze a hazafiui erkölcsökhöz. Pénzemen nem vehetek e hazában földet, hogy azt jobba tegyem, eszem ki van zárva, hogy a tanácskozmányokban hasznosat mondjak, egyszerűségem nem azon függetlenség, mely a hiu czimeket és rangot megveti, hogy önérdekének föl ne áldozza a hazát; de kérdem öntől, e hazában a kiváltságos hazafi miért nem miveli és használja eléggé az észet, mely bölcsességével áldás lenne a hazában? mért szórja el a milliókat oktalanságokra, mikor a jóra fillérenként kell koldulni? és midőn részben elszórta a vagyont, mely a függetlenségnek alapja; miért nem tud egyszerű lenni? miért keresi a haszontalan czimet, mikor nincsen drágább czim a jó *hazafiénál*? melyet én megvennék összes vagyonommal; meglevő eszemmel, iparommal és egyszerűségemmel újra gazdag lennék; de a hazafiságból fajom ki van zárva! Ne gondoljon ön, tisztelt barátom a megvetett zsidóra, az Isten tudja miért veri most, és meddig akarja még verni; gondoljon ön azon osztályra, melynek még most nem csak a múlt, de a jelen is tulajdona; hanem a jövővé kétes, ha azon osztály a tanácsteremben a titkárok eszével gondolkozik, - birtokában a deficitet drága kamattal pótolja, - s érdemét a hintók oldalára festett jelvényekben, vagy a levelekre „készkötelesen” fölirt czimekben, nem pedig a megérdemlett közbecsülésben keresi, melyről nem adnak írást, - de elhiszik és vallják.

- Megvallom, szeretném önt megczáfolni.

- E falak fognának önnek helyettem felelni, ha beszélni tudnának. A szomszéd szobában csak a sánták és bénák könyörögnek a kegyelemfillérért, - és bár elég szemtelenül ezerannyit kívánnak helyette, de megmondják, hogy nem ők akarják kifizetni; hanem fizesse az, ki az égben lakik. E szobában itt a könnyelmű nagy ur szokott könyörögni, itt elengedi minden czimét, barátjának szólítja a zsidót, kezemet szorongatja: *alázatosan* kéri a néhány ezer forintot, hogy a világ előtt újra büszkén hordhassa fejét, esküszik, hogy becsülettel megfizet, - s ha rászedhetne, nagyot kacagna, hogy kárpótolja magát megalázódásaért, hogy zsidó előtt kénytelen volt könyörögni. E szobában olvasom a tapasztalatok könyvét, hogy azon kamat, mit némely ur uzsorásnak kínál, elég volna e hazát fölvirágoztatni, s a mennyi önmegtagadásba kerül a zsidónak könyörögni, félannyi öntudatos önmegtagadás egyszerűbbé, józanabbá és minden csábítástól mentes hazafiakká tenne.

- És az uzsorás? Kérde az ifju a vitázót.

- Nem e falak között lakik, - ön ezt jól tudja, - mondja Berger, s azonnal folytatja: - Magyarországon a kereskedelem oly ifju növény még, hogy a szakértelmes kereskedő csekély tőkével csak meggazdagodhatik; de el nem vesztet. A kereskedelemnek alapgondolata ugyanaz, a mi a gazdaszat, vagy iparüzleté: biztos jutalma a munkának és fokozatos gyarapodás. Ha a kereskedőt ki nem lökik rendes kerékvágásából, és az eszeveszett pazarló rá nem tukmálja a váratlan nyereséget, nem látjuk azt a példát, hogy a munkás leteszi szerszámát, és a feléje röpülő sült verebet eszi meg. Elöttem az oktalan pazarló épen olyan gaz, mint az uzsorás, mindkettő megtagadta szerepét és kötelességét, és a polgári társaság a pazarlót vesztében nem szánja, az uzsorást pedig megveti. Egyszer, csak egyszer hallaná ön egy pénzüzletnek lefolyását, megösmerné ön azon veszedelmes nyavalyát, melyben nagyobb birtokosaink sinylenek, és elhinné, hogy a mint főbb urainknak fényűzése a közép birtokosnak ragályos példa, úgy a veszedelem is azon arányban ássa meg vesztét.

Berger nem folytathatta beszédét, valaki kopogtatott, s az ajtón belépett egy bécsi pénzember, kit Berger nagy előzékenységgel fogadott. Az idegen arra kérte Bergert, sziveskednék rövid időre átengedni egyik szobáját, minthogy két urral némi végzendője volna.

Berger készséggel engedé át azon szobát, melyben voltak, maga a fiatal jogászszal a szomszéd szobába vonult. Berger halk hangon folytatta beszélgetését, negyedóra mulva aztán észrevették, hogy a várt vendégek megérkeztek, s az első hangok meggyőzőék Laczit, hogy az ifju gróf és saját testvére valának, kik a pénzügyre vonatkozó számokkal foglalkoznak.

- Mayer barátunk olyan mint az őrzőangyal, - kezdi a gróf nyílt örömmel, - a legalkalmasabb órában jelen meg.

- A gróf mindig tréfál, mindig jó kedvű, - mondja a bécsi pénzember elég redős homlokkal, - megvárhatom, hogy engem is megnevettet egyszer.

- Egyelőre még én kérem Mayer barátunkat, hogy ön nevetessen meg, - a lejárt váltó helyett ujak irok, s hogy el ne unja magát, társaság kedvéért egy másikat teszek melléje: tizezer forint nélkülözhetlen szükségem van.

- Próbált már a gróf egyenkint számlálni, mily sokáig tart egytől tizezerig?

- Rézpénzben akar Mayer barátunk kölcsönözni?

- Akkor krajczárokból kellene számolnunk, és minden forint hatvanszor lenne több számokban; de nem ért a gróf: a tizezer forint épen tizezer forinttal több, mint amennyi pénzről rendelkezhetem.

- Kegyetlen hitelező, - mondja a gróf nevetve, - de én még kegyetlenebb hitelező vagyok, és abból, a mit Mayer barátunk mond, egyetlen szót sem *hiszek* el.

- Majd megtéritem a grófot, bebizonyítom állításomat, - okoskodik a pénzember, - egy fillért sem adok; mert magamnak sincs.

- Írásban adom, hogy Mayer barátunk ezt épen tizedszer mondja, - tréfál a gróf, - és minthogy a legelső alkalommal sem hittem el, engedje meg, hogy most is következetes maradhassak.

- Maradjon a gróf, - az én következetességemért jótáll erszényem, melynek tartalmát a grófnak üritém ki a multkor Bécsben, s addig nem lesz benne, míg a gróf váltóját ki nem fizeti.

- Mayer, - ön átkozott rossz hitelező! - Mondja a gróf elkedvetlenedve.

- A gróf még átkozottabb fizető! - Pattantja vissza a másik némi türelmetlenséggel.

- Értem, - Mayer ma a kérlelhetlent játsza, azért a hangot sem kiméli.

- Nekem is megvannak saját bajaim, - a grófnak pontatlansága számításaimat zavarja, azért én a viszonyt meg akarom szüntetni, - nyilatkozik a pénzember, - s a mi *hangomat* illeti, - itt nem az udvariassági szabályok határoznak, - itt nem a zsidó áll szemközt a gróffal; hanem a hitelező *hanyag adósával*.

A gróf megütődött, de erőlködött, hogy vérét visszaparancsolja, nehogy arczába fusson, és elárulja benső viharát. Pénzre lévén szüksége, készen volt az áldozatra is, nem csak kamatok, - hanem *modorban* is!

- *Megbocsájtok* Mayer barátunknak, - mondja a gróf elég fensőséggel, - szivességét gyakran tapasztalám, ugyanezt reméltem ma is, - nem gondolva, hogy ön egészen várta a pontosságot, türelmetlenségét könnyen megmagyarázom; de visszafizetésről ma szó sem lehet, sőt nagyon sürgölöm, hogy tizezer forintot adjon; mert zavarban vagyok.

- Semmi közöm a gróf zavarához, - duzzog a másik, - máskor gondolja meg, hogy másnak pénzét nem elég elkölteni, vissza is kell fizetni.

- Kétkedik ön? Kérdi a gróf boszusan.

- E kérdés fölösleges, - jegyzé meg a másik, - ha kétkedtem volna, egy fillért sem kapott volna a gróf; de a grófnak havipénze nincsen arányban költséges életével, s én nem spekulálhatok az öreg grófnak halálára; mert az én kedvemért az sem fog meghalni.

Gorombaságnak untig elég volt ennyi, a gróf már méltán fölpattanhat, ha érzékenysége ez alkalommal hasznát akarja venni; de ő most a tizezer forintot akarta megkapni.

Berger a másik szobában félve hallá a beszélgetést, és nem óhajtá, hogy házában zaj legyen, azért kilépett, egészen szinlett véletlenséggel, és bocsánatot kérve a zavarásért, Mayerhoz fordulva mondja:

- Átadandóm van, kölcsönös számlánkra tizenötezer forint fölöslege van önnek, átadom; mert a városba kell mennem.

Mayer szinte nem érté, hogy Berger *idő előtt* miért adja a pénzt; átvette, kérvén Bergert, hogy néhány perczig még maradjon honn. Berger visszament a mellékszobába.

- Még tovább is duzzogjunk, - kérdi a gróf Mayert, és újra derült arcczal közeledett a pénzemberhez, - mi akadályozza a kölcsönzést?

- Csak az, hogy nem akarok.

- Maga tökéletesen atyámat akarja produkálni, - mondja a gróf Mayernek nyaka körül fonván jobbját, nézzen ide, Mayer, - ebben a korban nem szabad egy kis bolondság? Majd kijózandom, - magának ígérem meg, s egykor ön mai szivességét nem bánandja meg.

Mayer valóban derültebb lőn, a csinos fiatalembert önkénytelen megnézte, és elmosolyodott, ekkor amaz a pillanatnak hatását fölhasználva, az öreg uzsorást *hirtelen megcsókolta!*

- Itt a tizezer forint! - mondja Mayer, - de aztán pontosságot kérek.

Berger és vendége a mellékszobában meglepetve néztek össze, az előbbeni pillanatoknak története nem azt bizonyítja, hogy az embereket összeölelkezteti a véletlen; hanem hogy a megszorult gróf is megcsókolja kinjában a zsidót. Laczi e pillanatban borzasztón józan lett, amazok pedig folytatták az üzletet.

Mayer elkészíté a váltót, a *szokott kamatokat*, mint mondá, a tőkéhez számítá, s a gróf derülten ír alá a váltót.

- És rám nem is gondol, Mayer ur!

- Mára már el vagyok lágyulva, - mondja az uzsorás, - de háromezer forintnál többet nem adok, nekem úgy sem marad több kétezerrel a tizenötből.

Vámossy titkár Mayer urnak másik orczájára nyomta a *csókot*, nehogy a gróf egyedül legyen a megalázott.

Laczi hirtelen ökölbe szorítá kezét, megutálta testvérének gögjét, mely az utcán az égbe kapaszkodik, négy fal között pedig oly alázatos, hogy a földre szórt bankót térden is fölszedné. Nem állhatta meg, hogy hangosabban ne mondja:

- Látom, hol végződik el az ember!

Mayer váltót keresett tárczájában; de nem találván, bocsánatot kért, hogy Bergertől kérhessen. Benyitott a mellékszobába, s ott látván a rá nézve idegent, Bergert félrehúzta.

- Végezett ön? Kérdi Berger.

- Rosszkor találta ön számlánkat kiegyenliteni, pénzemet nyugalmasabban helyezhettem volna el; de már most megtörtént, csak egy váltópéldányt kérek.

- Ki az a másik ur?

- Jó módu magyar urfi, titkár az udvari kancellárián, s ha kedves atyja győzi a fényüzést, fölkapaszkodik. Atyja az öreg Óváry grófnak jószágigazgatója, bizonyos Vámossy.

- *Egyetlen gyermek?* Kérdi Berger meglepetve.

- Majdnem egyetlen, a másik fiu nem akart az apai tervek szerint indulni, egy évvel ezelőtt elbucsuzott az apai háztól, - bizonyos makacs hajlamánál fogva aligha is tér vissza.

- Bizonyosan tudja ön, hogy pénzét nem veszélyezteti?

- Kevésbbé, mint a grófnál, - válaszol a kérdett, - az ilyen nemesemberféle apa magasra kapaszkodó fiát el nem hagyja, készebb tönkremenni.

- Mayer barátom, ez embernek én leszek hitelezője, rendesen két váltót veend ön, - egyet a tőkéről, mást a kamatokról. El ne kényeztesse a hitelezéssel, - legyen szigorú iránta; de ha végkép megszorult, ne eressze ki, nekem ez embert markomban kell tartanom.

- A mint ön akarja, Berger barátom, - hagyja helybe a másik, - de nem értem, hogy ön, a szigorú humanista, pénzületbe ereszkedik.

- Ma nem kap ön értelmezést, szavát rá, hogy kívánságomat teljesíteni.
- Azonnal átadom a váltókat. Mondja Mayer, és a vendégekhez visszatérve, üzletét befejezi. Mayer elvégezvén dolgát Bergerrel, a váltókat is átadja, elbúcsúzván az ideiglenes házi gazdától.
- Vámosy ur! ...szólítja meg Berger a fiatalembert, ki nagyon megilletődve állt még az ablaknyílásban, - ön, hihetőleg többet látott, mint óhajtottam volna.
- Nem feledem el a különös jelenetet.
- Boldog lennék, ha gyanításomat igazolná ön, a másik fiatal ember...
- Nem csalódott ön, saját testvérem, legegyszerűsebb úton az örvény felé, hová még atyánkat is magával rántandja, s én meg nem akadályozhatom.
- Megakadályozom én, - ime, - mondja Berger testvérenek azon váltóját, mely a tőkének kamatja lőn, és számszerint ezeröttszáz forintról szólt, öné leend, és biztosítom, hogy minden uzsora az ön kezébe kerül. Örülök, hogy eszköz lehetek atyjának megmentésében; mert ön azt köteles megmenteni, valamint azt a másikat is, ha ön kéréssemnek enged.
- Az ön példája oly nemes...
- Egy szót sem többet, kéri Berger - annyit találna mondani, hogy e boldog pillanatnak érzelmét pénzen vettnék hinném. Isten velünk!

A kenyérköz.

Közönséges utczába, a legegyszerűbb butorzatu szobába lépünk, - itt kezdődik az érdemtelen pályá az iparkodónak, és ilyenben végzi viharos életét az elrongyosodott nagyuri fajzat, hogy utoljára tanulja meg, mily kicsiny helyen kénytelen megférni az ember.

Az egész várost végig futotta a hir, hogy Szabó Zsigmondék szép lányai miatt kardot rántanak ma. A főbirónét elfutotta a méreg, neki sem fájós szemü Liája, sem Ráchele nincsen, hogy a régi pásztorkodás helyett, érettük most véres napszámot szolgáljanak. Kinek mi köze az ő *lányaihoz*? nem ütött czégért a ház végébe, hogy eladónak kiabálja őket, és senkitől sem kért foglalt, hogy annak jogán már czivakodhassanak értük.

Ha el kell az anyai fészekből eresztetni aranyos madarait, bizonyosan nem adja olyannak, ki éles késsel szalad minden embernek, - a ki meg akar fülétől válni, vágassa le a maga bolondjából, aztán ne beszélje, hogy köze van ide más ember lányának. Adták-vették a szót, végre Zsigmond bácsi bölcsen azt gondolta, nyakára megy valamelyiknek, és „*kikéri*” azt a tisztességet, hogy a borbély legény egész nap az ő házának hírével borotválja meg a fél várost.

Laczi a pénzügylet után bánatosan járkált a szobában, - látta az utat, melyen elkapatott testvére járt, és elgondolá, mily lelkiismeretlen fogja kizsarolni az apát, ki szeretetét azzal bizonyítandja be, hogy fiának utját folyvást könnyen járhatóvá tegye. A csapásokat a pazarlásnak végén fejtörés nélkül kitalálta, egymást adá e lánczolat, s elvezette azon pillanatra, midőn a szülők kiábrándulnak a szegénységben, és bár kinzó volt e gondolat, nem háriható el magától; mert egy gondolat azt sugta, hogy csak az elszegényedett apa nyitandja meg szívét *neki*, ennek a másíknak!

Valaki kopogatott. Egy megyei hajdu levelet hozott a - testvértől. - Szemrehányás volt a levélben, a *meggondolatlanság, fejesség, konokság* egy füzérre valának szedve, - a *családnak megalázása* és még az elaljasodás is meg voltak említve, végül az udvari titkár ur bejelenti, hogy szóval mondja el, a mi a levélbe nem fért, - és kijelenti, hogy ez *egyszer még* megkísérti, ha öcscsét észére lehetne hozni.

Megint kopogatnak. Laczi megdöbbsent, saját sorsával régen tisztában volt; de hogy az leczkézze, ki az apát is le fogja vetköztetni: erre külön komédiás kellett volna, mint ő, - ki nem hazudott a szülőknek, nem a sorsnak, és nem tudta, hol az a takaró, mely alá lehetne rejtenie érzelmét, hogy az apagyilkos nevét ki ne mondja.

- Én Szabó Zsigmond főbiró vagyok! Mondja a belépő, nem várva a szokott *beeresztést*.

- Én pedig Vámosy László jogász, - nyilatkozik az elfogadó, - e szerint a tekintetes ur észreveszi, hogy aligha el nem téveszté az ajtót.

- Sem ajtót, sem az embert, - fiatal barátom, - hanem előre bocsánatot kérek, hogy valaminek okáért olyan tüskés vagyok, hogy a „szabadot” be sem várva, majdnem ajtóstól rohanok be. Egy csöppet sem botránkozom meg, ha uramöcsém kikerget az ajtón.

Laczit megmosolyogtatá e különös kedélyü ember, és felelet helyett a legjobb széket rántotta elő, hogy vendégét némi előzékenységgel nyugtassa meg.

- Köszönöm uramöcsém emberségét, - mondja a főbiró nagyot fujva, - és előre kérem, ha leczkémet rosszul mondanám el, bocsássa meg; mert egyszeri hallás után mondom el, a mint az én asszonyom egy szuszszal lereczitálta. El is kezdem azon a két bécsi uron...

- Kettőn? Kérdi Laczi a főbirót.

- Jó, - kezdjük az egyiken, - nem a grófon, - a másikon, ...hogya is hívják?
- Vámossy...
- Nem uramöcsém, - hisz tudom, hogy önt Vámossynak hívják; hanem azt az udvari titkárt!
- Az is Vámossy, - bizonyosan mondhatom a tekintetes urnak.
- Sokalják egymást, kedves uramöcsém, hogy egymást akarják ölni?
- Ha az az ur a főbíró urat kérte volna meg fenyegetésre, minek irta e nyomoru levelet? Az egyiket elengedhette volna.
- Kezdem nem érteni a dolgot, - kedves uramöcsém, - azért hadd beszéljek én, és ha megértett, elmondok egy öreg miatyánkat! Én sohasem jártam külföldön, különösen nem jártam Franciaországban, hol olyan bolond szekta is van, mely azt vitatja, hogy a mi az enyém, az az övé is. A divat Párizsból jő Bécsbe is, és ez a két bécsi ur módívá tette két csöví perspektívummal más becsületes ember gyerekére czélozni, s a mit látott, a színházban mások hallatára inventálni, mint valami kótyavetyét. Mindenki megbotráncozott, a jogász urak szinte fenyegetésre is fakadtak, s mint hallom, önnek az a másik kiadás Vámossy szállását is megmondta.
- Hasonlót cselekedtem én is!
- Értem, uramöcsém, - magam is azt mondanám: eb ura a fakó, - kinek velem van dolga, mászkáljon utánam, ha a Herkópáter fia volna is; de, uramöcsém, az én lányaim egyszerű falusi lányok, bizony nem érdemlik, hogy könyvet irjanak róluk, pedig ha uramöcsémnek több esze nem lesz, mint amannak: hét télen, hét nyáron gyékényen lesz nevük.
- Ne tessék aggódni...
- Aggódom biz én, kedves uramöcsém, nem is sajnálnék két darab százast, ha ezt a két hebehurgya frátert ellopathatnám; mert, barátom, hét leánynak apja már a hetedik komát is kinnal találja, hát a hetedik férjet, feleségem pedig azt mondja: ő nem éhes a vasorru bábának hírére, hogy leányaiért a férfiak egymást nyársba huzzák. Száz szónak egy a vége, kedves uramöcsém, jogászbarátai csupa tiszteletből ön iránt óvakodnak az ön dolgaiba avatkozni, ekkép magam jöttem ide, ne engedje, hogy gyermekeim hirbe keveredjenek. Ezt ön, a mindenki által égis magasztalt, bölcsen belátja; én meg szentül fogadom, hogy lányaimat városba mutogatni nem hozom többször. Isten engem...
- Ne mondja ki főbíró ur, - az a két gyermek nem érdemelte meg e szigorúságot, - viszont én jótállok, hogy verekedés nem lesz.
- Persze, uramöcsém ez alkalommal füllenthet is, engedelmet kérek; de ha az a másik provokálja önt?
- *Teljes lehetetlen.*
- Hitesse el velem kedves uramöcsém, - Istenemre mondom, nem talál nálamnál becsületesebb embert, ki az őszinteséget inkább megérdemlené.
- Drága titkot akar tudni a főbíró ur, - de az apának, a gyermekiért nyugtalankodó apának megmondom, és nem kételkedem, megnyugtatom; mert az is hatalmamban van, hogy e két ur még ma eltávozik a városból, és soha be nem teszi lábát ezen vármegyébe.
- Már kezemben a tallér egy öreg misére, csak beszéljen, kedves uramöcsém.
- Egy kis történetet kell elmondanom, rövidet, melyben előfordul egy gazdag ember, kinek két fia volt; de gazdagságát csak az öregebbnek akarta adni, hogy az majd nagy ur lehessen, a másiknak pedig azt a szerepet juttatta, hogy bátyját tolja föl a hatalom polczára, és hogy annak

még több pénze legyen: álljon be papnak! A kisebbik fájó szívvvel ment el az apai háztól, beállt szegény diáknak, tanításból él, tanulja a kenyérkeresést, remélve Istentől, hogy egykor nem csak a sóltalanból juttat neki. A történethez nincs több: a kedvenc az a bizonyos udvari titkár a „megyeháznál” - s a földönfutó: én vagyok, a *kenyérköznek* ezen szobájában.

- *Testvérek önök?* Mondja fölugarva a főbíró.

- *Kik meg nem gyilkolhatják egymást.*

- Barátom, - megmázsáltatom magamat, - olyan könnyű vagyok, hogy reggelig eltánczolnék, csak azt mondja meg, miképen olvassa ki őket a városból; mert egy udvari titkár olyan adutt, mely az alispánt is elüti.

- Saját titkomat elmondám a tekintetes urnak, - reményelem, hivatalos kézbe tettem le, - mondja megilletődve a jogász; - de másnak titkát meg kell őriznem, s az előzmények után szabad kérnem a nyugtalankodó apát, higye el, hogy csak testvérem viheti el lakolatlan nagy városi impertinentiáját; de elvitetem vele ön, - neje - és *gyermekeiért!* szavamra fogadom.

- Ember vagy öcsém, - mondja fölolvadva a főbíró, - különb ember vagy apádnál, fogadj apádnak, holnap nálam lesz estelin, ahol kilencznek főznek, jóllakik a tizedik is. Szerbusz, - hanem eljőj, különben hajdut küldök éretted.

A főbíró örömeiben nem tudta, mit csináljon, összeölelte a fiut, kiről a városban mindenki nagy méltánnyal szolt, modorával, kiváló viseletével gyanittatván, hogy valaminek áldozata, - s a titkot kutató közönség a „regényesség” után éhezve kedvenczül fogadá a fiut.

A főbíró elmente után Laczi nyugodtabb lön, mások zavara mellett a maga baja türhetőbbnek látszék. A levélnek testvérietlen szelleme megdöbbsenté, de nem volt váratlan, viszonzásra ez értelemben nem gondolt; de egy kis számadásra igen.

Az ajtó megnyílt, az udvari titkár volt uri személyében.

- Idáig sülyedtünk, - kezdi, gunyosan nézve körül a túlegyszerű szobában, - saját szemeimmel látok mindent, nem kételkedhetem.

- Szavaid meggyőznek, hogy e nyomorult levelet is te irtad, - én sem kételkedhetem; de mivel testvérem vagy, a szigorú büntetéstől ez alkalommal megmenekszel.

- Rettenetes emberré lettél, mióta nem láttalak.

- Hihetőleg bebizonyítom, mielőtt szobámat elhagynád, előbb azonban mond el, miért jöttél? s ha bevégezted, gondom lesz rá, hogy e napot el ne felejtsd.

- Hamar készen leszek az urfival, - mondja a titkár, - ha tudom, hogy a véletlen épen e városba kergetett, nem jöttem volna ide.

- Kettőnk közöl az idejövetel rád nézve bizonyosan hátrányosabb.

- Veled szavazok, - nem lehet rám nézve kellemes, hogy testvéremet mint valami mendikáns diákot lássam, - azért mindenek előtt megparancsolom, hogy mig itt leszek...

- Csak három órát engedek, - mondja Laczi óráját megtekintve, - a posta egy óra mulva megérkezik, azt mondhatod, hogy sürgős levelet kaptál, s emiatt el kell utaznod *grófi barátoddal*.

- Elment az eszed, ficzkó? ...mondja kemény megütkezésével a titkár.

- Sohasem voltam józanabb, még azon napon sem, melyen elhagytam az apai házat, nem akarván magamat testvérem nagyravágásának föláldozni. Akkor csak gyanítám, hogy nincsen szükség áldozatomra, ma már *tudom*, hogy az a testvér elkényeztetett és oly hiu, hogy a nagy urak légkörében akarván élni...
- Vissza ne élj türelmemmel, nehogy haszontalan diáknak tekintselek, és hatalmamot megmutassam.
- Mindig ily fönnhangon szoktál beszélni?
- Veled hasonló emberekkel folyvást.
- Nem akarok hosszan feleselni, előbb három órát emlitek, nincsen kedvem ez időmennyiségből percznyit is engedni, ezt azon névért, melyet közösen viselünk, mely ma e városban fecsegés tárgya.
- S még te mered családi nevünket óvni?
- Ha az idősebb testvér előtt olcsó, - drága az ifjabb előtt, - ki a családi nevet nem akarja az *árverési hirdetések* közé juttatni.
- Nem értem ez ügyetlen czélzást.
- E czélzás nem ügyetlen, titkár ur, egy bécsi uzsorásnak zsebében megtalálható a bizonyítvány, és apánk rettenetesen kijózanulna, legalább is ötven százalékkal hat hónapra! - Kár volt ide fáradni, a vigjáték önre komédia lőn, melyből olcsón szabadul ki ön, ha három óra mulva elmegyén.
- Csak meg akartalak egy kissé ijeszteni, szeles gyerek, ...mondja hirtelen más hangon beszélve a titkár, - szent a béke, punktum!
- Azon föltétellel, hogy három óra mulva elmész.
- Lehetetlen, Szabó Zsigmondéknál jelentett be a főispán.
- Azon laknak küszöbén nem fogtok belépni, - s ha neked több eszed nem lesz, grófodat oly nevetségessé teszem, hogy meg nem állhat jóra való emberek között.
- De megbékülsz?
- Ellenséged nem lehetek, bocsásson meg neked az Isten; mert oly hiu vagy, hogy az új testamentumnak Ezsajává lennél, ha testvéred oda nem lökte volna a lencsét, hogy edd meg magad, és maradj tulajdonosa a szülői kedvezésnek.
- Így váljunk el?
- A mint te akartad, és nem találkozunk addig, míg meg nem állit az a nagy fal, mely a vakon rohanóknak fejét be szokta törni. *Szerencsés utat!*

Pár óra főbiróéknál.

A nagy közönség akkor mondja, hogy: *értem!* mikor a megmagyarázatlant legkevésbé érti. A gróf hirtelen elutazott barátjával, ki gondolhatott mást, mint hogy a „*találkozásnak*” eredményét akarják eltitkolni, s minthogy Laczi barátunk ép volt egész testében, bizonyosan amaz ment el bénán. A közönség beszélt, Laczi nem közölt semmit, nehogy a „*testvéri viszony*” miatt azt is kérdeznék, a mit rejtélyesnek látszó viszonyából ezelőtt is tudni szerettek volna.

Szabó Zsigmond főbiró ur haza ment a jó hírrel. A téns asszony jól ismerte kedves életpárját, s annak egészséges arcza előre eldekklamálta, hogy utjának a legkedvezőbb sikere volt. Behívta nejét a mellékszobába, elmondá „*bizalmasan*” a titkosabb részt is, hogy Vámosy László az apai nagyravágyás elől menekült, és később volt másoknak porontyát ábecéztetni, mint hágsó lenni az elkényeztetett testvérnek pályáján.

- Hát mit akart az apja? Kérdi a főbiróné.

- Gondold el, - mondja a hét leányos apa saját helyzetéből érthető szörnyülködéssel, - azt a szép fiut akarata ellen papnak akarta adni!

Mondám, hogy a főbiróné csak akkor pattant föl, ha Szabó Zsigmond ur töprenkedett: hét leányának hol kap férjet? és mégis most oly bosszuság fogta el az asszonyt, mintha azt hallaná, hogy akadt apa, ki gyermekét zabért cseréli el. Le nem irom ide azon „*titulákat*”, melyeket a tüzről pattant asszony így négy szem közt elmondott, utóbb könyekre fakadt, elképzelve, hogy az ő gyermeke halálra ríná magát, ha egy napot kellene keresztül élnie anyai szeretet nélkül.

- Ilyen bolondok vagytok ti, vén apák! Mondja az asszony, bűnbabokat keresvén, és az illető helyett kész volt saját férjét lepírongatni. - Látod, milyenek vagytok, - azt gondoltam, hogy te a hetet sokallod, - annak a másiknak kettő is sok, - egyik tizenkilencz, a másik egy híján husz, - terített asztal, mindig töltött pipa, egy kis pagát ultimo, dologban telhetetlen feleség, - ez kell nektek.

Szabó Zsigmond bölcsen hallgatott, neki is volt ilyen lelki bundája, melyben a fürgeteget kiállani szokta, békén várta, hogy a feleség könyekre fakadjon; mert ha a fájdalomnak leve egészen kifolyt, a kedves jó asszony mégis férjének nyakába borult.

- Kedves anyjukom, megszapultál megint, - kérleli a férj, - kiállom szó nélkül, - *igazad is van* egy kicsit, de én sem vagyok Saturnus, hogy magam gyermekeit megegyem, és elhidd, még ráadásul nyolczadikul elvállalnám ezt a fiut, ha még ölbeli gyerek volna.

- Hangosabban mond, hogy magad is meghalljad, aztán elcsodálkozzál, hogy tegnaptól mára így kicseréltek.

- Ne zörögj, kedves feleségem, - látom más embernek cselekedetét, - érzem: nem olyan vagyok, és szeretnék még különb lenni.

Valaki kereste a főbirót, a hajdu bekopogott az ajtón. Félbehagyták a beszédet, záradéku hamarjában azt mondja:

- Holnap estére meghívtam Vámosyot, kérlek, fogadd szívesen, minden jó szót kétszer hallok meg, mintha nekem mondanád.

- Jó, jó, öregem, - eredj dolgozdra, - ma, látom, a lólopónak is könnyebb dolga lenne előtte megállni.

Tarka az élet, mitől? A millió véletlenségtől, mely váratlan jön, megdöbbenve, - s ha megszabadulunk a bajtól, a megnyugvás boldogságot áraszt a megriadt szivbe.

A főbiróné jól ösmerte az emberek nyelvét, azt a beszédvágyat, mely a friss jó híren rágódik, mint az ingyencz, ki a *ritkaságot* szereti befalni, s azon kívül, hogy megette, másodszor élvezi, midőn dicsekedhetik vele. Ha a rózsát tövisei sem tudják minden támadás ellen megvédelmezni, Szabó Zsigmondné sem hitt *tekintélyében*, melyet a gyengeségekkel teljes embertársak is megsüvegeltek; a *beszéd* éles kés, és ha *hir* lesz belőle, bárdal ér föl.

Az élet küzdelem, elkezdődik velünk, a mint meglátnak, a mint az első hangot kiejtjük a társadalomban, és ránk alkalmazzák a sulyt, megmondják: mennyit nyomunk? hangunk mennyire éles? arcunk tűrhető-e? mekkora falatot nyelünk? és hihető-e, hogy nem kapunk szomszédunk tányérába? Kiszabják a helyet a milliók között, és jaj nekünk, ha kellő órában meg nem győzzük véletlen környezőinket, hogy elférhetünk mellettük.

Kedélyünk, arcunk, lelki tulajdonaink önvédelemre ösztönzik a többit, és kiki attól félven, hogy *előnyeink* hihetőleg az ő *egyensúlyukat* billenti ki, - mindenki készül helyzetét védeni, tettel, szóval, mely az igazat kiabálja, pedig rágalmat gondol.

A közvélemény a kiváló felé rohan, először bámulja, aztán keresi a hiányt vagy hátrányt, mi benne találatik, és örül, ha kisebbnek mondhatja: ekként a távolság közte és a másik között apad.

Két fiatal és szép leány egyszerre! El ne aludjatok anyák, vetélytársné lesz mindkettő, - a harcz élet- és halálra lesz meginditva, - hisz a vén tudós is érdemet követel, ha a még ösmeretlen csillagot először látta meg, - hát a tudatlanok hogy rohannak a még nem látott felé, mintha az a többi millió csillag lehomályosodott volna az égről.

Vámosy Lászlót a kis város köreiben regényhősnek vélték, - s a kíváncsiság poroszlóként járkált utána. E poroszló utolérte a színház csarnokában, elérte az érdekeltségnek látszólag legérdekesebb pillanatában, társainak élén védve a két legszebb leányt. Nincsen irgalom, a poroszló előszedte bilincseit, a szavaknak, a véleménynek lánczát, melyet megérdemlett azon kitalált védelemmel, midőn már az ellenfelek egymásnak lakásaikat is megmondják.

A főispáni vigalomban megösmerekedett Laczi a főbíró családjával, - másnap este a legszorosabb családi körben találjuk őket együtt.

- Öcsém! - mondja a főbíró a fiúnak sorsát érdeklél hallgatva, - én káromkodtam volna.

- Nem káromkodott volna főbíró ur, - állítja Vámosy, - a menekülőben elcsendesül az indulat, minden lelki ereje a menekülésre összpontosul, s a mely pillanatban önerőnk győzött, először élvezzük a gyönyört, hogy az állatok- és mindennapiaknál különbek vagyunk. A két öles árok elrémiti az embert, kétségbeesni készül gyarlóságán, mely e két ölnél hatalmaskodni nem tud, s ha egy bősziült marhátóli félelem megriasztja, a két ölnél szélesebbet ugrik. Mit gondol, főbíró ur, e siker káromkodásra készíti az embert? nem, visszavágjuk a tulsó oldalra, hogy erejének öntudatában még gunyolhassa és ingerelhesse az oktalan állatot. Hányszor lesz elmondva jó barátok között e történet, és mily nyugalom ösmerni a bennünk lakó erőt. Épen az ellenkezőre érzünk buzgalmat, a hálára a Teremtő iránt; mert megkülönböztetett.

Az anya áhitattal hallgatta a fiut, a lányok pedig öntudatlan örültek, hogy a fiatal ember nem úgy beszél, mint a regénybeli hősök, kik olyan szépet mondanak, hogy az ember kételkedik, esznek-e az ilyen urfiak kenyeret. A lányoknak az első párbeszéd kemény próbatét, melyen nem a magunk professzora kérdez; hanem az *idegen*!

- Hát apád?

- Máig mit sem tud rólam, bizonyosan elhiszi, hogy valamerre rongyban járok.

- Hát ha írál neki?

- Örülne, hogy kinevethet, - mert bebizonyíthatná, hogy nála nélkül *élhetetlen* vagyok. E győzelem neki egy *hitvány* gyermeket adna, már pedig én azt hiszem, hogy mindkettőnkre nézve kellemesebb lesz egykor az ellenkezőt bebizonyítani.

- Mégis kinos lehetett az első napok elhagyatottsága?

- Megtanultam a belsőbe nézni, megkeresni önmagamban a megelégedést. Utamban láttam sántát, az én lábam ép volt, - láttam nyavalyást, én egészséges valék, - beszéltem fáradt aggal, ki elbeszélte, mily bolond volt egykor, s ha még egyszer fiatal lenne: az kívánt lenni, a mi én valék, - láttam gazdagot, ölte az unalom; mert gondja nem volt, mi ellopta volna tőle az időt, engem a holnapi napnak kenyeréért kergetett a szükség, nem értem rá ásitani. Gyanítám, hogy eddigi ösmerőseim mind eszeveszettek mondanak, én pedig tudva, hogy nem akartam eszköz lenni, és hogy a napi gondokkal meg tudok küzdeni, megtaláltam az Istennek legnagyobb bölcsességét, az elhagyott, félreértett, méltatlan üldözöttek menedékét, az öntudatot, mellyel az Isten úgy vigasztal: hisz megtettél mindent, hogy az emberiségnek haszontalan terhe ne légy, nem elég ezt tudnod, - dobossal akarod összecsiszítani az embereket, hogy megbámuljanak? Ha megdicsérnek, beszámolt az emberiség, nem maradt adósod. A jutalom önmagunkban fekszik, a boldogságot nem a szomszédban kell keresni, ott van bennünk, a legjobb helyre van elzárva e kincs, belőlünk senki sem lophatja el.

- Öcsém, apád nem vétette el, hogy papnak szánt!

- Ez a kis prédikáció azóta gyűlt össze bennem, mióta pap nem akartam lenni, - mindössze nagyon kevés, egy vasárnap elmondanám, a másikra nem maradna semmi.

- Ki tudja?

- Ma nagyon beszédes lettem; hónapok óta hallgattam, - most érzem, hogy a magamra parancsolt hallgatás természetellenes, - az első részvétre kiolvad belőlem a szó, türelmes hallgatókra találtam, s a részvétnak melege kiédesgette vallomásaimat.

A lányok érezték, hogy a könyvek olvasásakor olcsóbbért is sirtak, - vigasztalóul a könyvben tiz lapot átfordítottak, hogy a szenvedés hosszan tart-e még? mert az ember szereti a regényhősnek boldogulását tudni, - s e boldogság az olvasónak kinjából is elvesz nagyját.

- Nagysádtok megbocsájtanak, hogy vigabb kalandokat nem beszélhettem, - mondja a társaságon körütekintve, - mentségem az legyen, hogy mindezt rövidebben lehet elbeszélni, mint keresztülélni.

A legőszintébb méltánylatot kapta feleletül, - a mindennapi komédia a legerősebb idegeket is kifárasztja, s az élet, az egyensúlyra utalván az élt, kíváncsisá válik a kedélynek megnyugasztalása, a lélek békét óhajt, a meggyőződésnek feszély nélküli hangját, ellenkezőjét a zaklató élvnek, akár néhány könyvet, mely a hazugságnak nem nyitja meg csatornáit.

- Hát a jövő, kedves öcsém? Kérde részvétellel a főbíró.

- Tanulmányaimat maholnap befejezem: tudom, milyen kapával fogok dolgozni, - a többi jó részben az Isten dolga, ki éppen akkor nem hagyott el, mikor a szégyenben felejtett volna.

- Bizony mondom, pap leszel öcsém!

- Fájdalom, odáig értünk, hogy a „*készhez*” az emberek annyira hozzászórtak, hogy szerintök az Ursten többé nem mindenütt, csak a paplak körül tanyázik, és csak a prédikációban említettik. Én vele sétáltam a Tiszától idáig, beszélgettem vele sokat és sokszor, és

következőkre tanított: A gazdag nem tud elfáradni, későbben éheznek meg, akkor is csupán a sokféléből izlik neki valami kevés, - nem dolgozott, nem találta meg a fűszert, mely a szegénynek az egyetlen tál ételt áldásképpen adja. - A gazdag nem tud elfáradni, négy lovon megyen sétálni, este pénzért mulattatja magát, - az éjnek legkésőbb órájában gyötri magát a formaságok, betanult modorok között, és órákig nem tud aludni, míg a szegénynek szemét lefogja az álom, előhordja neki tündérképeit, egész hosszú éjszakán gyönyörködteti. - Ilyen nyugodalmat és szép álmát nem tud a gyógyszerházban venni a gazdag. A szegény örök hűséget annak esküszik, kit először szeretett, - a gazdag a szeretetben elfáradva, a hűséget az utolsóknak mondja; - esküsző nélkül már senki sem hinné el. A barátság nem olyan, mint a virág, mely a magasban egy ágról többfelé hajlik, a barátság gyökér, mely alant egymásba ágazik számtalanszor, és az éltető nedvet ugyanannyiszor megosztja. A gazdagnak mindenki hazudik, hogy szegényebbé tehesse, - a munkás kéz kialkudja bérét, és arról törvények biztosítják. A nyavalya jobban megkeresi a henyét; mert az ráér vele beszélgetni: a munkás kiizzadja, s mikor a homlokról letörli a párázat nedvét, bajától válik meg, s munkájának az Isten egészséggel fizet. A baj nem mindig baj, küzdenünk kell vele, és a munka ügyesebbekké, boldogabbakká tesz, hisz a csodával határos találmányokat az inséggel határos kényszerűség kergette ki az emberi agyból, s ha van az embernek büszkesége az állatokon fölülemelkedni, és elhinni azt a nagyravágyó gondolatot, hogy a teremtésnek urai vagyunk: munkával, és annak remekeivel bizonyítottuk be, nem azzal, hogy a képet - aranyon megvettük. Az óriás bolondokat a dús gazdagok követhetik el, - a dicsőség a törekvőé: ki tagadhatná, hogy ezt csak egy Isten rendelhetett ilyen bölcsen. Ez volt második prédikációm, és biztosítom önöket, hogy harmadikkal nem untatom.

A főbíró megölelte a fiut, a nők szintén fölálltak és közelebb léptek az ölelkezőkhöz, a részvét, a meghazudtolhatlan érzelem észrevétlen vezette őket a csatlakozásra.

- Nem tudjuk meghálálni önnek ez estét! Mondja az anya két lányát kétfelől magához szorítva, s a két viruló arc szó nélkül monda, hogy ugyanazt gondolák.

- Remélem, - mondja a főbíró, - házunknak barátja maradsz, öcsém.

- Mig önök meg nem unnak!

Rövid esteli alatt még folytatták a beszélgetést, a lányok szinte belevegyültek a társalgásba, a ma először látott fiatal jogász oly kevéssé látszék idegennek, hogy a nehézkes óvatosságra nem volt szükség a beszédben.

- Ön ügyvéd lesz? Kérde Mari, az idősebb.

- Pörvesztő! Mondja tréfával a jogász.

- Nekem volna valakivel perem, - mondja a lány anyjára tekintve, mintha beleegyezésével akarná elmondani: legyen ön e perben az én ügyvédem.

- Előre meg lennék vesztegetve, ha nagysádat védelmezném, - szabad kérnem az ügyet nevek nélkül, - így pártoskodással nem vádoltathatom.

- Beleegyezem, - mondja a hölgy, - a nevek elmaradhatnak, csak azt mondom, hogy a ligetben sétáltunk, hol azok az óriás fák vannak, melynek magasaira szokták a lányok neveit fölvgadlni.

- Ösmerem a helyet, jogászbarátaim szoktak e nyaktörő munkára vállalkozni.⁴

⁴ Elég gyengédtelen szokás, melynek már áldozatai is voltak egy vidéki városban. V. G.

- Igen, a jogász urak igen szívesen engedelmeskednek a városi kisasszonyoknak.
 - A kisasszonyok kárt tesznek az emberiségnek e különös kívánsággal, mely itt félszázados divat.
 - Ön nem menne fel azon magaslatra? Kérdi a lány.
 - Semmi esetre sem.
 - Még ha a legszebb hölgy kérné is?
 - Annak legkevésbé; mert az bánná meg leginkább a kérést.
 - Megbánná!
 - Igen, - megbánná, - a regényirodalomban csak olyan könyveket olvasunk, melyekben a hajdankori regényességnek táltos példáit, az önfeláldozásnak oktan jeleneit írják meg, s a fiatal lányok és udvarlók - nem akarnak kevésbé regényesek lenni; a ligeti fákra vágott nevek ezt eléggé bizonyítják. Az élet ennek ellenkezőjét termi meg, az egykori famászó, ha férj lesz, nem olvasván olyan könyvet, melyben az is meg lenne írva: hogy a figyelemnek külső jeleire a házasságban még nagyobb szükség van, ha nejeik elejtik a zsebkendőt, röstelnek lehajolni, hisz a feleség ejtette el! Mit gondol, nagysád, a mely szép hölgyért egykor az udvarló a fára is fölmászott, mily fájdalommal látandja a valót, mely nem csak nem regényes, de még nem is gyöngéd. A férfiaktól sokat kell kívánni, közös jogot, és azt, hogy a tizenkét iskola meglássék rajtuk. E tizenkét iskolában foglaltatik az emberség, a költészet, a bölcelem és a jog! Az első megtanithatá a férfit, hogy a nő a gyengébb fél, így támaszra és gyámolításra van szüksége, a költészet megkivánja az előzékenységet, a bölcelem a belátást, végre a jog azt, hogy a jog akkor is jog, mikor a gyengébbnek van rá szüksége. A mely férfi a fára mászik, - nem ösmeri önméltóságát, - és semmit a négyből, melyeknek összege alkotná a kiképzett lelket. Ne alázzák meg a lányok az udvarlót, - és az épen hagyott öntudat nem tartóztatja vissza a férjet, hogy a kendőért lehajoljon, mert csak *két lábnnyira* hajolt meg.
 - *Győztem!* mondja a leány.
 - Tehát mégis önt védelmeztem, - mondja Vámosy, - kimondhatlan örülök, hogy *egy véleményen vagyunk*.
- A lány hirtelen elvörösödött, ...a gondolatlálkózást így bevallani, maga sem tudja miért, kemény föladat, tagadni szinte nem lehet: érzi, hogy az emberek sorsa magasabb intézőnek kezében van.

Ur és szolga.

Az olvasó összeszámítja a regénynek alakjait, számon kéri őket, s ha eddig földhöz nem vágta a könyvet, duzzogva kérdi: hova tettem a bojtárt!

Nyalka huszárruha van rajta, két paripát tart kantárszáron, várja a grófot, hogy a pusztai gazdasági épületek közül előkerülve, a jó, távol fekvő kastélyba lovagoljanak.

Erdey grófot tiszteli lesüvegelve kísérik ki, az egyik fölsegíti a nyeregbe, s a fasorokkal szegett gazdasági utak között lovagol el Marczival. Kedélye mit sem változott, értem, derültebbre, egy év óta szótalanabb, sőt kívánja, hogy neki beszéljenek többet, ez okból a mit beszél: kérdés, melyeket úgy intéz, hogy hosszan feleljenek rá. A gróf beszélgeti az embereket, reméli, hogy az emberek azon lyukon, mely az orruk alatt keresztben fekszik, könnyen elárulják magukat, ha alkalmat adunk a fecsegésre.

- Marcsi! ...szólítja meg az egykori bojtárt a fasorok között, és lovát úgy ereszté, hogy a megszólított közelébe lovagoljon.

- Parancsol a gróf?

- Régen nem beszéltem veled, szólj, kell-e valami?

- Ruhám van, tartásom a gróf konyhájáról jár, pénzen sohasem volt ennyi.

- Azt akarod mondani, hogy minek adnék többet?

- Annyi, mintha azt mondtam volna, méltóságos uram.

- Nem mersz szólni? - kérdi a gróf biztatólag, - mennyi folyamodványt hordasz be hozzám, elkergetek valakit vigasztalás nélkül? félsz, hogy mindenemet elkoldulták? - beszélj bátran, ha valami kell.

- Nincsen kérnivalóm, s ha volna, meg merném mondani.

- Jó, - tehát semmit sem akarsz kérni, de beléd látok, te morogsz, valami nem tetszik: ki vele, ha olyan bátor ember vagy.

- Megharagitnám méltóságodat, pedig tudnék mondani valamit.

- Mondom, hogy nem haragszom.

- Az nem tetszik nekem, méltóságos uram, hogy *nem szereti*, hogy - *szeressék*.

- Ilyenképpen engem nem szeretnek az emberek?

- Nem bizony, méltóságos uram, - mondja bódult őszinteséggel a huszár, - én látom a kunyorálókat az előszobában, mikor kikerülnek méltóságod elől, nem a kapott kegyelmen örülnek, hanem hogy éppen jöhettek ki.

- Haraptam meg valakit, hogy ilyen emberijesztőnek hisznek?

- Már engedelmet kérek, ha mondom, ámbátor az én tudtommal senkit sem bántott a méltóságos ur, mégis azt hiszem, mikor egyet beeresztek, hogy de ez nem jó ki szárazán.

- Ért benneteket az ördög, én nem, hisz magamnak kellene leginkább tudnom, mit akarok veletek?

- Tudom én, miért ijednek meg méltóságodtól az emberek; - a mit egynek mond, olyan keményen mondja, mintha ezer embernek mondaná, s az az ezer ember nem akarna szót fogadni.

- Katonához illő hang, te, Jankó, - mondja a gróf ez egyszer engedékenyebben, - megszoktam e hangot.

- Az itthonvalók pedig nem szokták meg.

- Hát mit csináljak velük, mondd meg?

- Méltóságod végig hallgatja a panaszt, egy sajnáló szó nem jő ki a száján, a másik így azt gondolja, hogy a gróf a panaszt sült hazugságnak véli, - kinjában jobb szeretne a kapun kívül lenni, s mikor méltóságod mégis odaadja neki, a mit kér, olyan kurtán és keményen szól, mintha azt mondaná: *No gazember, ide ne jöjj többször.*

- Én könyörögjek annak, a ki nekem könyörög?

- Méltóságod nem próbálta a könyörgést, jól esik ám a megszorultnak, ha baját előbb megértik, aztán elhiszik.

- Hát te szeretsz-e?

- *Megszoktam* már a méltóságos urat! - mondja Marcsi, - kötelességemet elvégzem, - ha jó kedvét nem látom, azt hiszem, másra haragszik.

Nem folytathatták a beszélgetést, mert az oldalutról négylovas fogat került a beszélgetők felé. A gróf az érkező kocsi felé tekintett, lovát hirtelen odafordítá, hogy az érkezőt fölismerje. A négyes megállt, a gróf szinte leugrott lováról, s mielőtt a vendég leszállt volna, az ajtó előtt állt, leölelve az érkező fiatalembert.

- Fiam! kedves fiam! - mondja a gróf mohó örömmel, - köszönöm a meglepetést.

- Nem haragszik, kedves atyám?

- Miért haragudnám?

- Mindannyian féltünk.

- De mitől?

- Hogy rossz kedvében találom, és visszautasít; mert engedelme nélkül mertem eljöni.

- Mégis eljöttél.

- Nagyon ide vágytam, inkább félek atyámtól itt közel, mint távol.

- Félni? tőlem? Mondja a gróf tagadhatlan fájdalommal.

- Sokan igen félnek atyámtól, - magyarázkodik a fiú, - *én eljöttem.*

- *Isten hozott,* - mondja a gróf ez ihletteljes szavakat használva, - hajtass a kastélyba, míg átöltözködöl, én is hazaérek.

A fiú forrón megölelve atyját, fölült a hintóba, hol anyjának gazdatisztje ült kíséreképen, s a helység irányában nem sokára másik kanyarulatba tértek.

Ha az emberek életében a testnek fejlődését percenkint észre nem vehetjük, annál bizonyosabban felismerhetők a pillanatok, melyekben a lélek utirányát megszakasztja, és vagy nem folytatja az eddigit, vagy a körülményekből erőt merítve, új nyomra tér. Az ember önmaga ellen legkevésbé vétkezhetik bűnhődés nélkül, - ha a virág elbujnék a nap és szellő elől; mert nem akarja kelyhét a sugarak melegének és illatát a szellő tolvajkodásának kitenni: büntetésül csak éppen *színét és illatát* vesztené el. A zsarnok ura akar lenni az alattvalóknak, - s mikor tőlök mindent elvett, megéhezik az emberek szeretetére, - e benső indulatra, mely azért drága; mert a boltban nem árulják. A gróf megutálta az embereket, kerülte őket, és most, mikor

majdnem *egyedül van*, kérdezni akarná: ki meri őt kizárni a többi közül? Hangosan monda: nem szeretek senkit! - a világ hasonló mértékkel fizet: kerüli őt! E viszonzás ingerli, keresi a kezet, mely az ő jogkörét úgy fölárkolta, hogy másokkal jó indulatban ne érintkezhessenek, és mikor ő a remeteséget negélyezte, a közvélemény ki ne zárja, hogy *pária* legyen.

- Félnék tőlem? Bizonyosan nem is szeretnek? Gondolja magában, és a régi megvetés nem elég az egyensúlyra, hogy a többen bosszút álljon. Még nem szakadt el minden kötelék, mely a társadalomhoz csatolá, - *ridegsége* nem ért azon fokig, midőn valaki *különcz és bolond* együtt; - gyermekeit nem tudja megtagadni, s azokban szeretne valamit bebizonyítani, ámbár nem gondolkozott arról, hogy mit? Azokat is az emberiség megutálására tanítsa? de miért? Megcsalta jó barátja? Vagyonát tönkreverte valami bonyolódott gazság? Gazdagsága az ellenkezőt bizonyítja. Kénytelen gondolkozni, és kitalálja, hogy neveltetésében elkényeztették, paczkázhatott mindenkin, - kora fiatalságában a duzzadt erszénnyel rohant a köztérre, s az emberek vonzalmának is árát kérdezte. Ugyanerre tanítsa most gyermekeit? ime, fia, a félelem daczára el mer jöni az apához; mert *szeretni* akarja! Oly keveset törődött ő e fiuval, hogy a szeretetnek nemes indulatát kétségtelen *ingyen* kapja tőle, és ez *ingyen, e váratlan* indulat véghetetlen boldogságot áraszt el szívében, abban az üres tanyában, mely az emberiség ellenében jégverem vala.

Rajta bebizonyult, - ezt most gondolja, - hogy a nagy vagyon oktan ifjui kézben öngyilkossági fegyver. Az ifju hatalmat érez, és e hatalmat a rombolásban véli bebizonyíthatónak.

Igen! a hatalom józan embernek való, sőt a józant is megbolondítja. Az Isten mindenható, s e hatalomnak áldó kezét oly gyakran látjuk, hogy az elkövetett gazságnak megbüntetését is egy másik életre hagyá, hogy a javulásnak ideje maradjon. Sértsd meg az embert, közelíts a földi hatalmasok ezeréhez, mondd a születésére büszkének, hogy nem különb náladnál, fegyvere és hatalmával vesztetre tör; mert az anyagi hatalmat erősebb és meggyőzőbbnek hiszi, mint a belátó ész és a bocsánatot. A *bárányt* a szelidség jelképéül választák; de apját... mert szarvával nem rohan öklelésre, gúnyból említik *birkának*! Ez tanúsága az emberek gondolkozásának.

A gróf hosszan nézett még távozó gyermeke után, s ez időzés hála volt a *szeretetért*, melynek a vakmerőséghez kellett folyamodni, hogy az apa szívébe lopódzhassék. Érti már az apai szív, hogy köze van az élethez - visszagondol saját multjára, a pénzen szerzett felületes és bódító szórakozásokra; de e *szerető* gyermek azoknál jobbat érdemel. Ezt vallotta meg, és hirtelen lovára kap, hogy megmentésére rohanjon. Az olvasó higye el, hogy - ez ember a válság útjára tért.

Marczi hallotta a találkozáskor a párbeszédet, - észrevette a megszegyenülést, - melyet az öröm mégis tulhaladt. Ura után nyargalt, tudta, hogy az apát a *szeretet* kergeti haza felé.

A falu felé haladva a gróf lassabban ereszté lovát, és Marczit közelébe inté.

- Láttad fiamat?

- Embersorba női már.

- Csak tizenhat esztendő.

- Ha nekem ilyen fiam volna, méltóságos uram!

- És ha volna? Kérdi a gróf, rávágva a dicséretre, mit gyermekéről fogna hallani.

- Nem szólok, méltóságos uram.

- Miért nem szólnál?

- Elrontanám méltóságos ur kedvét, úgy sem láttam még soha.

- Ne félj, nem rontod el.
- Azt gondoltam, hogy szánandó az ifju gróf, hogy méltóságod folyvást a rossz kedvvel virradt föl, pedig ilyen fiuért reggeltől estéig fűtyülnék.
- Magad eszed szerint beszélsz.
- Nekem sem uradalmam, sem fiam; de választva a fiu mellé állnék, - s hát méltóságod?
- Megvan mind a kettő!
- Gondolja méltóságod, hogy az Isten elvehetné a fiut.
- Ne beszélj, oktalan.
- Most hát már tudja méltóságod, hogy rosszabb kedve is lehetne!

Életnézetek.

Mindig megdöbbenek, midőn lapjaink kicsinységeként megdicsérik e főnemességnek egyeseit, kinyulnak-e az egyesek a többi közül, mint a falusi torony a viskók közül? Megkivánám e dicséretetek után, hogy legyen *kisebb* a torony, de legyenek a viskók is *magasabbak*.

Széchenyi Istvánt évekig láttam Pestnek utczáin, - a tömeg tisztelte és imádta: a hasonló ranguak - *féltek tőle*. Eleven kötelezvény volt ő, számai nagyok, - fizetendő azonnal, - ott, a hol állunk, a hazának földén, - de bár ez adósság nem a multnak terhe, hanem a jövőnek csirája volt, a mindennapi takarékosagra nem akartunk vállalkozni, - a jelent óhajtottuk élvezni, - s nem volt *hitünk*, annál kevesebb *tudatunk*, hogy a jelennek takarékosága a jövő kényelmének magva. Széchenyi áldozott százezereket, és vagyona megszorodott. Hát a többi? a nagyobb rész sokáig járta a régi utat élt a *multnak dicsőségén*, szórta a pénzt, hogy a bámészok imádják. Némelyik máig folytatja ez életmódot, és megéri, hogy az utolsó fillérrel az utolsó falatnyi dicsőséget is megeszi; mert e korban nem a török az ellenség, hanem az elszegényedés, a tudatlanság, a gőg és a tétlenség.

Husz év óta husz nagy család jutott tönkre, vagyonukkal neveiket is kezdjük feledni: ki tagadja még, hogy az ősök érdeme nem száll az utódokra, - s ha a vagyon elfogyott, csak az új érdem előtt emelünk süveget. A vagyon mellett még megmondják, hogy *mik* vagyunk? az elszegényedett ember saját érdeme nélkül hasztalan lármázza, hogy ősei *kik* voltak!

Új világban élünk, a régi viszonyok nem alkalmazhatók, s a ki az újabb történetnek lapjaira kívánczik, szerezzen új érdemeket.

Erdey gróf öméltósága a kitűzött napon bement a városba, s a „Fehér bárány” című vendéglőben meglehetősen izgalomban várta Vámosy Lászlót. Reggel óta parancsolja magába a hideg vért és türelmet; mert az apai hatalmat kell megosztania, pedig ő, az elkényeztetett zsarnok, - életpárjával sem tudott egy uton haladni. Husz évvel ezelőtt a tizenhat éves fiút fölmentette volna a *zaklató tanulástól*, hisz minek? *nem szorult rá!* legyen katona, mint főuraink átaljában. Ma nem rendelkezhetik így, az a szeleburdi Széchenyi kiméltetlen gorombán élcel. Neki áll a fiatalembernek, megkérdi: mit tudsz? Lehetetlen a gyereket a közönség előtt kinevettetni.

Belépett a várt vendég, az elképzelt téntás ujjú halvány betűfaló helyett egy csinosan öltözött fiú, nem botlott meg az ajtónál nem tartott *orációt*, és nem csókolta kezét, mint valami *praeceptor!* Megesküdött volna a gróf az első pillanatra, hogy nem ez a várt ember.

- Én Vámosy László vagyok, s a tudósítás után van szerencsém magamat bemutatni.

- Örülök, hogy van szerencsém, - mondja a gróf (s a mi több, valóban *örült*; mert olyan újra mosott szarvasbőrkesztyűs legényt várt, erről pedig hihette, hogy a grófnak asztalán a pástétomnak nem kopozza le hóját,) szolgálhatok szíval?

A vendég elfogadott egyet az odakinált szivarok közül, és otthoniasan kezdé a füstölést.

- Önt két bizalmas emberem ajánlván, kívántam megismerkedni.

- Az ajánlás megtisztel, - gróf ur, - kezdi Vámosy, - azonban a gróf ur olyan fontos kötelességekkel akar megbízni, hogy a megismerkedésnek alaposnak kell lenni, s e tekintetben kérem méltóságodat, intézze hozzám mindazon kérdést, melyekből meg kell, győződnie, hogy gyermekét rám bízassa. Tanáraitól bizonyítványaimat elhoztam; azonban ezek lehetnek igen hízogók, remélem, az apa mást is kérdez, mint a tanárok szoktak.

- Tökéletesen megnyugszom az eddigi ajánlásokban, - kérdezni valóm sincsen, - mondja a gróf,
- most tehát szíves nyilatkozatát várom, - elfogadja-e gyermekem nevelését?
- Méltóságos gróf! hálátlan lennék e megelőző bizalom iránt, ha azt ily hirtelen kizsákmányolnám, azért engedje meg, hogy én is kérdezhsek valamit, először is: mi irányt tűzött ki az ifju grófnak?
- Kénytelen vagyok önt kérdezni, határozza meg az irányokat, s aztán a jobbat választandjuk.
- Méltóságod gazdag ember, s a természet rendé szerint fiára következvén egykor a vagyon, világos tudomással kell birnia, hogy e vagyont megvédenie kell önfönntartása, szaporitania pedig egyéb kötelességek miatt. Mindkét esetben szükséges megismernie a jogfogalmakat, melyek a tulajdont a viták ellenében mentik meg, szükséges tudnia a történelmet, melyben foglaltatik méltóságod családjáé, világosan megírva, hogy nagy érdem lehetett az, melynek jutalma *hozzáig* elért. Méltóságodnak engedelmeivel harmincz évre tekintsünk vissza, mikor még mindenki magának élt, és senki sem törődött a közkötelességekkel. Üres volt az ország, nagy volt az, kinek a kegyelem czimet adott, és megsüvegezték, mint azt a kalapot, melyet Gessler azért tüzetett póznára, hogy tiszteljék. Nem volt akadémiánk, gazdasági egyesületünk, lánczhidról álmodni sem tudtunk, lóversenyt mesében ösmert a közönség, gőzhajót rajzolva mutogattak, műegylet, zenede, gőzmalom a semmiben aludt, vasutat hinni is mese lett volna ez országban, takarékpénztárt a novellairók emlegettek, s a ki beszélgetni akart hat emberrel, ebédre kellett őket meghívni; mert a Casino táltoseszme volt. - Méltóságod ezt a kort saját szemeivel látta, mily bánat lehetett akkor külföldről haza gondolni, - és most minden van, anélkül, hogy a porcióba vetették volna ki, s esténként nem dülünk egymás nyakába, van magyar színház! Az egykori kopasz magyar földön áldás terül el, a jónak magva kikelt és gyümölcsöt hoz; mert egy embernek szégyene nem tudta elviselni a tétlenséget, példájával kikényszerítte mindenkit a zugból, és a közkötelességek hatalmas hirdetésével egyesítvén az erőket, bebizonyítja, hogy sokan teremteni is tudunk. E hosszú előbeszéd után két utat választhat a magyar birtokos: élni önmagának oktan zsugorgatva, oktan pazarolva; de megszánya vagy kinevetve, - vagy okulva, hogy a haladás anyagi javunknak is föltétele, - tagja akar lenni a köznek, nem tagadva a kötelességet, keresve a tért a cselekvésre, mely az újabb korban érdemet is ad. Mit akar most már a gróf: a *tudást-e*, mely az újabb kornak fegyvere, élesebb a kardnál, mely pusztít, a tudás pedig épít, vagy megelégedni a meglevővel, és vakon bizni a véletlenben, hogy a kiképzett kereskedelem, gazdaszat és pénzüzletekben a fiu nem fog áldozat lenni, ha megveti is másoknak ezer előnyét azon gondolatban, hogy a kiképzett észre nincsen szüksége; mert ur, jövedelmei százezerek?
- Semmi szóm az ön nézetei ellen, - fiam kövesse azon példákat, melyek követésre méltók.
- Ezt vártam méltóságodtól; de még más mondanivalóm is van.
- Szívesen hallgatom kegyedet.
- Majd a következés mutatja meg gróf ur, - jegyzi meg Vámosy, - a mit mondani akarok, az eddigi szokásokkal merőben ellenkezik, már pedig a szokásokhoz gondolkozás nélkül ragaszkodik a többség.
- Nem tudom, mely szokásokat ért ön?
- A tulságig őszinte leszek gróf ur, mert én rendszert akarok, és azt előre bevallom, hogy a gróf tudja, milyen gondolkozásu emberrel van dolga.
- E napot ez ügynek szántam, türelmem ellen nem lesz kifogása.
- Méltóságod: gróf, és tudja, hogy mint ilyen kiváltságos helyzete más osztályok fölé emeli.

- Törvényeink szerint.
- Igen, törvényeink szerint, s a mint a gróf huszonnégy éves?
- Élni fog jogaival.
- De huszonnégy éves koráig mi az ifju?
- Grófnak a fia.
- Itt a csomó, méltóságos uram: a törvények huszonnégy év előtt senkinek sem adnak cselekvőleges polgári jogot, a kiskorúság egy rovatba helyez mindenkit, legyen az apa gróf vagy jobbágy. A törvények által bölcsen kifejezett kiskorúság azt jelzi, hogy ezen emberi erőnek korlátai vannak, melyeken általában áterőlködni nem lehet, az ifjunak meg kell tanulnia azt, a mi emberi fogalom, s azon jogkört, melyben mint *embernek* mozognia szabad és kell. Ha az összes világ beösmerte, hogy a kiskoru gyámság alá tartozik saját vagyonára is, melyet később, huszonnegyedik évén túl az ablakon is kidobhat, és ha képződnie kell arra, hogy még se dobja ki: gróf ur, a főnemesség ez országban törvényhozó, a hova más embert ritka ész, nagy tapasztalat és köztiszteltet vezérelhet el, a grófi ivadék nagykorúságának első napján bemehet, törvényt csinálni milliók számára, - s az ilyentől megkivánhatja mindenki, hogy ösmerje az embert, és azt méltányolni tudja.
- Miképen gondolja ön azt?
- Nagyon egyszerűen, - méltóságos uram, - én a grófnak fiát először embernek akarom nevelni, be akarom neki bizonyítani, hogy az öröm nem kiváltság, a bánat és bajok ellen nincsen általánosan biztosító intézet, a lelki gyönyörök egyaránt élvezhetők mindenki által, ha azoknak elfogadására egyénileg, mint *miveltek*, képesek. A seb mindenkinek fáj, a nyavalya az emeleten is bemegy, az érdemért az egyénnek kell fáradni; tehát mindent az emberi szervekkel cselekszünk vagy érzünk, - ez osztályzatból a természet senkit sem bocsát ki, - következésképen az osztályzati állapot csak kényelmi fogalom a polgári életben; de nem kiváltság az emberiség ellen. Franciaország főnemessége rémletesen lakolt, hogy annyira hercegek, grófok és bárók voltak, hogy már a felhőhöz kapaszkodtak, hogy közelebb legyenek az éghez: a végzet nem türheté e döllyföt, és a földhöz verte őket. A francia főnemességnek egy része örömtől ujjongva ment be az idegen hadak élén: nem francia akart lenni, hanem kiváltságos főúr. - Nem engedem szóhoz jutni méltóságodat, - főurainkat csak a gázság lökné azon mértékre, hol a francia nemességnek egy része volt: de a ragály nálunk is megvan, a francia nevelőnök elhozta hazájukból, minden grófi és nagyuri házban van ilyen szoknyás apostol: a gyermeknek a legelső szavakkal beadják a gögöt, a kiváltságosság tanát. Szerencsére hazánknak politikai éghajlatában e dudva nem nőhet meg elég magasra, népünk nem oly erőtlen és kiaszott, hogy meg lehetne csömörölni tőle, ekkép a növendék természetes ösztöne szerint nem tudja megutálni, pedig arra tanították. Gróf ur mi olyan országban élünk, hogy csak egymást szeretve élhetünk meg, mint nemzet: e tudatban, őszintén megvallom, én nem a grófot akarom nevelni; hanem közös célra *egy embert!*
- Ön lelkesült fiatalember.
- Nem lelkesült, gróf ur; hanem elkeseredett és meggyőződött ember, - engemet is együtt tanítottak az anyai és francia nyelvre; de mivel én nem valék grófi gyermek, hogy az emeletből nézzek alá, francia nevelőném igyekezett *majommá* nevelni, hogy apám nemességével én is hetvenkedjem, a mennyit lehet.
- Az ön atyja e szerint jó módu ember lehetett?
- Most is az.

- Ezt nem értem.

- Nézeteimből észrevehette a gróf ur, hogy önálló vagyok, és tudom, mit akarok. Az emberiségi fogalom egyik *hitvallásom*, az érdemesek földi *szenieim*, - *ördög* előttem az oktan nagyravágyás, és *eltévedettképen* szánom mindazt, ki légköréből saját fölládozásával akar kikapaszkodni. E furcsa viszony családomban előfordult, - e fogalmat alázatosan gyámolítanom kellett volna; de nem tettem. Be akarom magamnak bizonyítani, hogy a gazdagság bennünk lakik: a lelki erőben, mely tőke, az az: olyan kincs, mint a műértő ösmer meg, és érvényesíteni tud. Ha középnemességünk nem volna félbolond, hogy előbb megeszi mindenét, mint a sajtkukacz, és aztán keres másik sajtot, - nem tartoznék annyival az uzsorásoknak. Az ész mérsékletet parancsol, szerény visszavonulást: aztán ad jutalmat. Ez néni sültgalamb, - nem is él vele a többség. Én a minoritáshoz tartozom, megkísértem a sikert; talán egykor a majoritást is kivivhatom.

- Megbocsát ön, a mint belépett, a modor...

- Bebizonyította, hogy már tánczoltam valaha francia négyest.

- Köszönöm, hogy kisegített ön, - s mivel ön a tant nem csak elmondta; de be is bizonyította, remélem az atyának kérelmét nem tagadja meg, - fiamat gondja alá veszi.

- A legőszintébb örömmel.

- Az évi díjt sziveskedjék tetszése szerint meghatározni.

- Majd egy év múlva, gróf ur, mikor a napszámos után a munkát meg lehet bírálni.

- A mint ön akarja.

* * *

Hát az életunt ember hol van? kérdik önök e fejezet után. Engedelmmükkel legyen mondva, én a nyers vasat átalakítás végett vettem kezembe. A munkának kezdetén még hideg volt a vas, a kapitány kalapácsa nem bírta kivenni négyszögletes alakjából, azóta már volt a kohóban, most már a kapitánynak öcsce a lágyabb anyagot könnyebben verheti gömbölyüre.

A kapitány bácsi.

Amint már mondtam, hogy a jószágigazgatók egy része félistennek hiszi magát, hogy is ne: ezer ember kunyorálja kegyelmüket, a hatalom megrészeget, részeg ember elől pedig az Uristen is kitér.

Vámosy direktor ur tekintélyét irgalom nélkül gyakorolta a rábizott körben. Ösmertem egy hasonló nagy hatalmu igazgatót, ki nem csak a rábizott uradalmakat, hanem az egész megyét befolyása alá fogta; de mivel a megyében oly átható tekintélye volt, husz esztendeig ki nem ment a megyéből, hátha akadna máshol olyan ember, kinek nagyobb tekintélye volna, mint a p....ai prefektusnak. Vámosy ez urnak szakasztott mása volt, és szeretné a kapitányt nyársba huzni, hogy védenckeért nem könyörög.

Esztendeig nem szólt a kapitány, senki sem említé a fiut, végre az apa megunta a némaságot.

- Sógor! - szólítja meg a kapitányt, nincsen mondani valód?

- Barátom, én nem vagyok néma, - ha beszélni akarok, nincsen okom tartózkodni.

- Mégis azt hiszem, hogy kérni akarnál; de nem mersz!

- Rosszul ösmersz, atyámfia, - a kéréshez kevesebb bátorság kell, mint a megszidáshoz, - tehát vállalkozom a keményebbre, s azt mondom: ha grófod volnék, elkergettelek volna szolgálatomból.

- Sógor, ez elég vakmerő gorombaság, minővel senki sem illetett.

- Bebizonyítottam, hogy a merészség hijával nem vagyok, sőt merészkedem állításomat megmagyarázni. Egy fiatal tisztet elcsaptál; mert husvét napjára előleges tudtod nélkül egy bárányt meg mert süttetni. Hallottam a tornáczon, mikor ordítva mondtad neki, hogy egy bárány, száz bárány, neked mindegy: hűségére biztad, az utólagos jelentést semmibe sem veszed, és elűzted. Eddig a példa, következik az alkalmazás. Két fiuval áldott meg az Isten, hova martad az egyiket? szívtelen vagy, oktalanságod az egész környéken botránytárgy, s a gróf botránykőnek megtűr! - Tessék megítélni: meg merem-e mondani az igazat?

- Magam vagyok az oka, hogy fölpszikáltalak, de ne mondd, hogy vadkan vagyok, és csak agyaraimat mutatom, hajlandó vagyok azt a meggondolatlant visszafogadni.

- Nem tudom, mi lelt ma; és nem hiszem, hogy egészen megpuhultál volna, akarom tudni, mi föltételeid vannak?

- Először is bocsánatkérés.

- A kezdet gyaníttatja, hogy *agyaraid* megvannak épségben, - véli a kapitány, - hadd hallom a második föltételt!

- Elmegyen a papnöveldébe.

- A harmadik föltételt nem kértem, nincsen is rá szükség, ha fiad oly hitvány ember volna, hogy eljöne kegyelmet koldulni, és alázatosan belekiváncskoznék a gyászruhába silány világi czélokért, mint tavaly mondtam: meglőném én, az ő bátyja. Most nincsen itt a fiu, nem botránykozhatol meg a szülők elleni lázításban. Beszéljünk higgadtan: beszéljünk a theológiából, mindketten egyaránt nem tanultuk, hanem a mit fülhegygel hallottunk belőle, kérdezzük ki egymást. Fülhegygel hallám, hogy az ember test és lélek, mindkét részt külön agyon lehet ütni, - hol van megírva, hogy az apa föl van jogositva gyermekét egyik lényében megölni?

- Ur lesz, mondja az apa, - meghizhatik testben két mázsára, - aztán lelkének üdvösségeért imádkozhatnak az unalomig, hol és mikép leszén agyonütve?

- Várj, barátom, hamar megkapod a választ... Feleséged konyhája ellen nem lehet panaszod, a multkor elfeledkezett, hogy a kirántott halat nem szenvedheted, azt hittem, fölfordítod a házat, azt mondtad: meg akarnak ölni; mert egyszer megundorodtál. Az egyéni viszonyok olyanok, hogy én elhittem, a mit te mondtál, mert a mit nem szenvedhetünk, az megölönk. Miért kényszerítetd fiadat a papi pályára, melyre hivatást nem érez? és ha ezt megmondta, kötelességed lett volna fiadnak nyilatkozatát apai bölcsességgel méltányolni.

- Magasabb céljaim voltak és vannak.

- Két mértéked van, ugy-e? hiuságod a másik fiut legyezgeti, menjünk vissza a theológiára, micsoda vértagadás ez, egyik fiadat az Isten kertjébe adni napszámosnak, hogy a másik e napszámnak árát a léhaság közterén verje el?

- Ki mondta, hogy elveri?

- Ketten mondjuk: te és én. Nem bánom, ha eltagadod is az ezeket, melyeket Bécsbe küldesz, hogy fiadnak „jó szaga” legyen. Ha elegendő volna a te bőkezűséged, nem jutott volna uzsorás körmébe, de a mit én tudok, azt el nem prókátorkodod.

Az apa elhalványodott, a kapitány oly goromba volt teljes életében, hogy ez alkalommal kiválólag bizonyosan kellett tudnia, mit beszél. A gyengeség mégis védelemre készíté az apát.

- Előre tudtam, hogy a közbeszédtől ő sem lesz mentes.

- Be fogom bizonyítani, szerencsétlen ember, mihelyest megunod a sok fizetést. Még korán lenne, a leczkepénzt fizess meg előbb, addig én magamban gyönyörködöm az elérkezendő megbánáson.

- Értem ezt az ijesztgetést, - okoskodik az apa, - ha a katona a theológiából okoskodhatott, a prókátorkodást szinte megkísértheti.

- Ugy, ugy! hitess el magaddal valamit, én szinte azt óhajtom, hogy vak maradj néhány évig, hozzád hasonló emberek pénzzel mérik a bajnak nagyságát, majd a kétszer kettő bebizonyítja mindazt, mit én ma el nem hitethetnék veled.

- Nem haragszol meg, ha valamit mondok?

- Gorombaságot nem mersz mondani, mert örülsz, ha békét hagyhatsz, beszélj bátran.

- Sógor, nem kell mindent elhinni.

- Hogy én mit hiszek el: az az én gondom; hogy te mikor józanodol ki: az a te gondod. Mára elvégeztem beszélgetést, sokat kérdezhetsz, mire én nem akarok felelni. Tanácslom, ne aggódjál Laczi miatt, életrevaló ember, egyszerű ember, ezereidet bátran kidobhatod a másikra, nem kell kitagadnod; de az is bizonyos, hogy nem lop szénát, hogy testvérenek lovát hizlalja meg.

A direktor ur nem boldogulhat *goromba* sógorával, nyakára küldé nejét, hadd vesszenek össze a testvérek, majd a ludmereg boldogul a mogorva katonával.

Megint figyelmeztetem az olvasót, hogy a direktornék szinte kivételes istenteremtések, elérték férjük által olyan hatalmat, melyre a szülői házban sohasem gondoltak. E hatalmat úgy gyakorolják, mint a majom a csizmadiakést, mindent összevagdalt vele, végre a maga nyakát is. Tapasztalásból irok, nem akarok hizelkedni még az asszonyoknak sem, kiknek magán körben teljes hódolatomat nyilvánítom; de a társadalmi kötelességeknek elmulasztását tartózkodás

nélkül szemükre vetem. Láttam és ösmertem hazámban sok nagy embert, ő maga szerény volt: de felesége czégért ütött, és szinte sajnálni látszék, hogy ha a hintónak oldalán és az inasnak bérruháján a gombra felrajzolják a méltóság czimét, miért nem viselhet ő is valami nagy gombot napernyőjén vagy legyezőjén, hogy az igaz világ tudná, kit tisztelhesen.

A hirtelen ugorkafára kapott ember általában oly nevetséges hatalomkörében, mint az az indus, ki New-Yorkba tévedvén, visszamenet frakkot vett, de úgy vette magára, hogy a két lebegő frakkszárnnyal elől viselte.

Csendesen pipázgatott szobájában a kapitány a harcz után, és meg sem álmodta, hogy nővére megalázza magát az agglegényi szállásra.

- Minő pipaszag! Finyáskodik a direktorné, elkomédiázván a kényességet, mit valaha meglátott a grófné körül.

- Nagy áldozatodba kerül eltűrnöd e szagot, hugom, - vélekedik a kapitány, - mondd meg, mi kergetett e szenvedhetlen pipafészekbe?

- Okosan akarnék veled beszélni.

- Erre pipámat is leteszem, - mondja a kapitány, - belátod, ugy-e, hogy férjed...

- Férjemről ne szólj, azt gyengédtelen megbántottad, meggondolhattad volna, hogy egy direktor...

- Most meg én kapok szavadba, - hugom, - férjed ijesztő tekintély lehet a megsanyargatott tisztek és holmi ostoba hajduk előtt, - én nagyobb urakhoz szoktam, - egy ezredes az engedetlenséget főbelövással büntetheti, míg férjedet egy elkeseredett íróné úgy elveri egy csapófával, hogy félesztendeig megfekszi, és az ifiurat meg sem szidják. Beszéljünk másról, ha csak-ugyan valami okosat akarsz mondani, különben újra rágyujtok a legkegyetlenebb méhfujtóból.

- Rossz néven veszem, hogy azon makacs gyerekek engedetlenségét jóváhagyod.

- Én nem hoztam elő a fiut, vártam, hogy az anyai érzelem megszólamlík benned, - felelj: az anya beszél most, vagy a direktorné asszony?

- Egyik úgy, mint a másik.

- Jobban szerettem volna hallani az elsőt, - az anyai viszony szent, - ennek fájdalmaíért az Isten a legszentebb örömekeket adta. A direktornéság véletlenség, mely még annyi hatalom sem, hogy a magad fogfájását robotosné által kinlódtasd le.

- Gyakran hallom e kicsinylést, - mondja sértődve a nő, - megköszönhetnéd, hogy hugod *nagyságos asszony* lett.

- Most már pipára gyujthatnék, hugom, - e pöffeszkedés igen messze ment, - hanem majd eléd állok. Azt mondd: nagyságos asszony vagy? sült bolond, ki a nagyságos czimet rád aggatja, és tudtommal nem hallod mástól, mint a férjed alatt szolgáló szegény tisztek és birkabőrhajszoló zsidóktól, - kiknek örömeke elhiszed nagyságos - voltodat. Hugom! Erdélynek fejedelmeit hívták nagyságos uraknak, azoknak kegyét fejedelmek keresték, feleségeik előtt a pápai követ is bókolt, és évi fizetésükbe nem volt kialkudva négy mázsa hus, két mázsa só, - és nem tudom mennyi faggyugyertya. A mely nagyságot a hajdu strázsál meg, nem kell vele hetvenkedni. - Jó szerencse, ha kiszorítja férjed, hogy *megtekintetesurazzák*; de mindketten részek vagytok elképzelt hiuságtokban, - férjed nagyobbik fiadat hosszú madzagon föl-eresztette, mint a sárkányt, jól vigyázz, hogy az a vékony madzag el ne szakadjon. Nálatoknál jobban tudom, hány ezer forint kell a bécsi urfinak, néhány év alatt tönkrementek, és félek, hogy valami városkának félreeső utcájában „*ifiaasszony*”-képen talál meg a - *másik*!

A direktorné készült elrepedni, *nagyságos asszonyi* döllyfel lépett a szobába, és *ifiasszonyi* kilátásokkal kell visszamennie!

- Akarom tudni, - mondja méreggel a direktorné - hol csavarog az a gyermek?

- Többet nem akarsz tudni?

- Azt is akarom tudni, - folytatja tovább, - akar-e az apai szándéknak engedelmeskedni?

- Bizonyosan mondhatom, hogy: *nem!* - Válaszol a kapitány. - Utja különvált tőletek, szorgalmas, becsületes polgára lesz a hazának, és arra törekszik, hogy józanabb napjaitokban támasztok legyen; mert nagyságos fiad Bécsben maholnap elveri minden vagyontokat.

- Te voltál professzora, - képzelem milyen a tanítvány.

- Ezt már asszonyésszel mondod, kedves galambom, - mosolyog a kapitány, - megbocsátok, nem szeretek veletek háboruba keveredni.

- Megyek! ...mondja az asszony, ...ez volt utolsó szóm.

- Én is mondok valamit, hugom: Két esztendeig ne szóljunk a gyerekekről, mától fogva rovasold össze, hány ezer forintot kell Bécsbe küldeni? Itt-ott hiuságtoknak jut egy kis konc, fiad még vergődve kap valami czifra czimet; de majd fogynak ezreitek, kezded drágálni a nagyvilági komédiát, és jól esnék valakinek panaszkodni; de nem mersz. Hasonlóid kinevetnének, az alattad állók kárörvendeznének, - férjed nem vigasztalhat; mert maga is vigasztalást keres. Még lesz egy menedéked, jer hozzám, a vén katona nagyobb bajt is látott, az egészséges embereknek ezrenkénti meghalását, és nem csodálkozom, hogy az is jajgat, kinek régi baja van. Jer akkor hozzám panaszkodni, jer e füstös szobába, és ha három nappal előbb megizened jöttödöt, szobáimat kimeszeltetem, hogy a pipaszagot meg ne érezd!

* * *

Elment az asszony: *haragudott*, hogy *nem haragudhatott*.

A grófné.

Az élvvagyó olvasó gyanakodni kezd, hogy e regényben aligha fogunk valakit elszöktetni. Az olvasó ne gyanakodjék, - én, az író, a második kötetnek elején bevallom, hogy nincsen szándokomban nőgyengéséget megírni; mert egyensúlyképen foglalkoznom kellene még egy haszontalan férfival is.

Gróf Erdeynek házi viszonyai miatt a nevelőnek az anyai körben kelle maradnia. E családi megegyezésről az első kötetnek elején megemlékeztem. A gróf a gyermeknevelést egykor nyügnek gondolván, örömet hagyta nevére a gondot. - Most, a sivár léleknek étvágya megkerült, a pénzen vett élvektől kezdve megundorodni, és megkivánta a ragaszkodást, mit boltban sohasem árultak.

Fiát néhány hétig magánál tartta, a fejlődni kezdő gyermeknek arcán megvolt az erőteljes pir, szemeiből nem éhezett ki a szenvedély, örülni tudott mindennek, leginkább az apának, ki előtt iparkodott valamire való lenni. A gróf maga monda, hogy nem tud tönkre menni, vagyonát ekképen nem a szaporodás, hanem az el nem fogyás mértékével tartá számban. Mióta fiát hosszabban látta, édes örömet kezdve érezni a fiuban, - és megérzé, mily maró fájdalom lenne e fiút elveszteni.

Vámosssyban bizott, mégis az elválás előtti estén oly nyomorultan ügyetlen volt, hogy majdnem összetett kézzel kérte „barátját,” a távolban lenne apja gyermekének. Hasztalan, a természet nagyobb ur, mint mi, kiveti ránk adónak a testi és lelki étvagyakat, amazoknak naponkint kell adóznunk, emez nem oly telhetetlen, a nélkülözéseket tűri: de egykor irgalmatlan rajtunk üt, és kielégíttetését kéri. A gróf összeszedte erejét az utolsó pillanatra, fiával férfiasan kezet szorított, - és a nyakbaszakadás elérékenyülését kikerülte; mert hátha nagyon ellágyulna.

A grófné félve várta a férje által választott nevelőt, - valami fakóképzű professzort, vagy kiszolgált huszár őrmestert. A gróf egykor oly bomlott volt, hogy a grófné tőle valami táltost várt, - e táltosnak megérkezése a grófné előtt nem lehetett valami kedves napi esemény.

Az ebéd előtti legközelebbi negyed órában jelenté a család Szabó Zsigmond főbíró urat, kit a grófné nem mint főbíró; hanem mint jogügyekbeni bizalmas tanácsadót szokott megkérni.

- Isten hozta, kedves főbíró ur, - fogadja vendégét a grófné, - maradjon ma nálam; mert én ma kimondhatatlan szomorú vagyok.

- Vasba veretem, a ki a grófnét megkeserítette.

- A zivatar csak közelget már, főbíró ur, - ma érkezik meg fiam, s a nevelő, kit férjem választott neki.

- Remélem, a gróf saját fiának boldogságát nem veri földhöz.

- Ha nevének boldogságával nem törődött, - a fiuét ráadásnak tekintendi.

- Méltóságos grófné, bocsásson meg, - okoskodik a főbíró, - én tisztelnem szerint kényteleníttem az embereket hivatalosan megijeszteni, és a gazemberek még így sem ijednek meg, - kegyes engedelmeiből tehát őszintén mondom, - még semmi okot sem látok a megijedésre.

- Értem a jó szándékot, - főbíró ur megsajnálta szerencsétlenségemet.

- Igen is meg, azért merem is mondani, ha az a tisztelt ur nem idevaló ember, három nap alatt úgy összezavarom, hogy szerződésébe belelő, és soha e háznak tájára nem jó.

- Nem akartam férjemmel dacolni, néhány hóval előbb kért, hogy fiának a magasabb tudományokban maga szeretne nevelőt választani.

- Hol találta vagy vette a gróf az új nevelőt?

- Körülményesen nem irt a gróf, csak a nevét irta meg: *Vámossy László*.

- *Fölugrottam*, grófné! - mondja a főbíró csakugyan fölugorva.

- Vártam e szerencsétlenséget. Mondja a grófné elrémülve.

- Én, fajankó, hogy megijesztettem a grófnét, - mondja a főbíró visszaülve, - semmi baj, - sőt valóságos szerencse, grófné, - a legderekből fiatalember, kit valaha ösmertem.

- Megbánta, hogy előbb megijesztett?

- Grófné, a grófot valami lelte, - vagy nyavalyából gyógyult föl? vagy leesett a kocsiról, és egyik csontja a másikkal helyére ugrott? - szokatlan változáson mehetett keresztül, különben nem választhatott volna olyan embert, ki saját apjának kedvéért sem vállalkozik élehetetlenségre.

- Ön nem tudja, mi a szegénység, - okoskodik a grófné, - a szegénység eltörpíti a legszilárdabbat is.

- A grófné azt véli, hogy kikoplalt diák vállalkozott a gróf kényét eltérni, - e fiúnak apja a középosztályban gazdag ember.

Az inas belépett, jelenté a grófnőnek, hogy a várt vendégek megérkeztek. A grófné rögtön akarát látni az érkezetteket, s a kinyíló ajtón belépett a nevelő.

- Méltóságos grófné, - ajánlás nélkül lépek e lakba, - legelső bizonyítványomat a grófné irandja meg. Egyedül akkor leszek boldog, ha nem a grófné; hanem az *anyának* kitüntetésére leszek méltó.

- Tudja ön, - hogy nem vagyok az életben szerencsés.

- Csak *nem egészen szerencsés*, grófné, - hiszem, hogy sokan, de különösen ketten forrón szeretik a grófnét, s a mely fának árnyékában ketten találnak enyhét: az a fa kétszeresen meg van áldva.

- Köszönöm e megigazítást, Vámossy ur, - mondja a grófné szívjósággal, - szabad remélnem, hogy ily őszinte lesz mindig.

- A komoly órákban igen.

- Kivétel nélkül, Vámossy ur?

- A grófné nem gondolja meg, mily hosszú az év a diáknak tanítója mellett, a folytonos bölcsességtől elfásul a lélek, - inkább akármilyen hátrányt, csak meg ne unjanak.

- Szabad önrel vitázni is? ezt azért kérdelem; mert borzasztó, mikor az emberek mindent elhisznek, és senki sem mond ellent.

- Első belépésemet az ellenmondáson kezdem, ennél vakmerőbb bizonyítványt nem adhattam, hogy saját véleményemet ki merem mondani, - remélem, a gróf ur is megírta ezt.

- Egy betűt sem.

- Ekképen egészen ösmeretlen vagyok, - megengedi méltóságod, hogy a rövid bemutatás után uti köntösömet átcserélhessem, s a mikor parancsolja, készen leszek teljes őszinteségemben.

A grófné kegyesen intett, fia is eltávozott, folytathatták a beszédet a főbíróval.

- Nem tudom, miképen vélekedjem e fiatalemberről? - mondja a grófné, - nevelőnek nem pedáns, arszlánnak nem szeles.

- Két oskolát végzett, az látszik meg rajta. Mondja nevetve a főbiró.

- Kettőt mondott főbiró ur?

- Egyik az urfiak oskolája volt, grófné, - anyagi kényelem, francia leczkék, vivóoskola, lovarda és tánczmester, - egyenes ut a csiszolt termekbe; - a másik az élet oskolája: goromba kényszerűség, mindennapi szükség. A hitványnak a bementi dija a koldulás, az életrevalónak az ész, mely bizonyítja, hogy magunk is érünk valamit.

- Még nem egész a magyarázat.

- A szindarabokban vannak kegyetlen apák, a fiatal lányok apáczák lesznek, vagy mérget isznak. A férfi oldalt kerül, küzd az élettel, s ha nem hitvány cserép, nem is törik össze a földön, hova jól odavágták, - a siker után a végcélzt nem úgy kéri, hanem elveszi. Két fia van egy apának, az egyiket röpülni tanítják, a másikat csuszni-mászni, - ez utóbbi szerep várt e fiatalembere, - de nem akart csuszni-mászni, és most méltóságtok házába vezérelte a jó sors.

- Tehát *ő sem egészen szerencsés?*

- Ez a leghelyesebb magyarázat.

A grófnő rendelkezett, hogy a mint átöltözködnek az érkezettek, a teremben várja őket. Rövid idő múlva az étteremben látjuk őket, kiegészítvén a társaságot a kis grófné nevelőnéjével. A kis grófné élénk szép lány tizennégy évének fejlődésében, sem gyermek, sem hajadon, - arcán világosan kitükröződván a vágy, hogy a gyermekiesség gyámságos állapotából szabadulni akar.

A főbiró ur szomszédos lévén Vámosssyval, alkalmas perczben néhány szót váltott, megemlítették a család, s hogy nem messze laknak a grófné jószágától. A barátságos meghívás sem maradt el, - így a beszédközök, míg a grófné a nevelőnéhez szólt, a multnak összekapcsolásával lőnek helyesen betöltve.

Ebéd után a grófnő szobájában találkoztak, az anyai szív kitágult, és gyermekeit szenvedélyesen ölelé magához. A nagyuri kényelem mellé jól illett e hamisítatlan érzelem, e nyílt vallomás, hogy az a *több*, az a *nagyon nagy anyagi jóllét* mint toldalék: a szeretet az igaz. A többivel az undorodásig jól lehet lakni, a többit az unalomig meg lehet szokni, - de a szívnek olyan éltetője a rokonszenv, melynek tárgyát sohasem birhatjuk eléggé; mert elvesztésétől mindig remegünk. Ez a titok, hogy az anyai szív kettőt, sőt tizet egyaránt tud szeretni, mind a tizért vágyik élni, és tudja, hogy egyért is meg tudna halni bánatában.

- Menjetek, gyermekeim, mondja a grófné - miattatok vendégeim iránt lennék figyelmetlen.

A két testvér a szokásos üdvözlés után eltávozék, s a grófné fájdalommal mondja:

- Atyátok ridegségét bocsássa meg az Isten.

- Megbocsájtani? ...szólamlik meg Vámosssy, - a bocsánatot emberek gondolták ki, méltóságos asszonyom, mikor az Istennek irgalmát minden kicsiny ügyben el akarták koldulni. Az Isten bölcs és igazságos. Bölcs azért; mert a bánat mellé örömet gondolt ki, - igazságos; mert az egyensúlyt jelölte ki mértékül. A bűnös fukarnak adta a remegést, - ha kincsein örömet nem vesz és ad: féljen kincsei miatt. Az elbizakodott erő fölemel két mázsát, még többet akar, csak egy fontot: ez az egy font leveri, nyomorékká teszi, és az egy fontot külön sem bírja el. Az ó testamentumi király Isten akart lenni: baromként legelt; mert az egyik mérlegnek megfelel a másik. Az egyensúlyt nem lehet kikerülni, s a gróf szenvedti az egyensúlyt, s minthogy egykor

nem akart szeretni, - most *nem mer*. Előtte eltitkolhatja tárczájának bankjegyeit; de lelkiületét nem, - látám szenvedését, hinnem kell, hogy a sors a visszafizetést kezdé meg.

- Férjem képes lenne még valakit szeretni?

- Tudta - és akaratán kívül.

- A ki dicsekedett vele, hogy megveti az embereket?

- Jól monda, grófné: *dicsekedett!* A mely ember büszke, a mely ember hiu, abban nem halt ki a szeretet, csak beteg, önmagát szereti: de ráun önmagára, ha kerülük. - A hiu keres egy másikat, hogy azon uralkodhassék, hogy azt törpébbnek lássa, és ha elfutnak előle, visszagondol: hátha van lánczolat, mely valakit hozzá csatol elválaszthatlan, ki nem menekülhet tőle? A grófnak eszébe jutának gyermekei; nem meri őket megvetni, hátha mások eltanulnák tőle a megvetést. A gyermeknek őszinte szeretete, őszinte tisztelete jól esik neki *ingyen*, - már vágyik erre, - legyünk óvatosak, hogy a legnemesebb vonzalmakat zsarnokilag ne követelje. A gróf még nagyon hiu, ez indulat mindig éhes: mentsen Isten, hogy a világba ezen érzellemmel vezesse őket.

- Nem így képzeltem önt, - bocsánat az őszinte szóért, - hála Istennek, most már nyugodt vagyok.

- Méltóságos asszonyom, - mondja az ifju komolyan, - föltettem magamban, hogy igen korán észrevétetem, hogy vállalkozásom nem besugott szerep.

- Férjemet nem ösmerem föl e választásban.

- Az bizonyítja, hogy a grófon valahol kifogott az élet.

- Ó, ha e hitet föltámasztaná ön!

- E *hit* mit sem használna, grófné, - lehetőleg mindenben a *tudatra* törekedjünk.

- Ön igen szigorú. - engedje meg tehát a *reményt*.

- A grófné már ma akar boldog lenni. - Ám táplálgassa a reményt, már azért is; mert e remény nélkül én nem volnék ma itt. - A mely apát meg nem győzhettem volna, annak szorultságából lehetnék cselédje; de gyermekének nevelője bizonyosan nem.

A végszavaknál fölkelt, hogy nyugalmat engedjen a grófnénak, engedelmet kért távozásra, s a grófnétól tiszteletteljes főhajtással akart megválni.

- Nem eresztem el egy őszinte vallomás nélkül, - a mily nyugodt és boldog vagyok most, oly nagyon féltem öntől.

- Nem tőlem, *férjétől* félt a grófnő, - annak fogalmait hitte bennem személyesítve.

- Magyarázza meg nekem e váratlan változást.

- A titoknak kulcsa nem az én kezemben van, de tudom, kiében van.

- Mégis találkozott ember, ki férjemmel megmérkőzött? - csak elhatározott és ép lelkű ember merhetett ilyet! - Mondja a grófné fölkelkesülve. - Ez embert ön ösmeri?

- Saját nagybátyám, a grófnak egykori katonapajtása.

- Találkozhatom vele egykor?

- Mindenesetre grófnő, - ha a próbaév sikerül.

- Én nem kételkedem.

- A grófnőnek *hite* nekem malaszt, - engedje meg a grófné, hogy e malasztot elfogadva néhány órát szentelhessek a munkának, mely reám várakozik.

Szabó Zsigmond is bucsuzott, a grófnő élvezte a csendes boldogságot, mely - váratlan jött, - és a vigasztaló főbirót örömtől ragyogó arczczal bocsájtá el.

- Mikor látom megint az én jó barátomat?

- Ezután csak főbirónak jövök el a járást rezzegetni, - méltóságos asszonyom, a tanácsadó már a házban lakik, s a grófnőnek minden ügyében biztos támasza leend.

- Ily hűtelen megszabadulna egy védtelen nőtől.

- Méltóságodnak meg merem mondani: ennek a fiatalembernek a kisujjában több esze van mint nekem, - mit gondol a grófné, ha az inasok ezt észrevennék, - vége lenne minden auktoritásomnak, kitől félne akkor a negyedrészt vármegye?

A két barát.

Félek, gyermekesen félek, hogy az olvasó földhöz vágja e könyvet, még két forintját sem akarja leolvasni; mert e könyvben érzécsiklandót keresett, nem prédikációt. Mennyivel boldogabb a pap, közönsége kénytelen végig hallgatni, a hortyogót leszidhatja, hogy a végszavakban kénytelenítették megvárni a főczélt, mit a tisztelendő ur kitűzött. Kedves magyarom, hidd el, a teremtésnek anyagából a legnemesebb részt kaptad; de ha a jó szóra nem hallgatsz, a körülményeknek irgalmatlan keze nem virágtartó diszedényt gyur belőled; hanem egy silány bögrét, hogy hitvány paszulyt főzzenek benned. Azért csak hallgasd a prédikációt.

* * *

Gróf Erdey keresztül lapozta hirlapjait, az ország épült, a nagy síkságon gyökeret vert a haladás, itthon is kezdett meglátszani a *valami*, - vére mellére szorult a gondolatnál, hogy ő csak gúnyolódott; mert semmit sem hitt el Széchenyinek jövődöléseiből, - és mikor a jövődölés teljesülni kezd, - a sok *valami* - lassankint megkészül, de gróf Erdey *nélkül*.

Ne kérdezzük: az öllő unalom, a kíváncsiság, vagy egyéb ösztönözte a grófot, de könyveket vett, olvasott, eleinte keveset, utóbb többet, végre sokat és rendkívül mohón. Új könyvet tart most is a kezében, reggelijét nem költheti el olvasás nélkül, s midőn huszárja elviszi az edényeket, és az ajtón ki akar lépni, hangosan és türelmetlen mondja: - Senkinek sem vagyok itthon.

- Nekem sem? Kérdi egy erőteljes hang, mire a gróf meglepetve fordul vissza, aztán hirtelen fölugrik, ölelő karokkal siet az érkező felé, és kapitány barátjának nyakába szakad.

- Valahára! Valahára kimozdultál fészkekből.

- Barátom, őszintén megvallom, czivakodni jöttem, - kezdi a kapitány, - sógorommal, nővéremmel együtt eszünk, de keveset beszélünk, - kis lakomban egy vén tisztogatonén kívül senki eleven ember nincsen, a ki közelembre kerül, féltében mindent készséggel megteszen, két vizslám olyan engedelmes, hogy a beszélgetésen kívül minden intésemnek enged: meguntam a borzasztó csendességet, veszekedni jött kedvem, s azt gondoltam, agyafurttabb embert nem találok, mint te, ki a kétszer kettő négyet sem hiszed el próba nélkül, benned kész az ellenség, csak szólni kell, hozzád jöttem.

- Kapitány barátom, téged kicseréltek. Mondja nevetve a gróf.

- Én vagyok magam, testestől, lelkestől, - okoskodik a kapitány, - önmagamnak vagyok természetes folytatása, - vén ember, s a mi még magyarázóbb: agglegény, - szerep nélküli vén bolond! Pályámat bevégeztem, katonai szerepemet elvégeztem, - embernek kellene lennem, ha saját életemnek pontot nem csinállok nőtlenségemmel. Most látom, hogy önmagunkért élünk csakugyan nem érdemes, és irigylendő az az állat, mely koplalási kinjában kénytelen lótni, futni, hogy ennivalót kapjon. Jer barátom, czivakodjunk, egy ellenségért odaadom minden vagyonomat.

- Ha ilyen egészségesnek nem látnálak...

- ... Azt hinnéd: megbolondultam - egészíti a kapitány, - és igazad lett volna; de én az egészséges észnek maradványát arra használtam, barátom, hogy helyzetemről okoskodjam. Barátom, - mi, jó husban lévő magyarok, nem gondoljuk meg, hogy a nagy egészséget arra rendelte az Isten, hogy sokat is dolgozzunk, - én pedig, megvallom, hogy az anyagi szükségétől

megmentve, a kénytelenséget nem ismertem, - foglalkozást nem szereztem, aztán az unalom husomba vette magát, és ha nem vigyázok, idő előtt elvisz az ördög.

- Tanulj valami mesterséget.

- Nem vagyok éhes, - sőt, a mi több, meglevő vagyonom nagyon is biztosít a koplalás ellen; hanem most mást gondoltam ki.

- Megházasodol?

- Nem akarok senkit szerencsétlenné tenni, - ennél okosabb gondolat: *gondot szerezni*.

- Vagyonodat elpazarlani.

- Megmondom magam, - barátom, - elmegyek Pestre, vagyonomnak két harmadrészával beállok minden társaságba, s ha ma kutyafésülő társulat alakul részvényekre, még oda is beállok.

- Hol itt a gond?

- Azt is megmondom: az ilyen társulatok jó részben kísérletek, mindenikben nyereséget várnak, fele pedig okvetlen megbukik, míg a másik fele életrevaló marad. Gyermekeim nincsenek, - fiaimmá fogadom az egyesületeket, és így bizonyos vagyok, hogy némely életrevaló fiamon kívül néhány élhetetlen fiut is kapok, - így majd lesznek örömeim és aggodalmaim, kénytelen leszek ez egyesületekben résztvenni, hallgatni az okosat, küszködni az ügyetlenséggel és gázsággal; mert az egyesületek vezetői nem mindig eleven szentek. - E viszonyban eddigi tétlenségem helyett tényező leszek, szókimondó természetemnél fogva az ügyetlenek és gazok ellenségeimmé válnak, a jók igaz és lelkiismeretes barátul tekintenek, küzdünk, háboruszkodunk, e gondban kellemesebben foly az élet, és lelkem megnyugszik, hogy öröm nélkül nem hagyom el a világot.

- Barátom, - sajnálom...

- Mit sajnálsz? áldjon meg az Isten, hogy ellenmondasz, - kap a szóba a kapitány, - már is föllobbant bennem a vér, - csak minél több ellenvetést - tehát mit sajnálsz?

- Azt sajnálom, hogy nem czivakodhatom veled; mert nézetedet tökéletesen *helyeslem*.

- De most meg én nem értelek, barátom; csudálkozék a kapitány.

- Könnyen megérthetsz, barátom, - részben gyógyuló félben vagyok; elkezdtem gondolkozni, - most nem másokkal, magammal czivakodom, - s nem merek vaktában ellentmondani; mert négy szem közt mondván: a merev ellenmondásban jókora adag ostobaság fekszik, és én inkább leszek bolond, mint - *számár*.

A kapitány jól megnézte a grófot, - őszinte szavainak bizonyítványát kereste az arcon, és kettős lőn gyönyöre: 1-ör a grófot egykori merevségéből kivetkezve látta, 2-ör ez ember bevallja, hogy - *gondolkozik*!

- Barátom! - kezdi újra a kapitány, - valamit akarok mondani, - a végén meglátod, hogy szorosan a kerékvágásban maradok, - én furcsán jártam, mióta nem láttalak. Elmentem a gyűlésekre, - (majd csak aztán neved) mindenki táltott szájjal nézett a katonára. A székvárosokban fölkerestem a férfiköröket, hol minden ember politizált, csak mikor velem állt valamelyik szóba, hirtelen áttért a lovakra, vadászkutyákra, s mind olyanra, miről hadnagy koromban örömezt beszéltem. - Egy-két embert végighallgattam türelmesen, utóbb bosszantani kezdett, hogy engem lócsiszárnak vagy kutyapeczérnek néznek. Összebeszéltek tán? gondolám, s elmentem a másik vármegyébe, - és ott is szóról szóra úgy jártam. Lógós voltam mindenütt, - kerülni ugyan nem került senki; de a beszéd tárgy folyvást ló és kutya - azért egy

alkalommal egy katonapajtásomból táblabíróvá lett szónokkal kaptam össze. Hallod-e, mondám neki: Fölbujtott valaki, hogy velem ló és kutyáról beszélj? - A világért sem, barátom, de nem akarlak untatni a politikával, a mihez katona ritkán ért, - tehát arról kell beszélnem, a mit hihetőleg értesz! - Ettől a pillanattól, barátom, belerohantam minden társalgásba, - minden jóra való újsgot és könyvet elolvasok a közdolgok miatt; mert ha nem akarom, hogy a penész megegyen: Magyarországon barátnak kell lenni vagy hazafinak, különben lóról beszélnek veled és kutyáról. Hozzájárult a nagy tétlenség: elhatároztam, résztvenni az egyesületi életben, s mikor számításommal készen valék, meg akartam győződni, hogy az én összeadásomat miképpen bizonyítja be a kivonás? Eszembe jutott egy mese, mely szerint egy író minden munkáját egy mogorva emberen próbálta meg, s ha az elnevette magát, bizonyos volt a sikerben, hogy munkája mást is mulattatni fog. Ilyen tizenhárom próbára szemeltelek ki téged, s ha te, ellenmondási természetteddel, helyeselni fogod tervemet, nem kételkedem többé, hogy helyesen gondolkodom.

- Előre megmondom, hogy helyeslem.

- Komolyan beszélsz?

- Megelégszel, ha azt mondom, hogy én most látom, mily élhetetlen nevelést kaptam.

- Nem hallja senki, - mondja a kapitány, óvatosan halkabban szólva, - mindketten szagoltunk puskaport, vágtuk az ellenséget az ifju kornak lelkesültségével, - egyebet nem kérdezve, mint azt: hogy mért szemközt áll velünk? ütni kell és vágni. Még így is türhető katonák voltunk, az újabb hadrendszer sok előnyre tanított; de mennyivel öntudatosabb volt a régi kor, melyben a küzdő azt is meggondolta, hogy a - *hazáért* is küzd. Barátom, - mi elfeledtük, hogy *hazafiaknak* is kellene lennünk, a hosszú békében a nyugalmazott katona eszik, iszik, alszik, az őserő bennvesz, - esze a használatlanságban, mint a parlag, elgazosodik, haszna nincsen. Mikor katonákká lettünk, kikeresték bennünk a testnek épségét, - és kértem: mi hasznunkat veszi a haza és emberiség a békében? Mikor kártyáznak, jók vagyunk - *negyediknek*, - ha beszélgetni akarnánk, *figyelemből* egyoldalúságunk iránt, ló- és kutyáról beszélnek velünk. Testünket egykor épnek találta a katonaorvos, - eszünk iránt senki sincsen bizalommal, élő halottak vagyunk, - tetszik neked ez a szerep?

- Pokolig meguntam.

- Te boldog ember vagy, - neked legalább gyermekeid vannak; az Istenre kérlek jókor értsd meg szent kötelességedet, hivatásuk iránt légy tisztában, - úgy neveld őket, hogy ne legyenek önmaguknak és a hazának terhei.

- Meg leszel velem elégedve, - ők boldogabbak lesznek, mint apjuk, kitől futnak az emberek.

- Futnak?

- Igen, - lóról és kutyáról beszélnek nekem is, - azért ülök itt magányomban; de felvilágosítottál - nem is bánt most már, hogy egykori katonapajtásom, Széchenyi István, sohasem tartott méltónak arra, hogy akármely vállalatban részvételre szólított volna.

- Megállj, - mondok valamit, - kezdi, majdnem kiabálva, a kapitány. - Tegnap vele utaztam a gözösön, beszélgetett első föllépéséről, - azon mély fájdalomról, midőn a katonát benne is kerülték. Hasztalan mondtam volna katonakoromban, hogy én is hazafi vagyok, - így beszélt ő. - Berontottam az országgyűlésre, a legnagyobb összeget, miről egy évben rendelkezhettem, kivágtam a hitetlenek közé, - s ez áron befizettem a hazafiak közé, - s e pillanattól fogva nem hallottam, hogy kapitánynak neveztek volna, - lett belőlem: *Széchenyi István!*

A gróf szeretettel fogja meg a kapitánynak vállait.

- Pajtás, együtt megyünk Pestre, - én is beállok minden egyesületbe.
- Megjött étvágyad az élethez?
- Rekonvaleszczens vagyok, barátom, az emberektől függ, hogy vissza ne essem.
- Kerested az embert?
- Kettőt már találtam, - kíváncsi vagyok, lelem-e a harmadikát is.

Aggodalmak.

Három évvel vagyunk odább, s az a csuda ismétlődik az emberi életben, hogy két ellenség egy harmadikban tökéletesen megbizik. A gróf hosszú levélben köszöni meg Vámosssynak sikerteljes működését, és nagyobb bizalomért apai gondjaiban tovább is osztoszkodik vele. Levelének folytán kéri, készítené el az utat annak a grófnő előtti kijelentésére; hogy serdülő leányát gróf Óvári fiának odaigérte. Nem kételkedik a gróf, hogy Vámosssynak sikerül az anyát e kényes válságon keresztül vinni, kijelentvén előre, hogy e gondolatától különben sem térne el; mert négy szem közt már szavát adta, következésképpen, törve vagy szakadva is létesülnie kell a dolognak. Csupa bizodalomból, „*okos, ügyes és minden ilyen embernek*” elmondja Vámosst. Az ut meg van jelölve, menjen rajta a gróf helyett más: szerencsés utat, azaz: találja ki ő, hogyan marad meg a káposzta, és a kecske is jóllakjék.

- Szerencsétlen légkör, melyben tán azért kényeztetik és finomítják el a főrangúak gyermekeiket, hogy - könnyebben agyon lehessen törni! Ezt gondolta Vámosssy, a grófnak levelét fiókjába rejtve.

Nevelőnek állt be, most sziveskedjék mennykőhárító lenni, a két ellenfélnek ne fájjon semmi, álljon közbe a harmadik. Bosszankodott volna, ha a fejlődésnek indult ifju hölgy be nem lép a tanuló szobába, és születése napján bevégeződve a házi nevelés, fél gyermek és fél érett kedélylyel meg nem köszönné Vámosssynak azon oktatásait, melyeket vele közölt.

- Igérje meg, Vámosssy ur, hogy oktatóm és védelmezőm marad mindig! Mondja az ifju hölgy kezét nyujtva Vámosssy felé.

- Ne ezt a komoly képet, kis grófnő, - mondja Vámosssy, - ma nem mond ön köszöntőt a mamának.

- Ugy higye el, hogy ezt nem papirosról mondtam. Mától fogva nagyon komolylyá lettem, anyám az életről beszélt, s neki elhiszem, hogy az életben a boldogság a véletlentől függ.

- Készülni fogunk, hogy a véletlen kellemetlenül meg ne lephessen.

Az ifju hölgy megnyugodott, és a komoly tárgyat azzal szakítá meg, hogy a grófnő beszélni óhajt Vámosssy urral, ki csak tegnap jött Pestről, ügyvédi oklevéllel, míg tanítványa a felsőbb tanulmányokból állta ki a szigorlatot.

Az alkalmoszerű szerencsekívánás, valamint egyéb kérdezkedések után a grófnő meglehetősen izgalommal mondja:

- Vámosssy ur! ne ítélje meg gyermekesnek látszó aggodalmaimat, - a gondviselés adta ez aggodalmakat, és én nem térek ki előlük: napról napra nagyobb szükségem van önre.

Vámosssy meghajtá magát; de bevárta, hogy a grófnő jobban kifejtse mondani valóját.

- Lányom ma kilép a gyermekszobából, ...szabadabb mozgást kell neki engednem, s ma vagyok leggyávább életemben, szeretném a gyermeket úgy ölelni magamhoz, hogy senkié se lehessen.

- S ha valaha szeretni fogja azt, ki őt szereti?

- És el akarja tőlem vinni, ugy-e? ...mondja az anya gyötrellemmel. - A férfiaknak fogalmuk sincsen, minő bánata van az anyai szívnek.

- Az egyensúlyt keresse, grófné, - okoskodik a másik, - hátha nem volnának gyermekei!

- Az Istenre kérem, ne mondja, - még a gondolat is borzasztó, - gyermekeim nélkül mi örömem lenne?

- Megvan az egyensúly, méltóságos asszonyom, - egy elképzelt bánat helyett való öröme van: ne gyötörje magát.

- Megálljon, fiatal ügyvéd ur, mondja a grófnő kedélyes czélzással, - látom, első perét ellenem akarja megnyerni. Ám, nyerje meg; de nyugtasson meg engem.

- Mitől fél a grófnő? van alapja az aggodalmakra?

- Saját életem az alap, - férjem örömtelen ember volt már akkor, midőn összekeltünk, - ő miért vett nőül, nem tudom, - én csak engedelmeskedtem, - s ez engedelmességnek eredményét mindenki látja.

- Még nem mondott meg mindent a grófnő.

- Házam küszöbét nem lépheti át mindenki, - remélem, lányomat meglátják, és az érzelem érzelmét talál, s az anya nem kívánandja az oktalan engedelmességet. Családomban most már a boldogságnak kell következni, ezt akarom én; de *férjem*?

- Bizonyosan bele akar szólni gyermeke sorsába.

- Oly egykedvűen mondja ön ezt: a férfi zsarnok, - tán vakindulatában néha letérdel a nő előtt; de ezt holtig való parancsolás- és engedelmességköveteléssel akarja visszapótolni. Hát a ki, mint katona, ezredes volt, és annyi férfi engedelmeskedett neki vakon.

- Méltóságod egyenlő jogot bir férjével, és annak idejében a maga jogát védelmezendi.

- Hogy *összevevesszünk* gyermekünk fölött, hogy a gyermek az anya mellé húzódjék az apa ellen vagy megfordítva? E küzdelem engem megölné, s mit érezne a gyermek?

- Ez nagy szerencsétlenség lenne.

- Kimondja ön is e fájdalmas szót, bocsásson meg, hogy az egyetlen fegyverhez, az *észhez*, - az ön eszéhez folyamodom.

- Grófné, mit használok én önnek, ha jót nem állhatok semmiért?

- Nem jótállást kérek én: ez meggondolatlanság lenne, - mondja a grófné nagy gyengédséggel - mindent mond ön nekem, ha azt mondja: teljes erejéből akarja védelmezni boldogságunkat.

- Ne lásson a grófnő engem gyávának, teljes erőmből akarom védelmezni önök boldogságát, előttem pedig ez oly széles fogalom, hogy nem csak a gyermek; hanem az apa és anya boldogságáról is van szó.

- Hisz én is e közös gondolatot értem! Áldja meg önt e magyarázatért az Isten.

Az ifju grófnő lépett be, tán legjobbkor; mert az anya már nagyon ellágyult. Vámoossy eltávozott, elment a nagy kertbe, mélyen elkomolyodva; mert a grófnő nem is gyanítá, mit és mily nehezet kért, - küzdelmet a szerinte csak előérezett, de a már kijelentett csapás ellen.

A kik valaha kényszerültek a nehezebb órákban elvonulni a magányba, hogy gondjukkal megvívódjanak, tapasztalhatták, hogy az embernek életében az ilyen pillanatokban támad föl a lelki erő, - ekkor atyafiasodik meg a lélek az Istennel, ekkor kezd a lélek töredékben bár, hasonlatos lenni a legnagyobb erőhöz; mert az ember ilyenkor talál eszmét, ilyenkor kezd teremteni, és kitüzi a célát, melyet a mindennapi körülményektől kikényszeríteni fog.

Nem mondom, hogy vesse meg valaki a jó tanácsokat, kérje, hallgassa meg; de legtöbbször folyamodjék önmagához, ki a bajnak legkisebb árnyalatait tudván, nem feledi ki a tyuk-

szemeket és gyenge oldalakat. Az önerőből merített terv ad bizonyítékot életrevalóságunkról, - ekkor születik az önbizalom, mely nélkül lehetünk az emberek között Nro 1, - vagy Nro 1000, - vagy akármelyik szám; de csak *szám*. - Jöttünk, mentünk, sohasem vettek észre, pályánkat addig látták, míg itt voltunk, mint mikor a gyermek késsel vágja a vizet, - csak ott van helye, hol a kést viszi a vízben.

Gyorsan röptek a percek, a gondolkozó önmagába merült, végre kitisztult a főgondolat, hogy meg kell mentenie az ifjú hölgyet az önfeláldozó engedelmességtől, a szülőket a fájdalmas harcztól, és a mi legnehezebb, az apát apává és férjé kell változtatni épen e küzdelemben, mely lehet akármily heves; de a salak kiolvadjon a küzdelem hevében.

A nehezebb, a nemesebb részt választá, - jövődjéről elfeledkezett, a csata volt eszében, és először gondolt arra, hogy az ész fegyver, az akarat a kéz, mely azt meghordozza, és szomjazott az akadályokra, hogy küzdenie kelljen.

Ismételve szívére tolakodott az izgalmas vér, az, a mi az emberben csüggesztő, megkapaszkodott a lélekben, ólomterhével huzta volna le a határozatlanságba, egy emberben két indulat küzdött, de az akaraté lőn a győzelem. Elvált egykor az apai háztól néhány óra alatt, - a siker nem alamizsna, melyet csak koldulni lehet, - jutalom: a küzdelem elveszi a magaslatról, hova csak az emelkedő ér el.

Visszamenet vette észre, hogy néhány óra óta bolyong a kertben. Elmélyedésében a grófnőt lányával szemközt, alig néhány lépésnyire vette észre, - oly későn, hogy figyelmetlenségnek is beillett a feledkezés.

- Bocsánat, méltóságos grófnő, - ez elmélyedésem elnézést érdemel.

- Tisztelem ez elmélyedést, mert lelkében, tudom, épen mégis velünk foglalkozott.

Nem szólt, arcán észrevehető volt az igenlés, mit a grófnő egy hálás pillanattal viszonzott. Más tárgyat kelle keresniök, semmi hasonlót a mai napnak főgondjához, hogy a különböző tárgy nyugosztalja meg a lelket.

- Könyveink érkeztek Pestről, Vámosy ur - kezdi a grófnő, - segéljen a jobbakat kiválogatni.

- Köztük van „*A Karthausi*?”

- A legelső is az volt, a mi a kezembe akadt. -felel a grófnő.- Egykor már birtam; de valahol eltévedt.

- Óhajtanám, hogy az egész kiadás eltévedt volna!

- Ó, engem oly mélyen érdekelt, órákig, *elkönyeztem* mellette.

Most Emma grófnőt rikassuk meg vele, - hogy csak a hazugságon tanuljon sirni, a való bajon aztán *kétségbeesség*.

- Ha tudná ön, mily jól esik egy pár köny.

- A köny a fájdalmak leve, mely ha elfolyt, a fájdalom kisebb s ugy könnyebb lesz. De ne sirjunk hamis fájdalomból, nagyon kitágulnak a véredények, a részvét elhasználódik hitvány csalódásra. - Ha annyira lágyak leszünk, hogy a megöleendő csibét sajnáljuk, és elhullatunk érte öt-hat csöpp könnyet, egy béna harcosnak csonkaságára mi marad?

- Nevetni szabad? Kérde Emma grófné, véralkatának élénksége szerint.

- Többet, mint sirni, - ámbár ennek is mértéket kell szabni. A mosoly hatalmas valami, fejedelem száján áldás, betegén életjel, hatalmasán jótétemény, hölgyekén vagy jutalom vagy ösztön. Ilyen kincs a mosoly, ne legyünk őrei, mint fukar a kincsnek, ne is pazaroljuk, mert könnyelműekké tesz.

- Hallod, anyám, - mondja Emma derülten, - a nőnek mosolya jutalom és ösztön, - lányod e szerint kincses bánya.

- Gyermekek, te nagyon követelő vagy. - Mondja az anya.

- Róla is szóltam, méltóságos grófnő, állítja Vámosy, - ám, kísértük meg az alkalmazást. Méltóságod kezében látok egy divatlapot, kegyes engedelmeiddel elolvasok néhány töredéket. Az első cikk, úgy látom, novella, a fiatalember azt mondja Fanny kisasszonynak: Meggyőzzem önt szerelmemről? Mit nekem a csillagok milliói, két csillag az ön szeme, és szebben ragyog, mint a millió. Megvetem a napnak égető melegét, az ön szemeinek sugarai csak éltetni tudnak. Szégyenlem, hogy egykor a rózsákat imádtam, kegyed arczán a rózsák oltárra vannak téve.

- Ezt hagyjuk, - mondja Emma, - ez félbolond.

- Olvassunk mást; itt pisztolyokról van szó. - Mit tűrjem az életnek nyögését? - ezt a novellahős mondja, - nagyapám sohasem érinté a rézpénzt, a koldusnak is aranyat dobált. - Apám minden paripáját agyonlőtte nyolcz éves korában, hogy soha se ülhesen rá más, mint ur; követem a jó példát, szeretem a kincset, az utolsó aranyat mosolyogva dobtam ki az ablakon, huszonhat éves koromban nem akarom elkezdni keresni azt, mit elszórtam, - van annyi bátorságom, hogy főbe lőjem magamat.

- Gyáva volt kenyeret keresni! Mondja Emma, befejezettnek óhajtván a tárgyat.

Vámosy folytatta a keresést, - aztán váratlan meglepettnek mutatkozván, kérdi a grófnőt.

- Olvasta már a grófnő az ujdonságokat?

- Mi történt? Kérdik érdekelve mindketten.

- Ne ijedjenek meg: Az ifju D.... Budáról jött az esküvőről arájával, a lovak a fahidon megbokrosodtak, s egy ifju parasztnőnek kezéből kisiklott egy kis élénk gyermek a Dunába. D.... hirtelen utána ugrott, s a gyermekkel szerencsésen a partra uszott.

- Óh, - ez áldást hoz mindkettőjükre! Mondja kiderülve Emma grófnő, s öntudatlan elmosolyodva.

- Ugy, ugy, mosolyogjon, kis grófné, - az ujdonságíró is azt mondja: Mi lett volna szebb jutalma a mentőnek, mint menyasszonyának *mosolya*!

Az ifju hölgy zavarában a virághoz menekült, s ekkor Vámosy azt mondja az anyának:

- Grófné, - most ösmeri leányának eszét is, érzelmét is.

- E megnyugvást megint csak önnek köszönöm.

- Bizzék a grófnő önmagában és az anyai gyengéd érzelemben.

- Értem önt: mi volnék elvonultságomban, ha anya nem tudtam volna lenni?

- Ez a legerősebb vár, grófné, - ezt fogjuk védelmezni.

Főbiróék laka.

A nagyon okos emberekről is tudjuk, hogy vannak előítéleteik, - azért ennek rovására le merem írni, hogy Szabó Zsigmondné asszonyság reggel óta harmadszor veszi észre, hogy a cziczus mosdik: e házi naptár szerint úgy intézkedett, hogyha kedves vendég találna érkezni, szégyenére ne válják a konyha. Közlé nagyobbik lányával az előérzetet, és tavasz dereka lévén, nyulárnyékot (spárga) vagdaltatott vele a kertben.

Szabó Zsigmond a grófnéhoz lovagolt át, - ma tette le a grófné kezébe bizalmas tisztét, s mai naptól fogva Vámosy a grófnének uradalmában mint teljhatalmu kormányzó mutattaték be a grófné alattvalóinak. Az ünnepély hamar elvégződött, a főbiró urnak hivatalos dolga lévén otthon, délre visszasietett, és a helyi viszonyoknál fogva azért ment lóháton, hogy a mellékutakon és így rövidebb idő alatt érjen haza. Vámosy teljessé akarván tenni tiszteletét, a főbirót hazáig kísérte lóháton, és a kerti oldalon érték a főbiró lakához. A kert ajtaja nyitva lévén, a főbiró indítványára leszálltak a lovakról, melyeket egy kívül dolgozó cseléd elvezetett, s aztán a kertbe léptek.

A kis gazdaasszony egész marok gyűjtéléket tartott, mikor a váratlan érkezők meglepték.

- Többet, kedves lányom, többet, - biztatja az apa, - vendéget hoztam.

- Vártuk a vendéget, azért szedegettem. – Mondja Mari, - üdvözölvén őket.

- Édes anyád álmodta meg? Nevet a főbiró.

- A cziczus háromszor is fülön fölül mosdott, kedves apám, szól tréfálva a lány, - s mi elhittük a jövendőlést.

Az apa magához ölelé a lányt, kinek vallomása oly őszinte és gyermekded volt, hogy a szeretet jelét nem tagadhatta meg tőle. A nőcseléd elvette a növénycsomagot, de nem sokára visszajött a főbiró urért, kit vártak, s a két fiatal együtt maradt a kertben.

- Bocsánat, - kezdi a lány, még nem is üdvözöltem önt új állásában, fogadja szerencsekivánásomat.

- Ön az első szerencsekivánó, - s öntől úgy fogadom, mintha malaszt lenne.

- S oly nehéz föladata van önnek, hogy áhitattal a malasztról kell gondolkoznia?

- Bevallom a nehézséget, - bevallom, hogy a tán irigylett állásban nem merek örvendezni.

- Látom, hogy meg van lepetve, - engem már *vértanunak* néz, ki nagy érdemeiért az égből malasztot kérhet.

- Boldog gyermek; ön az életet oly könnyűnek véli. Ám, tudja meg, hogy a grófnőnek bennem vetett bizalma oly könnyelműség, mi csak nőtől eredhet.

- Köszönöm a bókot, nem a grófné nevében; hanem saját részemről. Mondja Mari a megbántódás érzetével.

- Értem a kisasszonyt, - büntessen is meg; de kérem: hallgassa meg védelmemet.

- Meghallgatom, aztán mint biró ítélni fogok! Teszi hozzá a lány némi engesztelődéssel.

- A grófnének kétségtelen oka van a sors ellen panaszkodni, - mint nő szeretetet várhatott volna férjétől, s mint ön is tudja: külön laknak. Szegényebb nő elfeledhette volna a fájdalmak súlyát az anyagi küzdelemben, a grófnő kényelemben élt, csak gyermekeire gondolt, s azon

férfira, ki idáig sem férj nem volt, sem apa. A gyermekek felnőnek, s mire megnyilik előttük a nagy világ kapuja, - eljő az apa fél vagy egész hatalommal, hogy rendelkezék a gyermekekről saját gondolkozása szerint. A grófnő kezd kétségbeesni, s ezen állapotban, hasonlóan az elzárt virághoz, mely a napvilág után epedve, a kulcslyuknak gyér sugara felé fordul, bennem, a véletlen hozzá legközelebb esőben megtalálhatónak hiszi a megmentőt, - és rám ruházza a szerepet, hogy megvédem, és az apával is küzdeni merek.

- Én hiszem, hogy önnek van erre legtöbb ereje és bátorsága. Mondja Mari olyan bizalommal, mely nem a fölveti birói szerepek kifolyása.

- Ez a női vak bizalom, - mint előbb is mondtam, - veti közbe Vámosy, - de gondolja meg ön, hogy az odanyújtott bizalmat a grófnő öntudatlan is olyan kölcsönnek véli, mit én tölem egykor készpénzben fog visszavárni, s azért teljhatalmat adott 1-ör nyíltan minden vagyonára, 2-or *rejtett* gondolatban, gyermekeinek sorsa-, és így saját boldogságára is.

- Nem közönséges föladat.

- Még így általában sem, - de majd részletesen is. A gróf részben megváltozhatott érzelmeiben, mint ember; de vannak olyan fogalmak, melyek uralkodnak az embereken, ha még oly erősek is, - például: a gróf családjának jövőjét arisztokratikus szempontból itéli meg, s a mint nekem legközelebb bizalmasan írja, lányát Óváry gróf fiának szánta.

- A kancelláriai titkárnak? Kérde a lány meglepetve.

- Most már helytartótanácsi ülnöknek.

- Ki barátja az ön testvérének, a titkárnak?

- Az is ülnöke már a helytartótanácsnak.

- Bámulandó e két urnak sebes haladása.

- A befolyásnak egyszerű műve, - s a mi grófunk e *befolyást* oly tiszteletreméltónak ösmeri, hogy gyermekét azon befolyáshoz csatolni nem csak vágyik; de, *mint gyanitom*: oda is ígerte.

- Mi lesz abból a lányból?

- Mi az anyja, - *szerencsétlen*, - áldozata a körülményeknek. Gróf Óváry, az öreg, látja vagyonának apadását, jókor keresi a parton a mentőágot, és az önként feléje hajló gróf Erdeynek vagyonával helyreüti az egyensúlyt.

- Szerencsétlen nagy urak! Sőhajt föl a lány, - nem gyanitva, mennyit mondott egyszerre, - hogy e gondolat elegendő lehetne a világnak bebizonyítani, hogy a nagy uraknak megirigylett kényelme viszont legtermészetesebb forrása családi életük boldogságának.

- Köszönöm önnek fölsőhajtását, - mondja Vámosy meghajolva, - a grófnő még mit sem tud, ámbár férjétől csak lelki erőszakolást vár, - de ha azt tudná, a mit én, - az apák elhatározását, és hogy a kiszemelt fiatal grófot igaz szívből egy anya sem óhajtana lányának, - fogadna jószágigazgatót, hadd termeljen egy mag után tizenkettőt; de nem várná, hogy az a családi boldogságot is rendbe hozza.

- Ezt is kívánja?

- Hogy a válságos órában még *férje ellen* is védelmezzem.

- Szegény anyja, ...talán nem is gyanítja, mit kíván.

- Annál bizonyosabban tudom én, mivel kell megküzdenem.

- Így ön a gróffal hihetőleg szemközt fog állni? Kérde a lány.

- Egyenlőtlen fegyverekkel, - kisasszony, - két hatalmas gróffal, - ekként elhiszi ön, hogy a nők néha nem gondolják meg, mit követelnek.

- Nem merem a grófnőt és magunkat védelmezni, - most én is önben vetem bizalmamat, és mert mégis elfogadta a grófnőnek bizalmát, erősen hiszem, hogy ön talált utat a győzelemre.

- Magam fogjam meg magamat? ...mondja Vámosy mosollyal, - ám legyen, - abban reményelek, hogy az ifju gróf időközben cselekszik olyan ostobaságot, mitől Erdey gróf megundorodik.

- Tudtam, - tudtam ...örvendezik a lány, hogy ön remél, - az ifju gróf pedig oly szeles és meggondolatlan...

- Hogy ön már fogadni merne az elkövetendő ostobaságra! Lassan, ...inti Vámosy a lányt, ...mi magunk köréből találnánk okoskodni, s ez hiba lenne. A magamszörű embernek keveset bocsájt meg környezetünk, ha én kegyetek szobalányának arcát megsimogatnám, a környékben minden jóra való házból kinéznének, - az öreg grófok kaczagva hallgatnák, hogy az ifju Óváry gróf megcsókolta egy tekintetes urnak lányát *nappal*, a nagy városnak kellő közepén. Ne vádoljon ön e példáért, csak a valót akartam megmondani, hogy a magasabb légkörökben az ilyen mulattató; s némely apa nem is lenne boldog, ha nem tudná, hogy fia már *kibolondozta* magát! Ezer meg ezer apróság van, mit nekünk el nem engednek, következképen azon meggondolatlanságnak, minőt én várok, olyannak kell lenni, hogy a magasabb körökben is halálos bűn legyen.

- Kezdem önt megsajnálni, - mondja Mari, ...s hogy ezt elhigye, lemondok a biráskodásról, - mentsen meg az Isten, hogy ily gyenge legyek.

- Köszönöm, köszönöm, - mondja megindultan Vámosy, - néhány év óta ez az első támasz, mely lelkemet újra fölegyenesíti. Oh, ha tudná ön, mily gyámoltalan az ember, ha nincsen körülötte olyan rokonlélek, mely véd, de nem is mond ellent.

A két fiatal oly elmélázva nézett össze, hogy mindkettőjüknek arcán kipirult a vér, - a szó elakadt, s a pillanat oly ünnepélyes, hogy kellett még valamit mondani, - különben maguk előtt hátrányban maradnak.

- Mari kisasszony, - mondja Vámosy megfogva a lánynak kezét, - a mai nap fordulópontja életemnek, - ma küzdelemre vállalkoztam, és Isten után ön is megbocsájtja, ha kérdezni akarom sorsomat, hogy miért küzdjek? akar-e ön végcélom lenni?

- Hiuság lepte meg önt? Kérde a lány önbizalmat nyerve.

- Méltán kérde ön ezt, - hagyja helybe az ifju, - az emberek önzők, alkusznak a sorssal előre, hogy fáradtságuknak mi leszén dija? Folyamodom az értelméhez, - hiszi-e ön, hogy én a grófnővel alkudtam a nehézségek ellenében, melyeket egész valódiságukban nem is ösmer?

- Nem hiszem.

- Hát azt hiszi-e, hogy a középkor lovagai hitványak voltak azért, mert egy hölgyért előbb nekimentek a nyaktörő veszélynek, - és csak a győzelem után jöttek el megkérni az odaigért kezét?

- Ön győzni akar, és mi legyen a győzelemnek jele?

- Hogy a gróf ur ne áldozza fel gyermekét kijelentett gondolatának, - és annyira megadja magát, hogy keresse föl a grófnőt, legyen a megszorodott nőnek férje. Ez lesz én szerintem a győzelem, ezt akarom kieszközleni *én*.

- E vállalkozás beillik a középkorba is.

- Még hiányzik valami.

- Mi lenne az?

- A hölgy, ki e győzelemnek napján nőm kívánjon lenni! - mondja Vámosy a lánynak mindkét kezét megfogva: ön az, kit én meg akarok érdemleni...

- Bűnhődni akarok, hogy ön által meglepettem magamat, - ha a siker elmarad, vén leány maradok, ön pedig agglégény; mert egy tapasztalatlan lányt bizalmasává tőn.

- Hihetek?... remélhetek?...

- Ne mondjon többet! ...mondja Mari a fiatalembernek ajkai felé tartván kis kezét, ...igen sokat mondánk egymásnak, ...érezem, hogy az életnek komolyabb órái köszöntének be. Menjen ön be, hadd maradok magamra, - gyermekéveimtől kell bucsut vennem, - ne lássa ön e könnyeket, melyek mindjárt kicsordulnak.

Egy kézszorítással hirtelen elváltak, s néhány másodperc alatt Vámosy már a kertnek sűrűjében tévedt el a leány szemétől.

Igaza volt a lánynak, könnyei sűrűn folydogáltak alá, - megértette, hogy az életnek küzdelmei is vannak, melyekben a nőnek is jut osztályrésze. Ma lepte meg először a gond, lelki szemeinek hirtelen megnyílt az a nagy tér, hova hivatásunk kivezet a szerény atyai házból. Tehát a jövőnek boldogsága nem ingyen-adomány, tűrni kell azért a nőnek is, nem úgy, mint a novellákban írják, hol a vőlegény a készet betálalva hozza el. Az a másik szembeszáll az akadályokkal, ...hát a nő csak közönyösen nézze annak küzdelmeit? - Nem! a férfiak nem mondják, de annál inkább vágynak arra, hogy a hogy a nők szeretik, oly mértékben *becsüljék* is őket.

Lehajlott virágaihoz, szakasztani akart néhányat, és most nem meri letörni a bimbót, - elég, ha a vihar ellensége szegénykének, még ő is ketté törje a rövid életet? Hallgat a kis hiuság, melyért egykor örömet megadóztatta a rózsafát, - újra fölegyenesedik, agyában oly nehezek a gondok, hogy alattuk meghajlik a szép fő. Önkénytelen nyul a gazdag hajfonathoz, meg akarná igazítani, mintha annak terhe nyomná, - s ekkor jut eszébe, hogy nem az, ...a váratlan vendég hozta el a gondot.

Még néhányszor körüljárja virágtelepeit, lassankint megcsöndesedik, és kerülve azon utirány felé megyen, merre a fiatalembert elmenni látta. A balzsamot nem váratta a gondviselés, a vigasz szívébe csöppent a titkos gondolatban, hogy a sok közöl *kiválasztatni* boldogság.

Mindinkább siet, ma legelőször érzi az erőt, mely maga felé vezet: szívében hálásan buzgott föl az áhitat, föltekintett az égnek kék boltjára, - nem mondja, de ihletve gondolja: Jó Istenem, ha úgy akarod: *engedelmeskedem!*

Apa és anya.

Vannak emberek, kik a levelet annyira szeretik, hogy inkább maguk is írának maguknak, csak kapjanak egyet. Az öreg Vámosy éppen ily szerelmes volt a levelekbe, gyönyörködött a levélnek borítékán, melyen igen gyakran *nagyságos* urnak czimeztetett. Hanem mint a szerelem általában, úgy a levélszerelem is hanyatlik, egy év óta bizonyos borzongás foglalta el, - ha levele érkezett, melyen a nagyságoson kívül a *nagy érdemű* és a „*mély tisztelet*” is megvolt, - e levelek sok pénzbe kerültek, - ezeket a *helytartótanácsos irta*.

- Mi bajod, kedves öregem. Kérde a direktorné asszonyság savanyu képpel belépő férjét.

- Nincs itt a kapitány? Viszontkérde a férj igen óvatos hangon.

- Vadászni ment előbb, s azt izente, hogy estélig nem fog haza jöni.

- Ugy magunk vagyunk, anyjuk, - mondja a férj oldalzsebéből levelet vonva ki, melyet a varrósztalra vágott ki, - ezt a levelet az az *élhetetlen irta*.

- Laczi?

- Az nagyon is megél nálunk nélkül, - mondja szaporán a férj, - az *élhetetlen* czim *méltóságos fiunkat* illeti.

- Ne légy oly meggondolatlan, - csitítja a nő - meghallhatná valami cseléd. De ijedtében fölkel.

- Előre is azt mondom: ne védelmezd a haszontalan embert; ha tetszik, szidj engem, mondd, hogy vén számár vagyok, hogy teljes életemben bolond voltam, ezt kénytelen vagyok eltűrni; mert bebizonyítható. Nézd e levelet, az van benne, hogy elvesz egy bárókisasszonyt, kinek egy fillére sincs, - fölül rá kér huszonötezer forintot, de ezt egy hónap alatt; mert ennyivel már adós, és nevét nem üttetheti újra. Toldalékképen azt írja, hogy számítsam be neki ezt *jussába*! Ne szólj semmit, majd szólok én: mit gondolsz, meglepne, ha két hónap múlva azt írná, hogy akasszam föl magamat, de előbb téged üsselek agyon, hogy aztán háborítatlan beleülhessen az örökségbe?

- Ilyent hinni saját gyermekedről? - Csitítja a nő.

- Miért ne hinném, ...ez családi nyavalya, - miatta Laczit földönfutóvá tettem. A kinek ilyen apja van, miért ne kívánhatna mindent, mikor neki pénzre van szüksége?

- Te most első haragodban beszélsz.

- Ugy? te azt hiszed, hogy most haragszom először? *Ezeredikszor* haragszom, csak hogy nem mutattam. Tavaly elkergettem egy kasznárt; mert harmincz mérő zab hiányzott a számadásban. Magamat nem üthettem föbe, téged nem verhettem meg, valakinek lakolni kellett; mert elfutott a méreg, hogy méltóságos fiamért tizezer forintot kellett kifizetni, valami Berger nevű zsidónak, a kasznár került kezembe, kitekertem a nyakát, pedig te is könyörögtél. Ma irok a kasznárnak, - visszaveszem *mérgemben*.

- Áldjon meg az Isten, kedves fiam - csirógatja az asszony, - tavalyi hibádat jóvá teszed.

- Huszonötezer forint áru méreg ez, asszony, és hol vakarom ki a többi mérget, mit te észre nem vettél? Kérdelek, ha száz pulykádat agyonütné valaki, s egy puska volna a kezében, nem lőnéd meg? Meglőnéd, bolond is volnál, ha meg nem lőnéd. - Méltóságos fiunkra is azt mondaná minden okos ember, hogy *lőnivaló*; mert nem száz pulykádat, maholnap vagyunkat üti agyon.

- Méltánytalan vagy, öregem, fiad olyan magas rangra vergődött...
- Hogy a maga lábán meg nem állhat, s az én nyakamon ül.
- Mégis büszke voltál, ha mások e miatt meghunyászkodtak előtted.
- Te még e szerint nem estél kétségbe, asszony?

- Nem!

- Én már kigyógyultam, bánom, hogy előbb nem gyógyítottalak téged is, - hanem kezdjünk hozzá mindjárt. Én egy fillért sem akarok adni; de ha te nem sajnálsz a pénzt, kölcsön kérem.

- Tedd, az én kedvemért, kedves öregem, - könyörög az asszony, - inkább minden nap kevesebbet eszem két tál étellel, csak a legszükségesebbet veszem, te is megtakarítasz minden fillért, és az eddigi jövedelem mellett öt év alatt kiheverjük.

Tovább nem folytathatták a beszélgetést, a grófnak inasa lépett be, és kérte a direktort, szíveskednék azonnal az öreg grófhoz menni.

Ha a toronyba parancsolta volna a gróf, a direktor most már megkezdte volna a mászást. Helyreigazitván öltözékét, sietett a grófhoz. Mint mindig, úgy ma is előzékeny volt a gróf, de arcán főleg volt, melyet a direktor ur gyanusnak vélt, és óhajtá, hogy a villám minél előbb sujtson le; mert a mai napot így is keserves átéltni.

- Barátom! - szólt a gróf bizalmasan, de komolyan, - gyónni akarok önnek, - az én ügyeim bomladozók, maholnap az adósságok kamatai fölemésztik évi jövedelmemet, és kölcsönvett pénzből leszek kénytelen élni.

A direktor megdöbbsen; de hallgatott, - az ügyetlen sajnálkozást még a haldokló is megmorogja, - tehát hadd beszéljen a gróf. Csakugyan folytatta:

- Fiamat annak idejében nem mérsékeltem, annyit költött, mennyit akkor költhetne, ha összes vagyonom adósság nélkül már tulajdona lenne. Néhány nappal előbb komolyan beszéltem vele, megösmertettem anyagi állapotommal, belátta, hogy terv nélkül nem mehetünk odább, és készséggel ajánlkozott minden tervembe egyezni, s a mit már régebben gondoltam, el fogja venni gróf Erdeynek lányát. A lány megér közel három milliót.

- Okos ember...! Bocsánat kegyelmes uram, hogy belerohantam szavaiba; de én szerencsétlen apa vagyok.

- Eddig nem panaszkodott.

- Két mázsás panaszom van, - kegyelmes uram, - nyög a direktor, fiam nőül vesz egy vagyontalan bárónét.

- Vigyázzon, - óvja a gróf, - a házasság olyan, mint az érvágás, jól használva egyszer egészen megmenthet.

- Ez a torkán készül megvágni az eret.

- Legyen önnek helyén az esze, kedves Vámosssy, - utasítja a gróf, - nem is kétlem, hogy ön gyakorlatból ösmervén az életet, csak okosan cselekszik, még ha fájna is a műtét. Vegyen példát rólam, erőt vettem büszkeségemen, jószágaimat egy év múlva *bérbe adom*.

Vámosssy kezdett lefordulni a székről.

- ... Ne döbbenjen meg, ...önről gondoskodtam, teljes fizetését meghagyom nyugdíjnak, és folyvást ön marad az én legbizalmasabb barátom.

Nem folytatom odább, - úgy ösmerem az életnek azon nemét, melyben a direktor ur él, hogy e pillanatban bizvást mondhatom, hogy kétségbeeséshez volt közel. Tisztelet és becsület a javának, de félszázad óta millió csapásnak ilyen direktor urak voltak okozói. Nyuzták a jobbágyot, és az elkeseredésnek vadizét ma folyvást érezzük, - ezért még külön megjutalmazták magukat nagy vagyonnal, mi a „*Conventios tabellából*” kétszáz esztendő alatt sem telnék ki. Vámosy direktor ur szeretett volna megkapaszkodni a levegőben; mert a föld megingott alatta.

Haza ballagott, félt az emberekre nézni, hátha valaki azt kiáltaná fülébe: No, basa, esztendő mulva kívül maradsz a határon, addig fogj egy alázatos ebet, hogy legalább az az egy féljen tőled.

Nem hallott, nem látott, s neki ment a - kapitány urnak.

- Hohó, - kiált a kapitány, - föl ne taszits.

- Bocsánat, sógor, ...mentegetődzik a direktor, nagyon elmélyedtem, nem vettelek észre.

- Öregszünk, barátom, öregszünk, - okosodik a kapitány, - lassankint vásik az ember, és kisül, hogy a direktor sem bánná, ha még egyszer belebujhatnék azon bőrébe, melyben íródeákorában zabot mért.

- Jó kedved van, sógor.

- Tűrhető, - érzem ugyan, hogy senkinek sem parancsolok; de viszont száz forintért nem adnám, hogy nekem sem parancsol senki.

- Szeretném megérteni, mi boldogság van az ilyen állapotban?

- Megmondom, barátom, hallgass figyelemmel. Mikor még szolgáltam, valahányszor megláttam a profószt, megborsózott a hátam, - és pajtásaim is hasonlót éreztek. Egy alkalommal beszéltem ezzel a rémmel, és panaszkodott, hogy szerencsétlenebb ember nincsen, mint ő, és megirigylé rabjainak sorsát; mert azok nyugodtan alszanak a belakatolt ajtón belől, míg ő néha hatszor fölriad álmából, hátha rosszul zárta be a lakatokat. A kitől félnek, viszont fél másoktól. A hatalom terhes gond, vagy azért, mert az illető kevéssé használta, s akkor nem félnek tőle, - vagy tudva ön használta, - s akkor azt is tudja, hogy az emberek ezt a kölcsönt legszivesebben akarják visszafizetni.

- Szinte látom, milyen boldog vagy, ha velem valamit nyelethetsz.

- Mi az ördög, ...kaczag föl a kapitány, - átkozott csizmaid lehetnek, hogy még lelleden is tyukszemet támasztanak.

- Jól van, jól, - minden lépten-nyomon vagdalódzol, hogy meglássák, hogy katonamesterséged is ez volt.

- Rossz kedved van, barátom, - kitérek utadból, - bizonyosan magadnál nagyobb urral volt dolgod; mert a te kedvedet csak az ronthatja el, a kit ki nem lökhetsz az ajtón. Jó éjszakát!

A kapitány ott feledte a direktort. Ez el nem tudta gondolni, hogy a kapitány találmra beszélt, vagy valóban tudott valamit? Lelkiismeretét furdalta, hogy viszonyáról már más is tudjon valamit, és most kétszeresen verte a hatalmas állásból származott elkényeztetés, hogy az embereknek csak parancsolni, de az emberi viszonyokról *gondolkozni*, lelki állapotokat szemlélgetni nem szokott. Ha ez a kapitány jó *barátja* volna, most panaszkodhatott volna neki, s amilyen *józan eszü*, (Isten ugyse, ezt gondolta kinjában) vigasztalhatná. Nem, - előáll a vén goromba, és Nemezist produkál szavainak fullánkjával. Önmagában keres vigasztalást,

visszagondol multjára, keres valami emberi dolgot, mit magában megdicsérhetne. Hasztalan keresi: nem tett, és a köztapasztalás bizonyítása szerint nem remélte, hogy most arathasson.

A kapitány fűtyörészve ment odább, alig várta, hogy a nap közben érkezett lapokhoz nyulhasson, bennük gyönyörködve látván a nemzeti életet. Rózsaszín jó kedvvel lépett kis lakába, s ott váratlan vendége volt, testvérhuga, a direktorné asszony.

- Elvétetted, hugom, az ajtót.

- Távollétedben meg akartam nézni szobádat, nincsen-e szüksége az asszonyi szemre?

- Becsukom az ajtót, a bizalomnak lakatot kell vetni.

- Valld meg, panaszolkodni jöttél, hugom?

- *Dicsekedni jöttem*, - ma kaptunk Budáról levelet, fiunk egy bárónőt vészen el.

- Nagyon megéhezett báróné leszen az!

- Te már azt előre könyv nélkül tudod.

- Hogy ne tudnám, - az ember hiába sohasem hajlik meg, vagy leejtett valamit, vagy még nem is ejtett le, de mégis föl akar valamit venni.

- Mindig keresgél a te eszed is, - mondja a nő, - adj hát nekem is egyszer jó tanácsot.

- Jó tanácsot? azzal nehezen szolgálhatok, hugom, - hiába röstelek beszélni; mert a mit én adhatnék, azt nem fogadnád meg; de nem is kéred, - s a mit kérsz, hihetőleg nem felelhetek rá.

- Bizonyosan tudom, hogy felelhetnél, csak akarj.

- Rejtett szóban beszélsz, hugom, - ám megkísértem a kitalálást. Férjednek kimondhatatlan rossz kedve van, előbb beszéltem vele; ha grófnál el nem rontotta kedvét, úgy fiad pénzt kért tőle, s nem tudja megtagadni.

- No, no, ...csak találgass odább. Biztatja az asszony.

- Te sokkal puhább szívű vagy, a bárónőnek örömedben kezet is csókolnál, csak kegyeskedjék elfogadni néhány ezer forintocskádat, s tőlem nem a jó tanácsot várod; kell is nektek a magamféle vén bolondnak tanácsa: kölcsön pénzt akarsz, hugom; én egyletekbe fektettem, de ha volna sem adnék.

- Hála Istennek, mondja az asszony, most is az a...

- Goromba paraszt vagyok, - mint voltam! - Egészíti ki a kapitány. - Tökéletesen igazad van; mert eladhatnám papiraikat, nálatok biztos helyen lenne; de érts meg jól, ha el akarjátok vágni nyakatokat, vágjátok el más ember késével, - bizonyosan kaptok.

- Mikor hagyod el e kiméletlen modort? Kérdi a megbántódott asszony.

- Hugom, - érzem: nem testvérekhez illő e szétváltság, - nem bánom, ródd meg makacsságot, hamar megpuhítasz, hadd mondjam meg én is hogy szivednek egyik kamarájában miért van annyi ideig a zár.

- Ugy! ...te kamat fejében valakit be akarsz szállásolni.

- Csak a beleillőt, hugom, - önnön véredet.

- A mostani lakó az egész szállást bírja, és nem akarok neki fölmondani.

- Jól teszed; csak arra vigyázz, hogy nagy hamar a báróhölgy szeget ne üssön a falba, - az ilyen elkényeztetett hölgyeknek különféle bogaraik vannak, azoknak el kell férni, ha belereped is a szállítás.

- Kapitány ur, jó éjt kívánok!

- Magyarabban lesz ugy, hugom, ha én meg azt mondom neked: *jó éjszakát!*

A csárda belseje.

Ah, ha látná az ember a mértéket, mely velünk indul el az életbe, s minden cselekedetünk ráesik, hogy megfontoltassék: a gyenge kétségbeesetten állna meg az életnek tavaszán; mert megijedne az ellenkező mérlegtányérba vetett sulytól, melyet el kell bírunk, vagy a hitványság szemétdombjára lök a kérlelhetlen sors.

A nagy számvetésnek napja elkövetkezett a csikós gazdára, kire az első kötetből emlékezhettünk, az ő mérlege a direktor ur kezében van, egyetlen fillért nem enged, hatalmának végső évében minden forintot kicsikar, hogy képességének végbizonyítványát adhassa.

- Két csikót loptak el a ménesből, - becsár szerinti értékük ötszáz ezüst forint, két hét alatt megfizeti kend.

- Alázatosan könyörgöm a...

- Ha könyörögni akar kend, menjen kend bucsura: könyörgésért fillért adnak csak, nem ötszáz forintot.

- A két hetet kérem, nagyságos uram, nem az ötszáz forintot. Két hét alatt az ötszáz forint megeszik még ötszázat, ...azért...

- Sem azért, sem miért, sem minekutána! ...mondja hangosan a mogorva direktor, - elmehet kend.

- Megyek már, uram, - s ha koldusbotot nyom is a kezembe, megigérem, hogy koldulni sem fogok az urtól. Betette maga után az ajtót, elment más ajtóra, hol az új bérlőnek megbízottjával kelle beszélnie a csárdának haszonbérlete iránt. A mérleg előbb bement az ajtón, mint ő, a megbízott elővette nehezékeit, az eddigi bér helyett kétszer annyit mondott, - s ezt is el kellett bírni.

- Tetszik az ár vagy sem? kend helyett akad tiz más.

- De, uram, régóta szolgálom a grófot becsülettel.

- Azt a becsületet adja kend el a grófnak, - mi friss becsületet árulunk, s az utolsó árt megmondtam.

- Hogy elbirom-e, meggondolom előbb, uram.

- Barátom, még a komédiába is előbb be kell fizetni, aztán vetik a bukfenczet, - évpénz nélkül egy óráig sem marad meg kend a csárdában. Három napig gondolkozzék kend. Jó egészséget.

- Ehhez kell is a jó egészség, uram.

Kiment az ajtón. - szüre nem ázott meg, vállára nem tettek buzás zsákot, mégis oly nehezen fér ki, hogy majd megbicsaklik a lába. A mérték volt oly nehéz, látatlan vele ment, hogy vele legyen az utolsó pillanatig, és bemérje azt a terhet, a mit a gyenge nem bír el, s a mérték alá esik!

Hazament, utközben az alföld nádasaiban két gyanus embert látott lóháton elsuhanni, bizonyosan tőle ijedtek meg. *Szegény legények!* gondolá magában, s egy pillanat alatt oly erős lőn lélekben, hogy szinte hátranézett, talán a nehéz szűr esett le a válláról? Lovát megsarkantyuzá, hadd fusson a még fiatal állat, kipróbálja most, hogy a vásár előtt mennyit ér? és miért csüggedni: ő nem ítélte meg az embert, így az írás szavai szerint ő sem fog megítélni. -

Megpróbálja újra a nagy szegénységet, olyan öltözet az, mely emberre van szabva, - szűk, de a becsület épen belefér még.

Még messze van a csárda, míg a gazda hazaér, tekintsünk a csárda belsejébe, hol az egykori kis lány már magasra nyulva boros üveget hoz, a vadászatból betért ifjabb Óváry gróf előtt az asztalra teszi, - s újra távozni készül.

- Miért vagy oly félénk? megijesztettek, hogy úgy félsz tőlem? Kérde a gróf a lányt marasztalva.

- Igen is, félek a méltóságos urtól.

- Két hét óta minduntalan itt vagyok, megszokhattál volna.

- Nem grófoknak való a mi borunk.

- Mondtam már többször, hogy szép szemeid hoztak engem ide.

- Annak nem ütöttünk czégért, - aztán a gróf ur nézegessen a kisasszonyok szemébe.

- Éppen azt akartam mondani, hogy különb vagy minden városi kisasszonynál, s ha akarsz, nyakig selyembe varratlak, oda illesz te a kisasszonyok közé.

- Ki akartam futni, - gróf ur, - mondja a lány haragra pattanva, - most már nem félek, (a gróf csillogó szemekkel kelt föl ülőhelyéből), - én nem tudom, mit mondanának ilyen beszédre a kisasszonyok; azt sem tudom, én mit mondjak; hanem majd behívom édes anyámat, ha a gróf ur mindjárt el nem megy.

Ekkor már a gróf elkapta a lánynak derekát, - így akarta megakadályozni a fenyegetést.

- Jól megfogjon a gróf; mert kikapom a két szemét.

- Te valóságos vadmacska vagy, - mondja tréfával a gróf azon hitben, hogy így kifog a lányon, - legyen eszed, ezer más megirigyléné, ha azt ígérném neki, a mit neked.

A leány hirtelen kisiklott, a grófot úgy lökte el, hogy a zöld szemü kályhát egyszerre össze-roppantotta. A gróf hirtelen összeszedte magát, újabb támadást akart; de az ablakon át meglátta az apát, a mint az udvarba ért, - félbe kelle szakasztania a mulatságot.

- Mivel tartozom, te - vadgalamb?

- Előbb macska, most galamb, - előbb igazabbat mondott a gróf, és azt maga is hihetne már. (Aztán kezdé a fölszámítást.) A bor öt garas, a kályharakásért jár egy bankó forint, - összesen huszonöt garas.

A gróf erszényét kereste elő, a lány pedig hirtelen összesimitá haját, nem akarván a szülőket belekeverni a pörbe. A gróf kitette az összeget, de szándékosan mutogatá aranyait is, melyért városon oly hamar megbolondulnak.

- Majd alszol ám te erre egyet, s megengedem, hogy megálmodd újra, a mit mondek.

- A gróf ur is álmodjék, és ha a derékfájás fölébreszti, jusson eszébe, hogy a kályhát ébren nyomta be.

Kudarcznak mondhatnánk e történetet; de az ilyenek nem lévén olyan hangja, ki elnevetné magát, a kalandor ifju maga mosolygott, és a reménységgel biztatta magát, hogy az oroszának nem lehet rossz néven venni, hogy néhány óra alatt nem hagyja körmeit elvagdaltatni. Az élv kíváncsiabb volt; mert e vadrózsának tövisai vasvillákhoz méltó nagyságúak, - *folytatása következik*, gondolja a gróf, s egy mosolylyal fejezvé be a mai beszélgetést, jó éjszakát kívánt.

A gulyás beköté lovát, aközben nejét magához kiáltá, - elég röviden elmondá a mai napnak örömtelen egész történetét. A nőnek válasza mi lett volna: könnyei folyának alá; mert annyi évnek takarékos gyümölcsét nyeli el egy nap, s a mit örömkönyekekkel rakott össze, nagyon méltó volt igen megsíratni.

- Apjuk! ... mondja a nő vigasztalást keresve, ...a debreczeni vásár négy hét múlva lesz csak, ne szórjuk szélnék keserves keresményünket, én tudok addig jó menedéket.

- Jó barátot akarsz találni? ...kérdi a férj, - a vihar meghajtja a nádat, de csak úgy, hogy nem feléje, de előle hajlik el.

- Én tudom, hogy kend kincses ládát őriz, - okoskodik a nő, - nem azt mondom, hogy elvegyük, négy hét múlva megint visszatesszük.

- Bánatodban mondod ezt, asszony?

- Az uristen bele lát a szegény ember lelkébe, ő az igaz bíró, s meg nem büntet azért, a mivel másnak rosszat nem okozánk.

- Még most sem mernék megverni, asszony, pedig bizony bolondot beszélsz; - de érts meg: nem akkor lennék én hitvány ember, mikor más is meg tudná; de mikor én magam félnék, hogy ha mondanák, magamnak is el kellene hinnem.

- Nem szólok többet, kedves apjukom, - mondja a nő férjének nyakába borulva, - ha meg akar verni a teremő, ám verjen meg másoknak kezével; ne a magunkéval.

- Igazat beszélsz, anyjuk, jer, menjünk be, - van nekünk olyan kincsünk, mit el nem cserélnék a grófnak minden gyémántjáért.

Mielőtt beérnének, a lány különös küzdelmen ment keresztül, arcza folyvást lángolt a szégyentől, hogy egy léha urfi miatt még hazudni is kénytelenítették. Mit tudhatta ő, miként fogadná az apa a különös tudósítást, hogy ő a vendéget a kályha oldalához löki? Megszokta az uraságot olyan hatalomnak, melytől minden alattvaló retteg, - mert markából az elpotyogó morzsát kegyelemre éhezők lepik el. Hiába jutna eszébe a vastag könyv, melyből az erkölcsös példákat szokta fölolvasni az apja, - azok a kinyomtatott példák mind úgy végződnek, hogy az Isten a jót megjutalmazza; de az ő története csak elkezdve van, - s ha elmondja a mogorva apának, az a kész kárt veszi számba, a szerint szórja majd a szitkot.

Hirtelen a tükörbe nézett, a vérnek melege forróvá piritá arczát, tehát itt hasztalan minden tétovázás, az apa megfelel azon a bánatot, rossz kedvet, - hadd jöjön a kérdés, melyre, szent hogy hazugságot nem mond.

Igaza volt, - az apa ma gyermekében akart vigasztalást találni, - a lánynak arczán kinnült az elnyomhatlan bánalomnak kinja.

- Mi bajod, te, gyerek?

- Nekem semmi, - hanem van baja a kályhának.

- Neki löktél valamit, te, *boldogtalan*? Kérdi inkább szokott szójárása szerint, mint váddal.

- Édes apám! ...mondja rá lány könyezve, - inkább gyujtsa meg kelmed ezt a hitvány fészket, mint azt eltűrje, hogy akárki fia azt mondja nekem, a mit én el nem mondok kelmednek.

- Valami uri szagot érzek, lányom, - hadd hallom, ki volt itt?

- Az ifju gróf mászkál erre két hét óta, - s apám, ha megöl is kelmed, - én a kályhához löktem.

A gazda közelebb ment a kályhához, három fiók volt bedülve, - kezébe vette a bedült darabokat, hosszú gondolkodás után nagy későn fejcsóválva mondja:

- Sajnálom, lányom, a *költséget*!

- Azt megfizettettem vele, apám, - mondja a lány az asztalon heverő pénzre mutatva.

- Isten a mi őrzőnk, lányom, meg *magunk* is! Egészíti ki az apa, - aztán abrakért küldé ki a lányt, maga pedig az anyához fordult. Anyjuk! hadd nyugton a lányt, ne zaklasd, - majd elmondhatja a többit holnap vagy akármikor, - látod, hogy igaz kincsünk nekünk.

Hazajövet azt vélte, hogy elhozott minden bánatot, mit ő elbirhat, - félt, hogy az egyik résznél nagyobb lesz az, midőn feleségét kell vigasztalnia. A gondviselés közbeszólt, megmutatta, hogy van féltettebb kincs is, és mikor az forgott veszélyben, akkor látta, hogy mennyivel kisebb a másik.

Ó, hányszor és hányszor kell ilyen kemény vigasztalás az embernek, hogy mielőtt káromolná az eget, megláthassa a jó Istennek ujját, hogy a kétszerkettőnél bizonyosabban meggyőzőzön elhibázott számvetéséről.

- Anyjuk! ...busulsz? Kérdi az apa a nő felé fordulva.

- Apjuk, - nem kísértem az Istent, inkább örömemben tudnék sirni.

- Vigye az ördög a lovakat, - ez a gyerek egy szűrben is kincs marad nekem.

Megölelték, megcsókolták egymást, a mint a kik a vizárból menekültek, tán minden vagyónukat elvitte; de mert egymást meglelték, és a szeretettek együtt vannak, nem tudnak busulni többé!

A lány azt érezte, hogy a szülők nem haragusznak rá, sőt tán örvendeznek. Nem ment vissza a szobába, dolgot, igen hosszantartó dolgot keresett kinn a kertben; mert a mit most tett, azért az is fáj, ha tán megdicsérnék.

Egy országos vásár.

Ordítva megyen a süldőmalacz a vásárra, hosszú kötélén vonszolja maga után a gazda, és kurta-gorombán felel vissza itt-ott egy nénémasszonynak vagy posztóruhás urnak, ki megrója, hogy a kedvetlen állatot kiméletlen maga után rántja. Ó, az emberi sziv nem oly kicsiny, hogy egy süldőmalacz-áru rokonszenv bele ne férne, - sőt előbb belefér a malacz, mint az ember. - Amott megyen a csikós, négy szép csikó van lógóra és a szekér után kötve, fél áron szedik szét tőle a lókupeczek; mert azok mindannyian tudják, hogy alkalmatlan időben tették torkára a kést, és csak azért nem ordít; mert mégis kell különbségnek lenni malacz és - ember közt.

A szekér derekában ül a csikós lánya, tehát egy okkal több, hogy a vásárosok a csikóssal szóba álljanak, és tán századszor kell megmondania; mennyire tartja a lovakat.

A mint az országut hosszú vonalában egymásután kullogott a vásári nép, a melléken kerülgetve is sebesen hajtattott egy négy lovas kocsi. Belől gróf Erdey ült kapitány barátjával, körül a kocsis mellett Marczy, nyalka huszárruhában.

- Gróf Óváry birtokait bérbe adja? Kérdi gróf Erdey.

- Még pedig tetemes előnnyel, - mondja a kapitány, - a grófnak egykor pusztai birtokok jutottak, melyek csak nagy beruházásokkal hasznosíthatók. Hozzájárulván a grófnak folytonos összeköttetése a magas politikával, nem tehetett helyesebben, mintha birtokainak gondjától megválíék.

- Mi történik sógoroddal?

- Egész fizetéssel nyugalomba megyen.

- Megnyugtatta e gondoskodás?

- Megbolondította, barátom, - válaszol a kapitány, - a legnagyobb erélylyel csikarja ki a földből és egyéb haszonvehetőből a hasznót, hogy eddigi gazdálkodását igazolja. - Nem irgalmaz senkinek, ha az irgalom pénzbe kerülne. Nem törődik vele, hogy a szentegyház küszöbén ugy átkozzák, mint a korcsmapadon, néki bizonyító eredmény kell, ha mások véreset izzadnak is.

- Barátom, - én fölfogom ez embert, - czélt tűzött ki, s azt minden áron el akarja érni.

- Nem tagadom, - csakhogy bolond buzgalmában üt, vág mindenfelé. - Ám szerezzen hasznót, de ne juttasson mást tönkre.

- Tán áldozat is van már?

- Ha nincsen, - lehet, barátom, - mondja a kapitány, - nézd amott látunk egy szekeret, vezetékre és hátulról összesen négy csikó van kötve, - ezekért ma félárt is alig adnak meg; mert a boldogtalan gazdának holnapra kerekszám ötszáz forintot kell kifizetni két elveszett csikóért. Holnap azon ember elveszti husz esztendei fáradalmának gyümölcsét, sőt valamivel többet, eszközét a jövődre, és ráadásul: hitét az emberiségben.

- Ösmered ez embert?

- Nagyon jól ösmerem!

- Miért nem igyekeztél megmenteni?

- Mielőtt tudnám, hogy a válság órájában el nem esik, és tán gazember is lesz?

- Barátom, - nem tudok ellenmondani; de hidd el, csudálom, hogy az emberiségnek nagy része kétségbeesett gazember nem lesz.

- Hiszed-e, hogy még sem az?

- Elhiszem; de ez embert meg akarom menteni.

- Barátom, én egykor fogadtam veled, hogy hidd az embereket jobbaknak, mint egykor, - én nem akarok olcsó és odaengedett győzelmet; mert ki tudja, eszembe juthatna élni az előnnyel, s a nyert jögon be akarnék avatkozni dolgaiba, mikor oktalanságot akarnál cselekedni.

- Bizonyosan tudom, hogy előre is neked van igazad.

- Most még csak azt mondom: meglehet; nem szabad kételkedni, - zsarnoknak hihetnél, sőt többnek: hitvány embernek, ki visszaélek a véletlen odaengedett győzelemmel. Három embert kívántál, kettőt ösmertél olyannak, a harmadikat én kergetem elő.

- Szavadon foglak, - mondja a gróf, - nekünk van kiszemelt emberünk, - mennyire lehetünk a *tiszagáti* csárdától?

- Lóháton fél óra alatt odaérnénk, kocsin kellene három óra.

- Jó! ...most alig van nyolcz óra, a vásár tíz órakor kezdődik, - elég jókor érünk vissza a vásárra, - ha emberünk megőrizte a rábizottat, fogadásunk be van fejezve, - és még jókor visszaérünk a vásárra.

- Igen, - de csak lóháton.

- Ültem én már nyeregtelen lovon, kifogatom a két első, huszárpajtás, és ilyen lélekbenjáró dologért megrázathatjuk magunkat.

Tíz percz alatt a két első lovon ült a két fogadó, s utasítást adván Marczinak, hogy a vásár helyen várja meg őket, - a kapitány utmutatása szerint nekivágtak a legegyszerűsebb iránynak.

Marczi és a kocsis el nem gondolhatták, mi történt? - tehát mentek az utasítás szerint a közel eső mezővárosba, s a vásártéren megálltak, szórakozást találván a bámulók között. Marczai évekkal előbb, bajszatlan legényképen gyakran megfordult e téren, - az öregebbeket meg is ösmerte, csak ő rá nem ösmert senki a czifra ruhában. Nem messze tőle állt meg az egykori gazda, megsimogatta kedves állatait, és bocsásson meg neki az, ki mindent meg tud bocsátani, nem tudott elnyögni egy káromlást, midőn a lókupeczek hibát kerestek a kedves állatokon.

Közelebb ment a szekérhez, a lány úgy segélt az apjának, hogy a gyeplőt tartá, eközben föloldózott fején a fekete selyemkendő, egy kézzel nem köthetné meg, így arcza szabadon maradt. Néhány pillanatra elfeledte Marczai a gazdát, szíve hangosan dobogott, a két szem két csillagként ragyogott, és mégis remegett a fiú; mert majdnem oka volt, hogy e két fény ne ragyoghasson. Mintha néki, épen néki volna tiltva látni és gyönyörködni ez arczban, - büntetésképen el akart távozni, ha ott nem marasztaná egy kupecz, ki elég szemtelen volt azt mondani:

- Mire tartja kelmed ezt a négy birkát?

- Csak ezer forintra, barátom. - Mondja a csikós elnyelve a gunyt, nehogy a vevőt elriassza.

- Ötszáz forintért vevő leszek, - mondja öntelten a másik, - és jót állok, hogy mig én a vásárban leszek, fonszámra sem vennék meg, ha birkahus áraban adná kend.

A lány szemeiből két köny csordult ki, mikor a kupecz el akart menni. Marczai nem tűrhette a gunyt, jól látta a könyeket, melyeknek forrása mélyebb lehetett: bizonyosan nem a guny, hanem a kényszerűség csalta ki a könyeket a szívek fenekéről.

Marci félrehuzta a kupeczet, - tudta, hogy az ilyen ember nagy hatalom a lóvásárban, azért meg akart valamit tudni:

- Jó barátom, - nagyon olcsón találta kérni azt a négy csikót.

- Mégis az enyém lesz az a négy ló ötszáz forintért, azért jót állok.

- Talán lopott lovaknak nézi a négy állatot?

- A ki megszorult mától holnapig, kénytelen úgy adni, mint a lopottat.

- Most már értem, - barátom, - mondja Marci - hanem értsünk egyet, barátom, - jöjjön csak ide. Ekkor az uri fogathoz vezette, mintha titkot akarna mondani, és előbb sugván valamit a kocsisnak, a kupecznek jobb kezét barátságosan megfogja, a kocsisnak adja, s ezt mondja:

- Barátom! ennek az embernek vasmarka van, abból ki nem szabadulsz, míg én nem akarom. Tanácslom, ne kiabálj; mert rád fogom, hogy a kocsiról le akartál valamit lopni, és azt rólad könnyen el is hiszik. Itt maradsz egy óráig, hogy el ne zavarod a vevőket.

- Itt maradok, - mondja a meglepett ember: de mit sem használ; mert ahány lókupecz van itt, az már tudja, hogy a másik sem ad többet ötszáznál.

- Akkor büntetésül tovább maradsz itt, vagy a lovakat én veszem meg. Ezen furcsa jelenet után megint a csikóshoz közeledett, és azt mondja a gazdának:

- Bátya! kelmednek itt minden kupecz ellensége, azért mondok egy jó tanácsot.

- Mi lenne az? jó barátom!

- Igaz ára e négy lónak ezer forint, kettőé ötszáz, - én kettejét megveszem ötszázért, ha egy óráig más árúst nem talál. Uramat várom, a mint megérkezik, vele kell mennem; de ha elvezeti gróf Erdey pusztájára, kifizetem az árt, holnaptól fogva a „Kis pusztán” gazda vagyok, s a két lóra szükségem van.

- Akár mindjárt induljak velük.

- Míg mi el nem indulunk, kegyelmed se; mert annak a gazembernek addig kalodában kell maradnia.

- Hát a nevét nem mondaná meg, jó barátom?

- Furcsa nevem van, a helyett elég lesz ennyi: a *kis pusztai gazda*.

- Megvan az alku, barátom: szerencsét kívánok a csikókhoz. Ez alatt a két lovag fölért a tiszagáti csárdához, az asszonyt egyedül találták vörösre sirt szemekkel.

- Hugomasszony! talán a füst eszi szemét? Kérdi a kapitány.

- Nem a mi konyhánk füstje lenne az, kedves kapitány ur.

- Így biz én egy szót sem értek az egészből.

- Két csikót csaptak el a bojtár keze alól, kapitány ur, és ötszáz forintot kell fizetnünk holnap, - szegény uram a kár fejében vesztegeti el most négy csikóját a vásáron.

- Ez már utolsó menedék lenne.

- A legelső és legutolsó, kapitány ur, ha veszett hirünket nem akarjuk költetni.

- Hát aládában nem volna egy kis kotorgatott pénz?

- Nem a magunkét őrizzük mi ottan, kapitány ur; hanem a másét.

- Nem értem, mit mond, hugomasszony.

- Hogy ne értené, - hát az a kis láda, a mit egyszer itt tetszettek az urak hagyni?

- Elfeleltük mi már azt.

- Meg ne ríkasson a kapitány ur, - egy napra sok lenne fejünkön a kár és a szégyen. E szavaknál bement a szobába, előkereste a ruhacsomagok alól a rég őrzött szekrényt, és a kapitánynak nyújtá.

- Nem nekem, a grófnak adja oda, jó asszony.

- A pénzt visszaadom, - legyen majd lányuknak jegyajándéka, - mondja a gróf, - hanem hozzon ki egy tollat, hogy a papírra írassak valamit. Az asszony még köszönni is elfelejtett az engedelmesség miatt, a gróf a papírra ráírta: *A fogadást, hála Istennek, elvesztettem, és következményeinek örömet engedelmeskedem!* Átnyújtá az iratot a kapitánynak, néhány bucsuszó után visszanyargaltak az országos vásárra.

Mindketten elmélyedtek, a gróf évtizedek óta ma volt legelőször igen boldog, ma volt legelőször nemesen érző ember, ma volt legelőször büszke azon nemzetre, melynek tagja, egyetemben olyanokkal, kiket a társadalom maszlaga, a birvagy laposra nem nyomott. Fiára gondolt, együtt vele a szent kötelességekre, melyeket egészen kifizetni sohasem tudunk. A rövid egy órában számolt multjával, bevallá önmagának, hogy a bolondot bevallani, megbánni sohasem késő, - hogy az öntudat valami, és hogy messze az az ut, mely az öntudatnak jutalmáig elvezet.

Habzott a két ló, mikor szálltak róluk, - közben kérdé Marczit a gróf, nem vett-e észre a vásárban ilyen-ilyen embert négy csikóval?

- Még itt van, méltóságos uram.

- Eladta lovait?

- Kettőt én vettem meg.

- Tudod, kitől vetted?

- Egykori gazdámtól, méltóságos uram.

- Megösmert?

- Ha meg akart volna ösmerni, eltagadtam volna.

- Tudod-e, mit mentettél meg neki?

- Talán két csikót, méltóságos uram, - ennyi nagyon kevés egy emberéletért.

Összenézett a gróf a kapitánynyal, a közös gondolat egy készszorításban lőn kifejezve, aztán a kocsi felé készültek, hogy az utat tovább folytassák.

- Kérem a méltóságos grófot, - mondja Marczi - ne menjenek még a kocsihoz, egy gazembert kell előbb eleresztenem.

Röviden megmagyarázta a történeteket, úgy ment a kocsihoz, hol a lókupecznek kezét kénytelen barátsággal fogta a kocsis.

- János! - mondja Marczi a kocsisnak, - hogy el ne feledje ez a gazember a mai napot, szorítsa meg kend a kezét, aztán hadd pusztuljon a világba. A kocsis szót fogadott, vasmarka összeszorult, és az ordító kupecznek ujjjaiból kiserkedezett a vér a kegyetlen bucsuzásban.

Néhány óra múlva Marcsi a pusztán várta a csikóst, átvette a lovakat, a pénzt a szekérben elterített subára számlálta le, a leány pedig kendőbe csavarva kebelébe tette.

Szinről színre látta a lányt, annak szépsége vádolni kezdé, hogy e virágot nem nézheti lélekismeretfurdalás nélkül, - e virág nem lehet az övé: bimbókorában a vízbe ejtette.

A vetélytársak.

Országgyűlésre sereglett a közönség Pozsonyba, gróf Erdey kérte nejét, menjen föl ő is, gyermekeik hadd lássák a mozgalmasabb életet, mindkettőnek szüksége van a társadalom élénkségében részt venni.

A grófné kisebb társaságot örömet látott maga körül, a magasabb légkörnek ifjúsága kitelhető módon kereste az alkalmat, hogy a grófné többször észrevegye. Az öreg Óváry gróf volt a legelső, ki fiát a grófnőnél bemutatta, nem is kételkedett, hogy ösmert politikai befolyásánál fogva a grófnő akarva nem akarva a választottak közé sorolja fiát.

Az új élet légkörében egyelőre szorongva járkált az ifjú hölgy, a hozzá intézett válogatott hizelgések meglepték, mint az ujoncz kereskedőt a bankjegyek: szégyenli vizsgálni, melyik lehetne hamis, pedig nem akarná gyaníttatni, hogy meg nem ösmeri. Sürgölődött körülötte az élénk nép, mindenik iparkodott megütni a mértéket, több-kevesebb ügyességgel adván eszmét és bókot, csak kettő tért más utra, az ifjú gróf Óváry, - s a nálánál néhány évvel fiatalabb gróf Koltay. Egyik sem ostromolta, egyik sem beszélt szerelemről, egyik sem késett el az estélyről, és lehetőleg utolsók voltak a távozók között.

Anyának és leányának föltűnt a két egyéniség, modoruk és tartózkodásuk egyenlő: lehetetlen érteni őket. Szorgalmas megjelenésük nem mutat közönyt, bár épen ott nem lehet őket megérteni, hol a magyarázatnak legalkalmasabb tere lenne. Másfelé kell mennünk, egy nyilvánosabb helyre, a zöld asztalhoz, - ott is egymás mellett ülnek, egyik sem marad el, mintha egy körnek vonalai volnának, csak mikor szólnak, akkor nyilatkozik az ellentét, a körnek vonalai itt már megmutatják, hogy ellentétes irányban fekszenek, mint a keréknek küllői, míg az egyik fönn van, a másik épen alatt, és mindig egymást czáfolják. Az elnök ösztönszerűleg tudja, hogy ha az egyik fölemelkedik, a másiknak nevét az ellenkező nézetre utána írhatja.

E csatát a hölgyek karzatáról nézték gróf Erdeyék, egyelőre változatosságért, utóbb fokozatos kíváncsisággal, végre mint elszánt küzdőket, a rokonszenv pártosságával. Csak egy töredéket akarunk bemutatni, az ifjú Óváry gróf hosszú beszédében támadja meg azokat, kik az alkotmány sánczait tágitani akarják, s végül ezt mondja:

- Még az életben sem kedvelem az olyan üzletet, melyben bizonyosan tudom, hogy alkusznak, minden vevővel külön birkóznak, és ha a kialakult árt beseprük, titkon megmosolyogják a korán kifáradt alkudozót. Én a *szabott árakat* szeretem, és politikámban nem engedek semmit. Az alkotmány sánczaiban néhány százezeren vagyunk, meglehet, ez számnak kevés; de a sánczok állnak; tehát be van bizonyítva, hogy azoknak védelmére elegendők vagyunk, és szavazatommal egy követ sem engedek megmozdítani. A tömegek mellett szép beszédek lehet elmondani, - én a minoritás javára a történetből Horatius Coclest említem föl, ki egy maga megvédte a hátráló sereget. A görögök Thermopilénél háromszázan voltak Xerxes serege ellen, és hírük épen azért oly nagy; mert háromszázan voltak. Befejezésül végre azt mondom: a politikai jogokat vérrel szerezték apáink: tapsokért oda nem adom.

- Oktalan ember!

- Szivtelen ember!

Az előbbi szavakat az anya, az utóbbiakat lánya monda, tökéletesen az akkori idők befolyása szerint, midőn a magyar nemesség nagy többsége a hazában a testvéri osztályt hatalmasan folytatta, s a merevséget mindenki vádolta.

- Nem akarom az előttem szóló gróf urat válasz nélkül hagyni, - mondja Koltay gróf némi izgalommal, én sem adom a politikai jogokat tapsokért, a mely nótát én fujok, az nem másnak mulattatására való, nem jár érte semmi; fujom, mert nekem tetszik, mert az én nótám! Megbocsát a gróf, hogy nem felelhetek neki betanult beszéddel, azt mondom el, a mi hirtelen eszembe jut, és vegye úgy, mintha fennhangon gondolkoznám. Én sem szeretem a tapsokat, mert nagyon olcsóért osztogatják, egy jól elkiáltott „haza” kéveszámra aratja a tapsot. - Épen úgy gyűlölöm a pisszegést, mely minden ellenvéleményt el akar némitani. Egyiket sem adnám olcsóért, - mert ha a beszédnek megfelelő tetteket követne el valaki, mivel jutalmaznánk? – Ha kisülne, hogy az ellenvélemény csak szükséges alkotmányos kivonás, mely az összeadást megkísérti, - sötétebb háttér, hogy a képnek művészi világítása meglegyen, - és hogy a hazaárulás olyan bűn, melynek elkövetésére legalább is óriási erő, ugyanannyi bátorság kell, - kérdem: mivel fogjuk azt megbüntetni? A pisszegést nagyon gyarló büntetésnek tartom.

A gróf az alkotmány sánczaira mutat, hogy még állnak! igen is, állnak; de csak azért, mert mint a hordónak dongáit az abroncsok, nem engedték kifelé dőlni azok, kik az alkotmányon kívül álltak. Gróf ur, nagyon megváltoztak az idők, nem lakunk többé a hegyek ormán, - a viszonyok lehoztak a lapályra; mert nem vagyunk basák, nem kell várakban laknunk. Ha az igazat meg kell mondanom, mi nem jogokat osztogatunk; hanem kötelességet. - Hazánkban annyi a teendő, hogy millióknak kell összeállni, hogy mindennek megfelelhessünk. Én nem hiszem, hogy ötszázezeren elbirjuk, milliók vállára akarjuk letenni, és mert a kötelességet követelni is óhajtom: a jogot én nem eladni, hanem megosztani akarom annál szívesebben, mert ha egyéni szabadságomat, a közdolgokba avatkozást biztosítja nekem a törvény, a kötelességek arányát nem az önkény, hanem a befolyással hozott törvény szabja ki. Ekkor úgy nem jut eszembe kérdezni, hányan vagyunk a választottak? mint nem panaszkodott senki, hogy a napsugár hány emberre süt? elég, ha mindannyian kellemesen melegsünk mellette.

Thermopilét említette a gróf, bámulja, mennyit tehet háromszáz elszánt ember, - e hazában új életet kell kezdeni, s arra nem elég ötszázezer ember sem. Horatius Coclest is megnevezte; mert egy maga van, ki meg nem adja magát; de a mit védelmez, abból másnak semmit sem akar adni. Nem tagadom bátorságát, de a szívet hiában keresem.

A két hölgy néhány könyvet törölt ki szeméből, és sietett le a karzatról, hogy megindulásukat észre ne vegye valaki.

Tódult ki a közönség is, mint a pályanyertest fogák körül Koltayt, és egy kézszorítását megtiszteltetésnek fogadák. Szabadulni akart a közfigyelem elől, - a hölgyek seregestől várták, és minden arczról egy mosoly üdvözlé. Ez ostrom majdnem kihozta sodrából, meglátván Erdeyékét, a grófnőnek nyújtá karját, hogy a tömegből kocsijához vezesse.

Ez megkülönböztetés volt, annak hitte mindenki, mintha a világ előtt akarná bevallani, hogy a mai napnak tiszteletében *veletek* akarok megosztózni. A grófnő már a kocsiban ült, az ifju Óváry gróf keresztülfurta magát a tömegen, legalább az ifjabbikat fogja fölsegíteni, ki egészen számítás nélkül siet anyja után, és úgy fordul, hogy Óváry nem férhet hozzá. A gróf későn jött, észrevehetőleg későn, s a találékony közvélemény e pillanatban mosolyogni méltóztatott; mert a kudarcot így látta kiegészítve.

Ez este nagyobb társaság volt együtt a grófnőnél. A meghívottak buzgósággal siettek jókor megjelenni, a mai nap változatosságot ígért, s a vetélkedést az ember minden időben kéjjel nézte. Nálunk nincsen bikaviadal, kénytelenségből egymás kudarcán mulatjuk magunkat.

A grófnő az esti postával kapott levelet Vámosstól, ki röviden azt írja: A gróf néhány hét alatt Pozsonyban lesz, egyelőre engem kért meg, jelezném a grófnőnek, hogy az öreg Óváry gróf fia számára megkérte Emma grófnő kezét. Levelem után harmad napra Pozsonyban leszek, tán a grófnőnek közlendője lesz.

Sokszor nem gondolunk az előkerült körülményről, s ösztönünk már megérez valamit. A grófnő reszketett a váratlan hirre, - mai napon félnie kellett ez embertől, kiről mindenki sug valamit, mindenki mond valami hátrányost, és majdnem megfoghatlan, hogy mindannyi épen a grófnővel közli titkát, kéréstlen bevezetés nélkül, valami szent kötelességnél fogva.

Megtelt a nagy terem, csoportok alakultak, de ezekből, úgy szökve, mindenik iparkodott olykor megközelíteni azon kört, mely a nagy terem melletti kisebb osztályban települt le. A kis terem tele volt ritka növényekkel, s egy kellemes grófné, alig néhány hónapos menyecske, inkább huzódva még lánykori barátnői körébe, Emma grófnővel idemenekült, honnét a koro-sabbak a tizenhét foknyi légmérséklet miatt kénytelenítették barátságosabb melegbe sietni.

Egy órája tart a társalgás, sem Óváry, sem Koltay nem szólt, egymáshoz közel hallgatták a különben élénk beszélgetést.

- Urak! mondja az elnöklő látszó grófnő a két hallgató felé fordulva, - önökön van a sor, - a csevegést befejezzük, ha önök szíveskednek valami okosabbat mondani.

- Hasztalan a biztatás, grófnő, - mondja egy ifju a társaságból, - a tapasztalt vívó megvárja, hogy támadjon a másik, - nem vette észre, hogy egy óra óta hallgatnak mindketten.

- Ön megfázik itt benn, - mondja tréfával a grófnő Óváryhoz fordulva, - a *szivtelen* emberek rendszeren nagyon fáznak.

- Köszönöm a figyelmeztetést, grófnő, - mondja Óváry, - kályhának nem vagyok hijával, - Koltay barátom *szívénél* melegszen.

- Meg ne csalja magát, - Koltay grófot kérdezzük meg előbb: valóban megvan-e szíve?

- Igennel kell felelnem, grófnő, - mondja Koltay futó mosolylyal, - nem volt még szerencsém elveszteni.

- Már most melyik önzőbb önök közül? - egyik azért, mert szívére vigyázni tudott, vagy a másik, ki olyasmit birni sem óhajt.

- Kegyes lesz a védelem után az ítéletet is kimondani?

- Ha még lány volnék, igen, - legyen bíró Emma grófnő, a házi kisasszony.

- Beleegyezünk! mondja a két ellenfél, és legelőször is Óváry kezdett a nyilatkozásba.

- Tizennégy éves koromtól kezdve máig olvasok regényeket, a hősök kivételképen néha meghalnak, hogy kellő arányban bebizonyítva legyen az ok, miért menekülnek a hölgyek a csillogó termekből az apácázárdába, a többi hősnek czifra beszédjét elhiszik a nők, s a regény házasságon végződik. Az olvasó leteszi a könyvet, csupa részvétből elhiszi, hogy a papnak áldása után boldogság következik. A könyv hálául czifra kötést kap, aranyozott czimbetűivel a könyvtárba kerül, hogy egy unalmas órában megint meg lehessen szólítani azt a jó barátot, ki minden szókihagyás nélkül elbeszéli ugyanazon történetet, és a jámbor olvasó a hű ismétlés után meginkább elhiszi, a mit a regény beszélt.

Könyvtáramnak fele ilyen könyvekkel van megtömve; de bekötés nélkül, a bekötéssel azon könyveimet tiszteltem meg, melyek mély tapasztalásnak eredményei, melyeket el kell hinnem, bizonyítványaik az életre alkalmazva nem csálnak: számtan, bölcsészet, jogtudomány, vegytan a valósággal foglalkoznak, s a ki e téren meg akarna csalni, könyveimből elítélhetem, mint a

tolvajt, ki hamis uton akart vagyonomhoz férni. Vegyen valaki kezébe egy regényt, nézze meg az életet az esküvő után, mogorva, elégedetlen, csalódott házaspárokat talál, miért? mert a nők a regények párbeszédeikhez szokva, a legelső négy szem közti párbeszédet komolyan veszik, visszaemlékeznek a regénynek egyes szavaira, s a mi ott következett, azt felelik az udvarlónak. A nagy többség nem tud ellentálni a mánornak, a khinai ember ösméri a mákonynak mérgeességét, mégis megeszi, azon kellemes képekért, melyeket a mákonynak álma ad; holott előre fél azon fölébredéstől, mely testet és lelket egyaránt kifáraszt. Az udvarlás hasonlít az árveréshez; néha szórakozottságból vagy szórakozásért kiszalad ajkainkon a szó, - s az árucikket, mint legtöbbet ígérőnek adják, anélkül, hogy reggel ilyen szerzeményre gondoltunk volna. Azt kérdehetnék, hölgyeim, hogy e nézetekkel bajosan fogok házasodni? Azonban e kérdésre legalkalmasabb felelet az lenne: ezen nézetek megakadályoztak addig, hogy ügyetlenségből ne házasodjam meg. Mi történik ezután? meg is házasodhatom; de igen józanul, azon könyveim után, melyeket cifra kötésre méltattam, például: a bölcsészet...

- Vagy a *számtan* szerint, ...mondja a csintalan grófné, ki a német ily vallomásra kényszerítette.

Nem felelhetett Óváry, - Koltay elkapta a szót; mert nem akarta, hogy vetélytársát csupán a társaság mosolya büntesse meg.

- Rajtam van a sor, barátom, - kezdi Koltay, - s nehogy az én némaságomat a szerinted bekötött könyvek tudománya után ítéljék meg, - tartozom önmagamért a magyarázattal. A regények nekem sem bibliáim, mégis beköttem egyiket-másikat. Az aranyozást sem sajnálom tőlök, a melyekben az ember, a folyton vizsgált és mégis eléggé nem ösmert emberrel foglalkozik az író. Gondolkozzál csak, barátom, hányféle jele van az embernek: a spanyol mereven áll meg előtted, míg meg nem szólítod, keresztül eshetel rajta, mégsem szól, - a francia kalapot emel; de megint visszateszi, - a német előre leveszi és te könyörögsz neki, hogy tegye föl; mert meghül, - az alföldi magyar csak fejet billent, és nem mered bizonyosan ráfogni, hogy köszönteni akart. Egy fogalom körül mennyi különbözőség, - és mennyiféle lehet a fogalom; tehát mennyit kell észrevennem az emberben, hogy tökéletesen megértem, ha czélomban foglaltatik, hogy valakit lehetőleg ösmernem kell. Ez még nem elég, - az ember nem állhat egyedül ezer és millió társadalmi viszonyban, a kit szükség ösmernem önviszonyom miatt, kíváncsi, hogy azzal magamat is megösmertessem, különben visszásság támad közöttünk. Barátok akartunk lenni, vagy üzleti társak, közviszonybéliak, férj és nő; de mivel egyik sem törekedett fölösmerni a másikat, vagy csak az egyik ösmerte föl amazt: az egyoldalulag intézett viszony azon visszásságra vezet, mint mikor valakinek jobb lába kurtább a balnál, sántítani fog, és bajos volna megmondani, hogy a bal láb hosszúsága-e az egyedüli ok, vagy a jobb láb rövidege? de az bizonyos, hogy nem összevalók. A nemesebb értelemben vett regény ön - és mások megösmérésére vezet, és most őszintén megvallom, hogy épen oly nagy tömeg ilyen regényt olvastam, hogy félvén attól, a mitől te is, - tudniillik, a mi az esküvő után történhetik, - nem akartam a társalgás szavaiban meglepni mást, meglepetni magamat, és bár türelmetlen várom az órát, melyben szívemet kielégíthessem; időt engedek szemlélődéseim mellett másoknak is, hogy engem is megösmérjenek. A ki nem így cselekszik, az árverésen fog venni, vagy árverésen fog elkelní a véletlennek minden kigondolható veszedelmével. - Készen vagyok védelmemmel, várom az ítéletet.

A hallgatóság kacagni valót várt, az ellenkezőt kapta a vitában; hol keressen kárpótlást? valakit mégis föl kell áldozni, legalább titkon fog nevetni, ha az ítélet Óváryt ma másodszor sújtja.

- Az ítéletet kérjük! - Mondja a hallgatóság a választott urhölgyre tekintve.

- Hölgyeim és uraim! mindannyian tréfát vártunk, s a tréfát én is folytattam volna. A két gróf életnézetet mondott ki, melyet nálamnál illetékesebb bíró, az élet fog megítélni. Kettőjüknek útja határozottan elválík egymástól, maguk választották, a boldog megtalálja jutalmát önmagában, a csalódót én csak szánni tudom!

- Az előadásnak vége; - mondja az idősebb hölgy, uraim, szabad karjukat kérnünk.

- Tessék választani! - Mondja Óváry erőltetett vidámsággal.

- Én már *asszony* vagyok, én csak *szivtelent* választhatok: nyujtsa karját Óváry gróf.

A körülállók hirtelen hátrahúzódtak, hogy Emma grófnét Koltay vezethesse. A gróf nem vonulhatott vissza, karját odanyújtá az ifjú hölgynek, ki azt meglepetés és tartózkodással fogadta el.

A nagy terembe érve, Óváry észrevette, hogy a hölgy karjáról leszabadulni készül, elereszté a pajzán nőnek kezét, és a szokásos üdvözlés után a tömeg közé vegyült. Koltay a rájuk várakozó nőig vezette Emmát, és szinte távozni készült.

- Nem eresztem, mondja az élénk nő, - nem látja, hogy a kis teremből senki sem követ bennünket, ne hagyjon magunkra, kettőnknek kerüljön egy lovagunk.

Az utóbbi szavaknál egy öreg ur csatlakozott hozzájuk, az élénk grófnőt valaminek elbeszélésével egészen elfoglalá, így Koltay Emmával beszélgethetett.

- Min kezdjük a beszélgetést?

- Az emberösmereten, gróf!

- E mulatni akaró körben?

- Hiszi ön, hogy e sima nyugalom mind őszinteség?

- Egyáltalában nem; de e pillanatban nem akarnám önt másodszor zavarni hosszú okoskodásokkal.

- Vigyázzon, nehogy fukarnak és önzőnek mondjam.

- Mondjon hát annak.

- Nem... ez vakmerőség lenne, ...e korai ítélet miatt viszont megítélhetne ön.

- S nem akarná, hogy alkalmam legyen rá.

- De igen, én is mertem ítéletet mondani önről.

- Rejtett szóban.

- Az emberösmeret nincsen kötelezve arra, hogy ítéleteit kihirdesse, gróf ur, - én sem kérdem, mit ítél rólam, pedig ítélni fog, az igen természetes.

- Ne oly mélyen, önnek még szabad röpködni, hisz ön még gyermek.

- Ezt most mint bocsánandó dolgot mondja ön ki; de jaj annak, ki azért lőn szerencsétlen, mert időn túl is gyermek maradt.

- De már távoznom kell, különben oka leszek, hogy kedélybetegségbe esik.

- A végletnek másik oldala, - ez a mindennapi mérték, könnyelműség vagy kétségbeesés.

- Az emberek általános nyavalyája.

- Az enyém nem.

- Enyém sem grófné, - tehát *közös uton járunk*.
- *Szerencsés utat mindkettőjüknek, legjobb barátnejuk kívánja!* Mondja az idősebb grófné feléjük fordulva, mire a két fiatal megdöbben, mintha a véletlenben olyan magyarázat rejlenék, melyről kettőjüknek gondolkozni megszégyenülés nélkül is szabad.

A zivatar eleje.

Vámosy jókor jött, a grófné szorongattatva sietett az ajtó felé, midőn az inasnak bejelentése után jönie kellett az óhajtott vendégnek.

- A baj küszöbünkön van, kedves Vámosy, - kezdi a grófnő, - nézze meg e levelet.
- Tudom a tartalmat előre, a gróf lánya kezéről akar rendelkezni.
- Mentsen meg bennünket, Vámosy.
- Mindkettőjüket, grófné! - mondja a fiatalember megcsókolván a grófnének feléje nyújtott kezét; de előbb valamit kérdezni kell: tudja a kis grófné, hogy Óváryról szó van?
- Mindent tud, azt is, hogy e sivár lelkű embertől még a férfiak is futnak.
- Így a grófnak választása...
- Gyermekekre a legválasztottabb szerencsétlenség.
- Méltóságos asszonyom, nem akarom egy perczig meghosszabbítani nyugtalanságát, a legvégső esetben van menekülés, de azt csak is a legvégső esetben fogjuk alkalmazni, addig más módhoz kell nyulnunk, huzni-halasztani az időt, hogy a gróft más gondolatra téríthessem.
- Ön csupa vigasztalási jószándékból feledi, hogy nem más férfiről, az én *férjemről* van szó!
- Orvosságunk arra lesz csak alkalmazható.
- Ösmertesse meg ön velem a csodaszert; mert halálos rettegésben élek.
- Nem vagyok egészen fölhatalmazva, méltóságos asszonyom; de férfiszómnak hiszen, nem mondanám ki a vigasztalást, ha a szükségést biztosan nem tudnám.
- Hinnem kell és örömet hiszek.
- Halogatás, az a jelszó, - a végsőhöz a végső esetben kell nyulni.

Ebben megállapodva váltak el egymástól; az ifju elment egyéb dolgai után, mi nem is követjük; hanem fölkeressük a gróft. Együtt ülnek a kapitánynyal, élénken beszélgetve a napi kérdések fölött.

- Tíz évvel szeretnék fiatalabb lenni, - barátom, - mondja a gróf, - hozzátévé, a mostani eszemmel.
- Én megalkudnám olcsóbbért, - lennék én szívesen olyan eszeveszett hadnagy is, mint voltam.
- Hol jár az eszed, vén katona? - neked mindig volt elegendő eszed hadnagykorodban is, - én csak a mostani eszemmel tudnék alkalmas helyre állni. Szép az a honfipálya, barátom, ha cselekedni tudunk.
- Elmégysz a felső házba, - adandó alkalommal...
- Rosszul biztatsz, - utolsó ember lennék ott, - nem hiszem, hogy valamit úgy el tudnék mondani, hogy elhigyék, - szavazógép pedig nem leszek.
- Hiuság.
- Semmi hiuság, - a katonaságnál a dobos is valami, a legnagyobb tűzben ő beszél, és vitéz, ha furcsa hangszerén a golyók között beszélni mer. Az országgyűlésen némely szavazók úgy jelennek meg, mint a tábori szekereken a töltények, eljönnek, hogy más odalője, a hova akarja.

- Értsük meg egymást, - mondja a kapitány, - valaki a történetgyűjtőbe akart helyezni téged?
- Az öreg Óváry gróf.
- Ő szokta vezényelni a néma szavazatokat bécsi előírás szerint.
- No, igen, - pedig arra semmi kedvem.
- Hol a régi engedelmesség a nagy tekintélyek iránt?
- Hála Istennek, hogy ezen nagy tekintélyek alá nem tartozom.
- Hohó, ...van ezek helyett más nyög, - a mi szerződésünk.
- Neked szívesen engedelmeskedem, - a mint kívánod, a te eszed szerint néma szavazó leszek.
- Szerződésünket ily részletesen nem akarom alkalmazni, - jogomat nem ellened: javadra akarom használni.
- Valóban óhajtom az alkalmat, hogy jogoddal élni kénytelenítessél.
- Ne fösds a falra az ördögöt, hirtelen megjelen, - s akkor bánod meg...
- Megbánni? ...nem, barátom, megbánni nem fogom. Miért tagadjam, újjá születtem, ezt különös fogadásunknak köszönhetem, - egy életért pedig, barátom, áldozhatunk valamit.
- Összekoczkodhatunk a politikában.
- Ezt épen nem hiszem. Emlékezhetsz, kártyajátékban is türelmes voltam; mert elképzeltem, ha kizártuk a szobából az okos embereket, és pénzünk fölött birónak közakarattal a négy filkót választottuk, tiszteljük a néma birókat, melyeket legalább szó- és ajándékkal elbolondítani nem lehet.
- A politika nem kártya, a politikában gyakran szenvedélyek nyilatkoznak.
- A szenvedélyek bűne már hagyogatni kezd, barátom, - sokáig egykedvűen néztem a pártokat, e hosszú szemlélődésben a pártokat úgy képzeltem, mint a csónakban ülő két evezőt, az egyik jobbról, a másik balról feszít, - külön mindenik oldalt hajtáná a csónakot, és az örök keringésben nem haladna előre, - míg így, a józan kormányos kevés munkával, okos vezetéssel a két különirányú erőlködést céljára, a középpontra vezérli.
- Óváryval még sem akarnál szavazni.
- Ő a jobb oldalon evez, én a balt választám; de megijednék, ha ő letenné az evezőt. Ez az én fogalmam az alkotmányosságról, mely előttem olyan zár, melyet ellenkező rugóval kell képessé tenni, hogy zárjon.
- Egy véleményen vagyok, így politikában legfőlebb feleselhetünk; de össze nem kapunk, még Óváry miatt sem, pedig...
- Elkapom a szót előled, barátom, - ez emberrel különös viszonyom kezdődik, fia nőül fogja venni lányomat.
- Megállitlak, ...mondja a kapitány meglepetve, - nem kétlem, lányodat megkérdezed előbb?
- Nyugodt lehetsz, - a felsőbb körökben nem fohászkodnak a lányok után, nem irnak hozzájuk verseket. Mikor mi házasodunk, tudjuk, hogy mellétekintetek sokat parancsolnak, - gyermekeink, kivált a lányok, illetet tanulnak a gyermekszobától a kivilágított termék ajtajáig. Férjhez úgy mennek, mint a tánczba, a bemutatott férfi karjára veheti; mert magaviselete ellen nincsen kifogás, és a szülők...

- Ismét meg kell állapotodnod. Elhiszem mindazt, a mit mondtál, - ezer hozzád hasonló állásu apa így gondolkozhatik lányáról, ha maga nevelte saját légköre számára; de nőd elvonult a világ elől, nem kereste a nagy világ élveit, bizonyos tehát, hogy ennek hiányát mással pótolta, s okom van hinni, hogy lányát maga nevelte, az anyának szeretetével, mely fölnevelt gyermekét nem úgy állítja a fényezett padolatu terembe, mint egy cserép virágot, hogy szaporítsa a csoportozatot. Vigyázz! lányodat olyan anya nevelte, ki a gyermek mellett nem grófnő volt; hanem anya. Tudod-e, mi az: *anyának* lenni? Jól emlékszem, együtt voltunk tábori gyakorlaton, a bámész tömeg szájtálta gyönyörködött a szokatlan látványban, és az egyik rész nagy későn vette észre, hogy balszárnynuk feléje kanyarodik. Az utolsó percekben egy gyönyörű kis lány rémülve fut a veszély elől, de épen belekerül. Az apa botjával hadonáz gyermeke és mifelénk; de maga mégis elpusztul; mert férfi észszel belátja, hogy nem mentheti meg a gyermeket; hanem az anya, az anya nem okoskodik, gyermeke felé rohan: mit neki a halál, hisz ahova gyermekét viszi, elmegy oda ő is!

- Tudom, hogy jókor szétvált a szakasz, és az anya gyermekestől megmenekült.

- Becsületére legyen mondva a sorsnak, mely az önfeláldozást ez alkalommal megjutalmazta, s nekünk bebizonyította, hogy az anyák nem okoskodnak; hanem szeretnek! Azért idéztem föl e példát, hogy gondolkozzál, nőd az elvonulásban mi lett volna más, mint anya, és hiheted-e, hogy ez anya megindulás nélkül odaengedi gyermekét annak, kit legelőször eléje vezetnek?

- Belém szorul a lélegzet, - nem tudlak megcáfolni barátom. Rögtön küldök Vámosssyért, beszélnem kell vele, hogy tudjam, hányadán vagyunk a másik lakban.

Vámosssy negyed óra alatt megérkezett, a gróf őszinte tiszteletből fogott vele kezét.

- Kinos aggodalommal vártam kegyedet, - Óváry gróf ma újra sürgöli, hogy gyermekeink egybekelését siettessük, - ő már öreg, és mint írja, nem sok ideje van várni.

- Tiszteletre méltó az ok, ha egyéb értelme nincsen.

- Mi lehetne más, - a gróf terjedelmes birtoknak ura, legfőlebb az a bocsánandó hiúsága van, hogy családjának folytatására vágyik?

- Méltóságos uram, - mondja Vámosssy ünnepélyes hangon, - nekem semmi jogom az avatkozásra, mi középosztályuak a házasságot nagy vállalkozásnak tartjuk, melyet anyagi oldala miatt is igen fontolóra veszünk, legalább a férfinak kötelessége jókor meggondolni, hogy nejét becsületesen eltarthatja saját vagyona vagy szorgalmából.- Én véleményemmel ez ügyben nem jelenkezhetem, és csak arról fogok szólni, a mit méltóságod kérdez.

- Oly gyáva vagyok e pillanatban, - panaszkodik a gróf, - hogy kérdezni sem merek.

- Méltóságod az ifju grófnőnek érzelmét óhajtja talán tudni?

- Ne szánjon meg engem, - vallja meg őszintén, miként fogadta nőm és lányom a hirt?

- Mint kimondhatlan szerencsétlenséget.

- Mégis kénytelen vagyok a dolgot erőszakolni.

- *Erőszakolni?* mondja a kapitány.

- A hiba az enyém, - ne ítélj meg, barátom, - a grófnak *szavamat* adtam.

- Szerencsétlen ember.

- Így belátod, hogy szavamnak állnom is kell.

- Nem úgy, barátom, - ahhoz, a mit magadnak okoztál, lányodnak semmi köze, - az első kötelesség az, hogy ő legyen megmentve.

- Meg akarod menteni?

- Tétovázás nélkül, édes barátom, - erősíti a kapitány, - még ha vízbe esnétek is lányoddal, bizonyosan azt menteném meg először, s ha időm maradna, a második fordulóra ugranám utánad.

- Ne hidd, hogy gyáva vagyok, *megadom magamat!*

- Így a gyermek meg lesz mentve, barátom, - most az a kérdés, van-e idő, hogy utánad uszhassam. Megengeded, hogy jogommal éljek, és öcsémtől kérhessek valamit, a mit ő nem akart elmondani: öcsém, miért nem várhat az öreg Óváry?

- Mert tönkre fog menni, s a végvonaglásban az utolsó szalmaszálhoz kap.

- Te bizonyosan ezt alkalmas forrásból tudod?

- Ma Bergerrel jöttem föl a gőzösön, ráértünk beszélgetni, és bizalmasan megmondá, hogy két család van tönkrejutóban, az egyik még megmenthető.

- Óváry a megmenthetlen?

- Ugyanazt monda, - az öreg grófnak adósságait csak mesterséges befolyással bírják a jószágok; de az ifju gróf csordultig tölté a poharat: fél év alatt készen van a csőd.

- Pénzkérdéssel nem akarok adott szavam előtt megmenekülni.

- Méltóságos gróf, - én csak a kérdésre feleltem, - s ha megengedi, folytatom a befejezésig. Az ifju gróf Óváry Bécsbe rohant fölhajászni az utolsó százezer forintot, melylyel az égető adósságokat elteheti láb alól, hogy a hitelezők ne ordítsanak. A százezerét megkapta.

- De milyen áron? Kérdi a kapitány.

- Drágán vagy olcsón, - a ki mint veszi, - mondja Vámosy, - a mely mód szemem láttára sikerült egykor, azon mód sikerült másodszor; - az uzsorások sincsenek kőből, - az ifju gróf alkalmas pillanatban elfeledte a zsidót, *megcsókolta...!*

A gróf fölugrott.

- Ne Bergernek hiszen a gróf, - *nekem*, a ki egyszer szemtanu valék.

- *Elhiszem!* mondja a gróf nagy lélegzetvétellel. - Én egy becsületes zsidót megjutalmaznék csókkal; de tudnám, hogy jutalomképen cselekszem; a ki azonban még saját véreinket sem akarja méltatni a jogközösségre, a zsidót máskor bizonyosan leköpné: ilyen emberért *nem lövöm magamat főbe*. Barátim! az apjának le vagyok kötve azon fia számára, kit nem hitt ily alacsonynak. Helyesen cselekszem-e, ha időt kérek, és bevárom, míg vagy az öreg meghal, vagy fiának élettertelenségéről az apa is *máskép* meggyőződik?

- Teljes jogod van.

- Még egyet, - lányom e bizonytalan ideig *lány* marad: ennyivel köteles az apának.

Közös baj.

Végére kell sietnem a regénynek, nem merek három kötetig terjeszkedni, könyvem egy forinttal drágább lenne, s a három forintos könyvet a kis számú olvasóközönség nyakamon hagyná.

* * *

Gróf Erdeyné találkozott férjével, a baj közelebb hozta őket, s a gyengéd érzésű nő melegen köszönte meg a férjnek engedékenységét. Nem a rideg, életunt, a fölzaklatott és rokonszenvet kereső ember állt a nő előtt. Ha bátorsága lett volna valamelyiknek, a másik engedékenyen hagyta volna magát megöleltetni.

A bizodalmasabb kis kör együtt volt, Óváry szerepből jelent meg, Koltay mélyebb érzelemből. A nagy estély óta többször találkozott Óváryékkal, a lányt igyekezett gyakrabban látni, óvatosan vigyázván, hogy közeledésével üldözni ne látszassák. Koltayt a nők szokatlan figyelemmel kísérték, az élénkebbeket bántá, hogy e fiatal ember még folyvást nem fogy ki tárgyaiból, és csupa szükségből nem folyamodik a legkönnyebb mindennapisághoz, hogy nőknek a nőkről beszéljen. Akármelyik is irigykedve ereszté el azon tűnődésben, hogy az okosat ugyan neki mondta el, de azt a kedveskedést mégis másnál fogja elkezdni. Némi gonoszkodással mentek el mellette, és lesték a gyanus szót, mely nem az agyból; hanem a szivből tolakodik elő.

A szép ravaszok ügyesek voltak, nem a szavakat lesték már; hanem azt: kivel beszél többször? és finom ujjaikon számígtaták, hogy a hódolás a találkozás számában lesz fölösmerendő, s a visszatérést egy-egy bóknak hitték, annál finomabbnak, mert a keresett és megirigyletnek megjelenése tanuság, hogy a figyelemre legméltóbbat keresik ki.

Kevés férfi tudja, hogy ha valamit ér, közeledését a nők észreveszik, és mélyen érzik, hogy ez több a bóknál, hogy a benső értéket közelükbe hozza, mintha a fölkeresettnek lenne annak elfogadására legkiválóbb joga.

- Kegyetek maholnap eltávoznak Pozsonyból? Kérdi Koltay Emmát.

- Kinyugodni a nagyvilági zajt.

- Megunta kegyed az embereket, vallja meg őszintén?

- Megunni, nem untam, - válaszol a hölgy, - sőt a visszaemlékezésben gyönyörködni fogok. - Én az embereket egyformábbaknak hittem, és féltem az unalomtól, - pedig csalódtam, igen kellemesen csalódtam. Láttam tetszelgőt, hiut, ravaszt, udvariast, gőgöst, ügyetlent, komédiázót, magában mindenik egész, és tán egyik sem tudja, hogy főtulajdonsága szembeszökőleg elárulja magát; mert bensőjének ösztönei oly hatalmasak egy bizonyos irányban, hogy a szemlélő azonnal felismeri.

- Én is elárultam magamat?

- Csak úgy mint akármelyik.

- Akarjon őszinte lenni, - és mondja meg, mit árultak el az én ösztöneim?

A hölgy önkénytelen a kérdezőre tekintett, talán kíváncsiságot akart föllelni a kérdezőnek arcán. A nyílt arczon nem mutatkozik gonoszkodó mosoly, az elbizottságnak tettetett nyugalma sem árulják el a vonások; tehát felelhet őszintén, a jó barát látszik várakozni az őszinte szóra.

- Kérdezett, ön tudja, miért? ilyent kérdés nélkül sohasem mondana senki: önnek nincsenek őszinte barátai, ellenségei pedig óvakodnak önt gyűlölni.

- Az okot is mondja meg kegyed.

- Ön olyan könyv, mely magától nem beszél; hanem mindenkinek megnyílik, ki olvasni akar belőle, és a tartalom olyan igazság, melytől erős és gyenge egyaránt fél. Ellenségei nem tudják szeretni, s a kik nem ellenségei, gyengébbek, hogysem szeretni merjék.

- Férfiakat gondol ön vagy nőket?

- Mindegy! alkalmazhatom állításomat a nőkre is, - az életben semmi sem marad titok, legkevésbé a lelki előny vagy hátrány, - mondja meg ön, ki ne félne attól, hogy eltakart hátrányait az életösmerő igen hamar kitalálná.

- Grófnő! ki tanította meg kegyedet oly korán gondolkozni?

- Egy becsületes ember, ki azt monda nekem, hogy a józan észre a gazdagnak nincsen kevesebb szüksége mint a szegénynek.

- Grófnő, kegyed monda, hogy őszinte ellenségeim, őszinte barátaim nincsenek, - az elsőre nem vágyom, annál hatalmasabban a másokra. A könyv most önmagától szólal meg, egyszer önnek, és soha többször másnak, e könyv második kötetét keresi, kegyed nélkül sohasem lesz egész.

- Vigyázzon, a második kötetnek sorsa még nincsen készen, - családom fölött zivataros az ég, a gondviselés titka még, hogy e regény befejezhető-e?

- Osztozhatam a bajokban?

- Higyen igen sok bajt, - ez áron elég drágán veszi meg ön a befejezést.

Pozsonyból való távozásuk előtt az anya megtudta a viszonyt. Örült, bánkódott együtt, titkos sóhajtásaiban arra gondolt, hogy teljes boldogságra nem számíthat; mert az akadály nyomon kíséri sorsát. Koltay még utközben meglepte őket, a bizalomnak zárja megnyílt, s az anya kezdé élvezni a boldogságot, hogy lányának sorsában a legkiválóbb fiatalember osztozik. Lelke új erőt kapott, a fő csapástól megmenekült, s mikor Vámosy a hazaérkezőket lesegíté, egy meleg kézszorítás jelezte, hogy a menekülést neki köszönik.

A grófné falusi magányában nem mutatkozott, kedves szomszédja a főbíró az alatt alispán lett, s a grófnő az első napon megírta üdvözlését. Szabó Zsigmond egy órát sem késett, sietett a grófnőhöz, ki az újabb fordulatot egészen közlé vele. A grófné megkérte az alispánt, hogy a lányok többször találkozhassanak, - ezt annál határozottabban kellett ismételni; mert Szabó Zsigmondné asszony nem óhajtott olyan helyre jutni, ahova mások, közszólás szerint, be szokták magukat „nyalni”!

Néhány hónap mulva Emma grófné együtt ült Szabó Marival a nagy kertnek félreeső árnyában. A két lány, mint a fának egymásra hajló lombjai, elbizalmaskodták a szívnek titkát, - azaz: Emma minden feszélynek elmellőzését óhajtván, Marinak elmondá boldogságát, bánatát, a jövőnek küzdelmeit és aggodalmát. Nem kísértem meg e részletezést, - a nők az ilyen bizalmas órákban egészen kifejezik nőiségüket, hogy azt férfi ész utol nem érheti. Nőirók e nemben végtelen magasán állnak fölöttünk, - azért óvakodom e finom szövődékbe nyulni, mert bizonyosan tudom, hogy kezeim közt összekuszálódnék.

- Kedves Marim! - mondja a grófné - mennyit vesződnek velünk, - anyám, apám még tovább szakad egymástól, és egy harmadik szenvedni segít nekik miattam, - ki tudtom- és akaratommal nem idéztem föl a szenvedéseket.

- Ösmeri a grófnő az ifju Óváryt?

- Gyakran láttam és beszéltem vele: az ész veszélyes fegyvere, s mintegy dicsekedve mutatja szívét, melyet az éles fegyverrel vágott ki helyéről.

- Miért nem igyekezett a gróf ur kiismerni választottját, mielőtt szavát adta az apának?

- Nem tudok önnek erre helyes választ adni, csak gyanitom anyámnak egyéb elbeszéléséből, hogy köreinkben a *befolyásos családok* körül hódolni jár a többi. Valami szerep az, a mi után a férfivilág törekszik, - s a ki a szerepben otthon van, hatalom, melyet megösmernek és imádnak. Az öreg Óváry nem léphetne egyet, hogy vele engedelmesen ne vándorolna az uszályhordók tömege. Pillantása kitüntetés, kézszorítása védelem, s a kivel közlékeny, már lépcsőzetten áll, mely magasabb a tömeg feje fölött.

- Ne, ...ne mondja tovább a grófné, ...már szédülök, - az ilyen szereplés más tapsokat vár, melyhez a szívnek semmi köze.

- Ugy-e, megsajnálni valók vagyunk ebben a megirigylett légkörben?

- A többit nem ösmerem, mások talán kedvelik is a szereplést, - én csak a grófnő boldogságán tünődöm.

- S az nehezen lesz egész.

- Nem mer remélni?

- Mert sokat kellene remélnem, - a sorstól lehetőleg teljes kárpótlást, - pedig a sors szerfölött szűk marku. Hármat remélek a sorstól, anyámnak apámat, a kettőt nekem és még a harmadikat.

- Mind a három reménység beteljesülhet.

- Ön boldog, ön többet is remélhet, - önnek még semmivel sem adós a sors, - kárpótlásra nincsen valami elvesztett a multban, és kevesebb a kiszámítás a jövőben, - oh ha ön oly egyedül állna a bizonytalanságban, mint én.

- S ha a grófnőnek társa volnék aggályban és kételyekben?

- Hisz tudom, hogy ön engem szeret, és rólam részvéttel aggódik.

- Nem róla, kedves grófnő, - vele, - elválaszthatlan sorsához vagyok kötve.

- Boldogtalanságomhoz?

- Boldogsága vagy boldogtalanságához.

- Ki tiltja meg önnek, hogy boldog legyen, ha én nem vagyok is az?

- *Megtiltottam én!*

Az anya közeledett Vamossyval. A gróftól érkezett levél volt tárgya beszélgetésüknek, a gróf hosszasan irt Vamossynak, és a következő megemlítésre méltó szavak fordultak elő:

- Fiam negyedik hónapja van nálam, gyönyörködöm benne; mert hála Istennek: *nem hasonlít hozzám!* Adósa vagyok önnek, nemes lelkű barátom, nem fiam-, *önmagamért*, titkon tőle tanulom el az életrevalóságot és a lelki erőt. Talán nem hiszi ön, a mit beszélek? Ítéljen meg! Én nem érdelek egy pillanatnyi boldogságot az emberektől, utáltam és megvetettem őket: osztályrészem sem lehet más. Ha az emberiségnek volna általános meghatalmazottja, kezét csókolva kérnék bocsánatot. Ez lehetetlen lévén, föl kellene keresnem nőmet, ellene vétettem legtöbbet, a nő ellen, kinek nincsen, nem lehetett fegyvere a férfi, gyermekeinek atyja

ellenében. De mit gondol nőm? Minden ember koldus arra nézve, a mije nagyon hiányzik. Én boldogság-szeretetskoldus vagyok, azt hihetné, hogy koldulni jöttem, - és ő keservesen könyezné gyarlóságomat. Ha azonban ön egykor észreveszi, hogy az ő lelke beteg; mert bocsánatát ki nem mondhatja, tudasson ön velem, hogy hozzá siethessek. De bűnhődésemnek be kell fejezve lenni: addig magamé vagyok, míg Óváryéktól megszabadulok. Lehettem oktan, szívem, eszem beteg lehetett, de nem leszek oka, hogy Óváry higye, hogy szavammal könnyelműen játsztam. Szenvedjünk egész családban, a cél befejezhetlen marad. - Ha lélekerősek maradunk, boldogtalanok lehetünk; de nem vet meg senki.

A grófnő egy élő szent volt, megbocsájtva mindent, zugolódás nélkül várva a jövődöt.

- Szegény férjem.

- Grófnő, - szent érzelmeit nem akarom ügyetlen vigasztalással háborgatni, - ilyen érzelmekről nem szokott bizonyítványt adni a szemtanu.

- Hisz ön menekülést?

- Hinnem kell, - hittem hónapokkal ezelőtt és e hitre építeni mertem.

- Megvigasztal ön újra, bár nem tudom szavait megérteni, - holott érteni balzsam lenne szívemnek.

- Látja méltóságod a fa alatt azt a két angyalt.

- Egyik az enyém!...

- A másik *enyém*, azon, de csak azon napon, melyen méltóságod tökéletesen boldog lesz.

- Mit cselekedett ön?

- Kötelezvényt állíték ki, hogy el ne feledjem föladatomat.

Ekkor kelt föl a két hölgy, a bizalom kölcsönösségében egymás sorsát tudták.

Emma grófné anyjához sietve mondja:

- Anyám! ha tudnád!

* * *

Az anya nem szólt, Marit öleli keblére, s egész odaadással mondja: *gyermekem! te az én lányom is vagy!*

Az utolsó kártya.

Az öreg Vámosssynak udvarára nagy utazó kocsit vontatott négy „forspontos ló,” - s az öregasszonynak öröme méltóságos fia szállt ki a kocsiból. A méltóságos báróné félt a hosszú uttól, *máskorra tartotta fenn a szerencsét, hogy ipát és napát megláthassa.*

A megizent szavakat irtam le, - *de stilo* nem támadhatta volna meg semmi nevelt ember, - hanem Vámosssy senior észrevette a különbséget, hogy valami tekintetes kisasszonyból lett menyecske azt izente volna: *Csókolatom kezeiket, alig várom, hogy ölelhessem őket.* Az öreg Vámosssy az irodába ment, ott várta meg fiát az anyai majomszeretet után; mert ez irodában még senkivel sem beszélt hunyászkodva, itt legkevésbé fél akárki fiától, s remélte, hogy a magáétól sem ijed meg.

- Kedves atyám úgy elbujt, - már nem győztem várni.

- Barátom, én itthon vagyok, - kezdi az öreg feszesen, - a várakozás engem illet: mivel szolgálhatok?

- Ez a hang meglep, - valóban nem vártam ilyent, atyám feledni látszik...

- Semmit sem felejtettem el, - leveleid az utóbbi években rémeim voltak, a mint megláttam egyet, zsebemhez kaptam; mert gyanítani, hogy ezereket fogok elpottyantani. Nem merném hinni, hogy *ingyen* jössz. - Nálatok a komédiába előre szokás fizetni: kérdelek mennyit fogsz kérni, mikor házamból kimégysz, tudnom kell, hogy nem lenne e jobb, ha megszökném előled?

- Félre a haraggal, kedves atyám, - én meg akarom lepni: kellemes hírem van.

- Az árát ezen hirnek, uri barátom, - a mit te vigjátéknak vélsz, én riva fakadhatok rajta: *pénzt fogsz kérni?*

- Előbb a jó hirt, kedves atyám, - ügyeskedik a méltóságos ur, - jó kedvet akarok apámnak csinálni.

- A nyár végén vagyunk, fiam uram, a dátumot rosszul választottad, apád nem fog aprilisbe menni.

- Apám, - én is komolyan beszélek tehát, - e messze utra hiába nem jöttem, - pályám hirtelen emelkedik, a kancellár bizalmasan megkérdeztetett, hajlandó volnék-e hatásteljesebb állásra? negyven megye közül választhatok, és azonnal kinevez főispáni helyettesnek. Remélem ennél fontosabbat nem mondhattam.

- Ez szomorú eset; - vigasztalódjál, multságosabbat mondok ennél: a jövő hónapnak végén nyugalomba megyek, fizetésem elég lesz, ha Pesten a Józsefvárosban a „*Zergeutczába*” megyek lakni.

- Ez a válasz arra, mivel én atyámat megleptem?

- Semmit sem leptél meg, rövid idő alatt nagyobb ur is lehetsz, ezen nem kételkedem. De kételkedem azon, hogy az én erszényem annyira elbámuljon, hogy kitáltsa száját. Ezt felelem előbbeni kérdésedre.

- Világosabban kell szólnom, atyám, - elhatározott szándékom a helyettes főispánságot elfogadni, e célra huszezer forintra van szükségem, - vagy nem lát többet az életben.

- Nem kérdezem a bővebb értelmezést, - értsd, ahogy akarsz, - nézd meg üteremet, nem üt hevesebben, mint máskor, - ez azt jelenti, hogy nem ijesztettél meg.

- Megijesztett engem! - mondja a direktorné a szobába lépve, - én nem tűröm férjem uram zsarnokságát.

- Okosan beszélsz, feleségem, - téged tartozlak kihallgatni, - de csak magadat, fiamuram hagyjon magunkra, bizza ügyét anyjára, tekintélyes szavazattal bíró, bizonyos vagyok benne, hogy ő lesz hatalmasabb.

A helytartótanácsos elhitte apjának szavait, engedett a fölszólításnak és kiment, hogy anyja végezze el helyette az ügyet.

- Lehet veled okosan beszélni? Kérdezi az asszony ingerülten, és olyan állásban, mely mindenre készséget mutat.

- Be akarom bizonyítani, hogy okosan beszélek a főkérdés után. Elhiszed, hogy kedvenczed komolyan beszél?

- Hiszem, - azért kész vagyok minden áldozatra, a vagyonnak fele enyém, részemet követelem.

- Nem mondok ellent, a kért huszezer forinttal éppen megfizettük a vagyont, - vidd el Isten hírével, adok kötelezvényt, szerezzetek rá pénzt, ha betábláztatjátok, a biztosság megvan. Van kifogásod?

- Semmi, kedves öregem, - te megint az én kedves, jó öregem vagy.

- Az már nem vagyok, asszony! ...mondja a direktor egészen más, fölöttébb meglepő hangon, - sőt nem is akarok lenni. Ma elértünk az osztozásig, - mátol fogva ösmerned kell helyzetedet. Egy hónap múlva el fogunk távozni e vidékből, hol senki sem szeret. Oktalan gögösségünkkel ezer ellenséget támasztottunk, vagyonunknak fele el van adósítva, mihelyt kihuzom lábamat a hatalomból, a tőlem remegő hitelezők megmenekülnek a függéstől, fölmondják pénzeiket, sommás uton hamar elmarasztanak, jószágunk dobra kerül, és jó szerencse lesz, ha negyed-résznél többet el nem veszünk. Kétnegyedrész elvisznek a hitelezők, egy negyedrészt elüt az árverelő dobos, - magunknak marad egy negyedrészt. Ez az enyém, asszony. Enni, inni kapsz, a mennyi kerül, nem feledkezem el, hogy nevemet viseled; de ha bolond voltam is eddig, mátol fogva vigyázok, hogy a bolondok házába ne jussak általad. Pestre megyünk lakni, egy szolgálot tartunk, figyelmeztess jó előre, hogy *engem* vagy *téged* „*nagyságosnak*” ne cizmezzen; mert másképp megszököm tőled. Kihuzták alólunk a pokróczot, nem lesz hátad mögött hajdu, kit szolgádnak véltél, holott az uraságé volt. Elmondtam mondandómat, - megírom a kötvényt, helyet hagyok annak, kit megfoghattok, - nem eszem veletek, estelimet küldjétek a kapitány szállására.

A beszédnek eleje meglágyította az asszonyt, sirni akart, azonban a nagyságos cimről lemondás úgy megfordította benne az epét, hogy ölni tudott volna. Utasítom olvasómat az életre, keressen föl olyanokat, kik alábbszálltak, mily kétségbeesetten kapnak - *a mentő szál?* nem: egykori cizmeik után. A mai világban igével, egy kis kenyérrel és nagy címmel élnek az emberek. Elmondjam az eskümintát? azonnal föltartom három ujjamat.

- Jó estét, kapitány sógor!

- Isten hozott, ha ide akartál jöni, - mert látom, hogy nálam vagy.

- Sógor! ...hozzád jöttem, - valamiben rövidséget szenvedtem, - apád engem megkárosított.

- Az irományok fiókomban vannak, az osztályban egyenlő részt kaptunk, - katonakoromban szétrugott néhány ezer forintot atyám beszámított összegembe, - jer, nézd meg az irományokat, melyeket amugy is ösmersz.

- Atyámfia! nem pénzbeli a rövidség, - a mit én keresek, ritkább valami: a józan észből neked nevezetesen több jutott, mint a nőmnek. - e különbséget akartam kiegyenlíteni.

- Ülj ide mellém, direktor barátom, - követelésed egyelőre méltányosnak látszik; de csak látszik, azért fölvilágosítással tartozom, - remélem, ráérsz meghallgatni, nem foglak hosszan tartóztatni e vad tanyában.

- Hosszan maradok, barátom, föltéve, hogy ki nem dobsz, estelimet szinte ide rendeltem.

- Örvendek, - gyujts pipára, mint otthon, - az alatt én beszélek.

- Ne kimélj ám, mondhat sz akármít, gorombaságot is, - ez gyógymód a léleknek: meg akarok gyógyulni.

- Előbb az osztályt végezzük, barátom - mondja a kapitány. - Tudtommal nem volt dolgod a „mádi” hegyen, a szüretelés módját nem ösmered, pedig ez érdekes. Mielőtt a szőlőt a kádba tennék, a gazda kitűnő szorgalommal tisztogatattja ki a kádat, a sajtólótanyából eltávolíttatja az ennivalót, különösen a kenyeret, - a szőlőhordók ruháját gondosan kikutatják, a zsebeket kifordítják, hogy valamiképen egy morzsányi kenyér ne maradjon benne; mert ha egy kenyér-morzsa pottyanna a drága jó közé, reggelre megsavanyodnék.

- Érdekes kis tudnivaló.

- Jó, - ezt már tudod. Most mást mondok: hallhattad híré a tokaji „eszenciának”, egy palaczk e nedvből ötven-hatvan pengő forint, s ha így is kapsz, köszönd meg, barátságából kaptad, és törekedned kell, hogy más alkalommal e kapott szivességet viszonzhasd; mert egy ilyen palaczkkal tiz akó közönséges bort nemesítettél meg. Ha kételkednél állításomban, kész vagyok a leghitelesebb egyénektől bizonyítványt kérni.

- Elhiszem, barátom.

- Jó hiszemmeddel leköteltél, ennek folytán még valamit mondok; az óra általában költséges tőke a háznál, ha rosszul jár. Az ezereknél létemben századomnál falun laktam, - pontos valék a szolgálatban, sőt időn túl is utána vadásztam a legénységnek, s néha már reggel hajnalban föl zavartattam a legénységet. Több izben történt, hogy legényemnek megparancsolám: kend három órákor föl fog engem költeni, az óra hangosan ver a kend szobájában, mikor hármát üt, föl fog kend költeni. A katonaságnál nincsen tréfa, a hazugság ritkán sikerül, mégis rászedett az óra, kevesebbet ütött, mint a mennyit mutatott, s én összeszidtam az órát, mert bomlott portékája több izben rászedett. Az órás végig hallgatott, nem mentegette magát; hanem azt mondja: Kapitány ur! az óraszerkezet ép, igaz, hogy többet mutat, mint a mennyit üt; de ennek nem az óra az oka; hanem az, a ki az óramutatót külön szenvedélyből igazgatja.

- Az órásnak igaza volt, édes barátom; - helyesli a direktor, - csak azt nem értem, mit akarsz e sok példával?

- A helyzet felvilágosítására hordtam föl őket, mert nem lévén bizonyítványunk, mely szerint megbírálnánk, hány font józan esze volt nővéremnek, mikor nőül ment hozzád, példákból akarom kitudni, miért fogyott, vagy miért nem gyarapodott melletted? Alkalmazzuk az első példát a mádi szüreteléssel. A tokaji mustot el lehet rontani egy kenyérmorzsaival: gondolkozzál, nem voltál-e magad hiu? nem esett-e egy morzsányi a nőnek mindenre fogékony lelkébe? s ha igen: nem tehetek róla, hogy a must megsavanyodott. Alkalmazzuk a másik példát. Tegyük föl: nőd lett volna leánykorában olyan, mint mindenik, sok reménnyel, sok csakléppel megrakva, miért nem töltöttél agyába jókor abból az „eszenciából”, melyet tizenkét oskolán keresztül megszerezte. Ha nem tetted, barátom, magad vagy az oka, - eszed volt, roppant javadalmat biztak eszedre, de otthon, barátom, - sohasem vetted hasznát. Végre alkalmazzuk a

legutolsót. A asszony volt nálad az óra, többet mutatott, mint ütött; miért nem igazítottad helyre? Ne kárhoztasd az órát, kitől vetted. Azon bizonyos czég alól kerültem ki én is, kiálltam az időnek viszontagságait: ekképen be van bizonyítva, hogy embere választja, kinek kezébe kerül az óra. Most felelj, jól ütök-e folyvást?

- Kezet ide, vén katona: megadom magamat.

- Ne félj, nem tekintlek rabomnak, zsebeidet nem ürítem ki.

- Rossz helyen kereskednél, barátom, ki vagyok pusztítva: ma jött meg méltóságos fiam.

- Mondd inkább *koldusnak* a szerencsétlent. Van-e olyan napja, mint a koldusnak, ki össze-koldult filléreit maga eheti meg, és senki sem törődik vele, mit evett? A borjulópó tudja, miért lakol: el akarta venni másét, hosszú hónapig megüli a börtönt, és a botlásan okulhat. Fölkapaszkodó fiad sebesen halad fölfelé, nem tudja a boldogtalan, hogy neve mellett a méltóságos czim olyan, mint a bűnvádi ítélet, életfogytiglani rabságot jelent, melyre nincsen amnesztia. Követeli a szerencsétlen az őt megillető czimet, kénytelen követelni, hogy mondják; mert nincsen egy nyugodt percze a jelenben, melyben anyagi gondokban nyakig ülve, szívében elhinné, hogy helyzete *méltóságos*, ha nem mondják neki. Fiad valóságos denevér, a magasabb körökben *szárnyát* lebegteti, nálad *csuszómászó*, hogy meg tudjon élni. Nem akarlak üldözni, - nekem öcsém, hozzám is tartozik. Vigasztalást keresek abban, hogy az emberiségnek arra is kell példa, hogy valaki a falnak menjen. Hány bolond irigyliz ez embert, a tekintetes bőrben megférni nemtudók készülnek szétrepedni, hogy utána nem repülhetnek, - nem tudják a filkók, hogy elegendő vagyon nélkül nem sasok, *denevérek* lennének.

- Szívem megkeményedett, ma kiszállásoltam belőle.

- Nem akarnál bele egy becsületes lakót, - esküszöm, hogy pénzes tárczádat nyitva hagyhatod, még sem vesz belőle.

- Hol találom meg a szegény szerencsétlent?

- Az ellen protestálok, - annyi ur mindenesetre lett belőle, mint a mi te vagy.

- Barátom, könyörülj rajtam, olyant mondj, a mit elkeseredett szívem bátorodik elhinni.

- Tessék, - e levél neki szól: Tekintetes Vámossy László urnak, több uradalom kormányzójának.

- Ki írja e czimet?

- Gróf Erdey Ferencz, tudósítván fiadat, hogy ha *meg nem sérti*, tisztelettel kéri, hogy nejjének, a grófnőnek javain kívül az ő uradalmait is kormányozza.

- Kapitány! ezt az órát te igazítottad meg, - szentül hiszem, hogy a mennyit üt, annyit mutat.

- Így különböztetik két testvér; quod erat demonstrandum.

- Öreg barátom! gondoltam valamit: ne reperálnánk meg az én házi órámat is? hallgassunk a hirrel, leczke kell annak, hadd ijedjen meg, s az bekövetkezik az árveréskor, mit ő ma nem hiszen.

- Most már egy uton vagyunk, rokon, hallom, hogy cseléded közeledik az estelivel, - ráérünk csevegni ketten, bizalmasan, és gondolkodjunk, milyen ráspoly kell a reperatúrához?

Régi ösmerősök.

Az előbbi fejezetben említett levélnek következtében Vámosy László barátunk lement a Tisza felé, átvenni a grófnak uradalmait. Senkit sem ösmert, Marcziról gyanítani sem merte, hogy vele találkozassék; mert a gróf körül ritkán fordulván meg, az egykori bojtárt nem kereshette a cifra ruhában.

Szorult kebellet ment el azon uradalom mellett, hol atyja volt a hatalmas ur. Az öregek már Pesten vannak, a lapokból azt is tudja, hogy sommás eljárás következtében szülőinek szép birtoka el fog árvereltetni. Kérdezősködés nélkül eltalálta, hogy bátyjának révén került a birtok e szomorú viszonyba. Mélyen érezte a fájdalmat, mentésre nem gondolt, vagyon nélkül erre törekedni gyarlóság lett volna.

A Tiszának kanyarodásai miatt a csárda felé kellett kerülnie. Nem akadályozta, hogy a kocsis bejárjon, a lovak kifáradtak a hosszú utban, pihenniök kellett.

Csakugyan, a régi fészek, lakói ugyanazok, a gazda friss jó egészségben, kissé megderesedve, az anyjuk barnásabb ruhában, mint egykor. A lány épen a konyhából lép ki, fehér ingujj, itt-ott egy kis piros szalagszegély, villámként suhan el az érkező mellett, látja, és mégsem látja az urat, illik neki e kis vadság, nehogy alkalma maradjon a városi urnak szemközt nézni vele.

- Éhesek volnánk, kedves gazdánk, - sugja meg az anyjuknak, hogy vessen miattunk egy pár hasábfát a tűzre. Így szólítá meg Vámosy a csikóst.

- Neked szólnak, anyjuk, - mondja a gazda a konyha felé fordulván, - éhen ne hagyd a tekintetes urat.

- Mióta lakik bátya, e tanyában?

- Régen, tekintetes uram, - hanem azt kérdezze: meddig maradok még itt?

- Hova költözködik innét?

- Ez is kérdés, tekintetes uram, - válaszol a csikós, - bár tudnék rá felelni.

- A gyepen nem maradhat, gazduram, föl vagy alá, tudom, keresett magának fészket.

- Hiába kerestem, uram, - nem találtam; mert jobban kell a fiatal, mint a korosabb, s azt mondják neki: hagyja kend ott a csontját, hol a hust leették róla.

- Egyéb baj nincs, gazduram? ...nekem pedig ilyen emberre lenne szükségem.

- Tekintetes uram látatlanban akar rám megalkudni.

- Épen ellenkezőleg cselekszem, bátya: én nagyon meg szoktam válogatni az embert, az én rostámon könnyen keresztül pottyán a szemét.

- Látott engem valaha a tekintetes ur?

- Néhányszor, - épen annyi, mintha sohasem láttam volna; azért itt a kezem foglalónak, s ha majd az éhemtől megváltam, többet beszélgezzünk.

Vámosy bement a szobába, a gazda a bormérőbe, ott tűnődván, hogy álmodik-e vagy a déli meszely bortól gondolja el mindezt? Nem lett okosabb, azért lement a pinczébe, hogy a megihatóbb vendégborból hozzon föl neki. A konyhában sürgette az asszonyt, a lányt szinte előparancsolta, hogy jöjön be teríteni, - minek a lány békételenkedve engedelmeskedett: mert megfogadtatta apjával a multkori eset után, hogy az ilyen urféle vendéghez többé nem kell

beszégyenkedni. Az apa ezt két okból ígerte: a leánynak érzelme, s a nagy zöld kályha miatt; mert a multkori hézag olyan tarkán van kitoldva, hogy a ki látja, elneveti magát. A mostani foldozás után egészen új kályhának kellene következnie, azért tanácsosabb a lánynak kívül maradni.

- Eredj, ha mondom! - Dörmög az apa lányára, így a szófogadást ki nem kerülhette: bement.

Vámossy ez alatt körütekintett a szobában, egyszerű, tiszta lak, ámbár két nőszemély kitűnő gondjához a kályhának furcsa foltja ellentétnek tűnt föl. A lány bejött, tiszta abroszt terített a fél asztalra, a szükséges szereket fölrakta. Munka közben kikeresve úgy alkalmazkodék, hogy a föl alá járkáló urhoz legtávolabb essék. Vámossy e kerülgetést észrevette, s az emberekben természetes küzdelmi vágy ösztönözte, hogy azért is megszólítsa.

- Kis hugom, megmondd ám, mikor férjhez mégysz, a lakodalomra megjövök.

Semmi felelet, egyszer fölpillantott a lány, hogy *ellenségét* meglássa. Az urfélék leereszkedésétől nagyon félt, egyik olyan, mint a másik, gondolja, és kémlő szemeivel kimérte, hogy a legelső tulbizalmasságnál hol éri közelebb az ajtót. Vámossyt viszont ingerelte a vágy, a lányt megszólítani, s újra kezdi:

- Izenetet hozom valakitől: ne mondjam meg?

- Tudom, kitől hozott, - mondja a lány lángra lobbant arczczal, - hallottam, hogy megjött; nézze meg jól a tekintetes ur a kályhán az új fiókokat, - az Isten úgy áldjon meg, hogy másodszor is odalököm, hogy lelke a kályhalyukon megyen másvilágra.

- Ebből épen a legjavát nem értem, kis hugom, mondja nagyobb érdekekkel Vámossy: ugyan mondd el a többit is.

- Persze, nem mert a szégyenével dicsekedni, - illik is egy gróf urfinak, hogy a kályhába lökik.

- Mindjárt megértem, kiről beszélsz, ha nevét is megmondd.

- Tettesse a tekintetes ur, mintha nem tudná.

- Szavamra mondom, hogy egy szót sem tudok, sem a kályháról, sem a grófról.

- Akkor ezt sem kell tudni a tekintetes urnak, - bánom, hogy a többit is megmondtam.

- Haragszol, hugom, az ilyen posztóruhás népre? ugy-e, eltaláltam?

- Egytől egyig valamennyire, ha akarja tudni a tekintetes ur.

- Egyre nem haragudhatol, - egyet kiengedsz a többi közül, - ez az egy megváltja előtted a többit.

- Ugyan ki volna az egy?

- Megmondom apád, anyád előtt, mikor aztán megvallod te is azt a bizonyos grófot.

- Mondja meg édes apám, - az tud káromkodni; mert anélkül nem lehet elmondani az egész történetet.

Kiment a lány, visszafordulóra hosszan késett, - mert a beszédkerülés végett megvárta a konyhán a betálat ételt. Vámossy röviden végezte a kurta ebédet, az után szivarra gyujtott, és behívatta a gazdát. Elmondatta vele, mi javadalma volt, mint urasági csikósnek, meghatározta a jövőendő bért, mit neki adni fog, még csak az hiányzék, hogy megmondja: kinek szolgálatába fogadja.

- Nem tréfál a tekintetes ur? Kérdi a csikós a vendéget.

- Értem, bátya, - szeretné tudni: kivel van dolga?

- Jól mondja, tekintetes uram, - szóból ért az ember.

- Megnyugtató választ fogok adni, öreg, - előbb mégis mondja el nekem e kályhának történetét.

- Kelevény az, tekintetes uram, - ha nyomkodom, háromnak fáj: én érzem, feleségem érzi és még a leányom.

- Öreg, a nevet legutoljára, mikor én megmondom ki vagyok, és érdemesnek tart a bizalomra, - egyelőre meglegszem a történettel, mit nagyon szeretnék tudni.

- Tekintetes uram! rövid a történet. A csárdaajtó nyitva áll mindenkinek, pénzért jó szóért, benyithatják, a ki jön, el is megyen, ha kinyugodta magát. Ebbe a szobába azt ereszttem, a ki nem szokott padon henteregni; de egy a sok közül a szemével is jól akart lakni, a lány a legyeskedő urfit a kályhához vágta.

- Így mondta el a lány, - kérem, már most anyjostul hívja be, - talán nem ijed meg tőlem.

A gazda bekiáltá őket, csudálkozva léptek az apa közelébe, a lány hátrább és arczzal elfordulva.

- Ne fordulj el, kedves hugom, - neked hoztam az üzenetet, sőt tán egyebet is.

- Nekem? Kérdi a lány valamivel előbbre tekintve.

- Gróf Erdey Ferencz ur becsületes apádról bizonyos ok miatt gyakran megemlékszik, engem néhány nappal előbb megbizott, hogy a te jövőödrol gondoskodjam, - ha valamikor férjhez találsz menni, egy egész telket iratok nevedre, mint ő megparancsolá! Később kellett volna megmondanom: de ma meggyőződtem, hogy méltó vagy az ajándékra, és a mikor atyád a napokban ráér, az okmányt az e...i uradalom székhelyén megkapja.

Mind a három néma volt, Vámosynak kellett beszélni tovább, hogy a meglepetésből magukhoz térjenek.

- Már most rám került a sor, kis hugom, - nekem közöm van hozzád, - miért feledtél engem?

- A tekintetes urat?

- Igaz, - még akkor gyermek voltál, - ijedtedben nem engem, apádat láttad, mikor a Tiszaárból kieveztem veled, - pedig akkor is posztóruha volt rajtam.

A lány egy pillanat alatt odarohant a fiatal urhoz, kezét megragadá, hogy azt megcsókolja.

- Abból semmi sem lesz, hugom, - megértem, a mi szivedben van, - az a gondolat megjutalmaz engem.

Közbeszakasztotta a jelenetet a kocsis, bemondja, hogy indulhatnak, a négy ló az ablak alatt áll.

A két nő kiment a leszedett málhával, Vámosy ekkor azt mondja a gazdának.

- Most már megkérdezhetem a grófnak nevét?

- Ő szégyenelje magát, nem én, ha nevét kimondom: *Óváry* grófnak idősebbik fia.

Vámosy megrezzent, - azonban megszorítá a gazdának kezét, kisietett, hogy e benyomást észre ne vegye. Visszaparancsolta a vért szívébe, néhány nyájas szót váltott még, az ebédért egy bankjegyet csusztatott a teríték alá, aztán felült és elhajtattott a kiválasztott uton.

A csárdabeliek megkérődztek a váratlan meglepetés örömet, mi pedig kövessük a tünődő kormányzót. Sebesen haladt a négy ló, nem érezték a megszorodott gondot, mely a kocsiba helyezkedett, - pedig érzi az ifjunak agya, mennyit nyom. Vannak a társadalomban vétkek, melyek magukban elítélendők; de a jobb érzést nem támadják meg egészen kihivólag. Óváry grófnak e kalandozása utonállás; mert az előnyösebb helyzetben rajt út az erkölcsön, hogy büntelen szennyezhesse be.

Sokáig nyomta Vámosssynak lelkét e rideg könnyelműség, mely betör a szentélybe, s a kapott kudarcot nem tekinti bánalomnak, hisz az egész mosolyra méltó kaland. E fajta leereszkedés nem sérti meg a gőgöt, az alantunk álló nem igényelhet mást, mint növényi szerepet: fölvevessük, ismét ellökjük, - a többről nem érdemes tovább elmélkedni.

Ez osztályozás több fokozatban lehetséges, még a tekintetes ur családja is növény lehet, kényszerülve tünni a magasabbnak szabadalmait. Vámosssy lángolni érzi vérét, szeretne őrt állni a csárda mellett, hogy az elbizakodottat megtanítsa az általános emberi kötelezettségekre.

Elmélyedésében nem látott, a távolság fokunkint fogyott, s arra ébredt föl, midőn a kocsis figyelmezteté, hogy Erdey birtokba értek. Szórakozni akart, utasítá a kocsist, hajtana be a közeli pusztára, melyben a gróf által lerendelt kedvencz volt gazda minőségben.

A gazdai lak előtt megálltak, Vámosssy leugrott, bement a lakba. Egy öreg béresasszony figyelmezteté, hogy a gazda kinn van a nyomtatóknál a szérűn, hanem ha kívánja az ur, azonnal behivatja. Meg akarta várni a gazdát, kérte az asszonyt, küldene érette, az alatt körülnézett a nőtelen tanyában, melynek a szükséges butorokon kívül semmi diszitménye sem volt. A falak üresek, az ablakhoz közel lóg egy kicsiny fali tükör, - alatta elég láthatólag valami gömbölyű érczlap.

Közelebb tekint: az érczlap valóságos ezüsttallér: bizonyosan emlék! Még közelebb nézi, a szélén csekély horpadás van, ez már ösmertebbé teszi a tárgyat, egykor neki volt ilyen tallérja, melyre egy szem söréttel célba lőtt, s a kis ólom sebes röptében hasonló helyen horpasztatta be. A visszaemlékezés hirtelen ismétli a multat, megismeri a pénzdarabot, melyet oly különös körülmények között a bojtárnak emlékül adott.

Kitekint az ablakon, a lenyugvó nap teljesen megvilágít egy a pusztá felől közeledő arcot, minthogy erősen kémli a közeledő. Az erősebb vonásokban is föl ismeri fiatalabb éveinek el nem feledt társát.

- Nem kerestelek, mégis megtaláltalak: Marczi, rám ösmersz-e még?

- Hogyan feledhettem volna, tekintetes uram; - szól a gazda, - eszembe jutott, mint a fizetetlen adósság.

- Miért nem költöttem el azt a tallért? Kérdi Vámosssy a tükör felé mutatva.

- Pajtásom volt az, tekintetes uram, az viselt rám gondot, hogy a gyarlóság földhöz ne váglasson.

- Hát a „Tiszagáti csárda?”

- Messziről odalátok, - eljárók mellette; de benne nem voltam azóta.

- Marczi! ma ott voltam, - és most kívánnám, hogy láss meg ott valamit.

- Láttam azt máshol, - kőből nem vagyok, tekintetes uram, - de a kapuszár is azt mondja: neked tilos a küszöb! Ezt mondja pajtásom is, a tallér, melynek sokszor elmondtam, miért nem mehetek oda.

- Nem puhultál meg, látom.

- Puhább lett azóta az a tallér, tekintetes uram? vegye csak az ujjai közé.

- Nem dorgállak, Marczi, - adj kezet, - mi a régiek maradunk.

Másra tért a beszélgetés, a pusztának mivoltáról kérdezkedett Vámosy, a hosszú részletezés után kimentek körütekinteni, s mielőtt a nap leereszkedett, egy határdombról elláttak a gáti csárda felé.

A napnak végső fénye még egyszer átvilágítja a környéket, az áradó Tisza vize husz ágra szakadt a nádasok csoportozataiban. A csendes alkonyban még láthatók valának az egyes részletek, és a messzeségben tisztán kivált egy pont, mely a Tiszát sebesen meguszta.

- Halászok járnak ott? Kérdi Vámosy az eddig szóttalan Marczit.

- Nem jár erre halász, tekintetes uram, - az ifju Óváry gróf jár ki minden este réczelésre, s mint egyik csőszünk mondja, közel a csárdához a nádas közt egy magaslaton sátora van, gyakran kiviradtig ott van két cselédjével.

- Hallani a lövéseket?

- Reggel sűrűn, este soha, így mondta nekem a csősz; mert ő mindig kinn van a határok szélén.

- Legel arra valahol gróf Óváry ménese?

- Nem messze a vadászhely felé; mert ott vékony földnyelv vezet a nagyobb emelkedettségre. Az öreg csikós hajdanában ott legeltetett, ha a víz beitta a sikságot.

- Azóta nem voltál arra?

- A mi ménesünk szinte nem messze jár arra, s negyed nap óta azt is meglátom, mikor az öregnek lánya fejen viszi ilyenkor tájban az ételes kosarat a bojtárok után.

- Marczi! mondja a kormányzó hirtelen szemközt fordulva Marczinak: Közelről is láttad azt a leányt?

- Mellette álltam, mint most tekintetes urammal.

- Őszinte kérdésre hasonlóan őszinte feleletet várok: szereted a leányt? valld meg.

- Szeretem, de mint a csillagot, melyet el nem érek.

- Bizzál bennem, nem ok nélkül beszélek: vigyázz e gyermekre, most veszély fenyegeti.

- Nem értem a tekintetes urat.

- Mától fogva minden alkonyat felé lóra ülsz, ha a lányt a csárdából kiindulni látod, szem elől ne ereszd. - Fokosod veled legyen, szükséged lehet rá, s ha a lánynak kiáltását hallanád, a hang után rohanj, azt megmondom.

- Ma is elmenjek?

- Rögtön, - holnap okvetlen itt leszek nálad, - elmondod, mit látsz.

A ló úgy is nyergelten állt a szérű végében, hirtelen engedelmeskedék, és megeresztett kantárral sietett a gáti csárda felé.

Vámosy messze elkísérte szemeivel, amaz nem kérdezett, tiszteletre méltó engedelmességgel ment a parancs és a szívnek buzdítása szerint. Az elhaló nap a térről eltörölni látszik a megláthatót, a sok tarkaság összefolyt, ezért visszafordult a méléző kormányzó, hogy éjszakára a középpontra érjen.

Berger.

Reggel korán megjárta Vámosy az uradalom központjához közel eső birtokokat. Erőt vett lelkén, a tegnapi gyanús körülmények nyugtalanítását belsejébe zárta. Napközben ki akart menni a „*Kis pusztára*;” de a kérelmezők serege a hosszadalmas előadással túl a tizenkettőn húzta az időt. Még valaki volt hátra: Berger lépett be nem várt vendégképen.

- Régi jó barátom! - kiált föl örömmel Vámosy, ki várná önt az alföldön?

- Ön várhatott volna, ha törődne családjának ügyeivel. - Nem tudja, hogy apjának jószágát ma árverelték el. Személyesen voltam jelen, vártam önt, hogy részt vegyen az árverésen.

- Mivel vettem volna meg, Berger barátom?

- Önnek huszonötezer forintja van nálam, ez összeg uzsorafölösleg volt bátyjának kölcsöneire. Nem emlékszik ön ígéretemre, - folyvást figyeltem bátyjának pénzműveleteire. Szavamat beváltottam, itt van a pénz.

- Valóban nem tudom megfogni, miképpen lehessen e derék összeg az enyém.

- Egyszerűn, - bátyja kiszórta, én pedig fölszedtem az ön számára. Barátja vagyok önnek, - igaz-e?

- Berger ur lelkében hitte; bizonyosan úgy is van, de ha ön fölszedte a kiszórt pénzt, úgy nem engem illet, atyámat; mert az uzsora atyánk vagyonát tette tönkre.

- Semmi kitérés, büszke fiatalember, - okoskodik Berger, - az ön atyja részrehajló, ha neki adnám, meglehet, újra a tékozlónak kezébe jutna a pénz. Ön teljesítse fiui kötelességét, atyja számára tartsa meg a pénzt, hanem multhatatlan kezelje maga. Egykor bevallja ön, hogy a kereskedőnek igaza volt.

Vámosy e hideg szavak ellenében oly megfagyottan állt, mintha megdermedt volna. Mint jószágkormányzó értette a pénznek becstét: az elfogadásban tapasztalatlan volt, nem úgy, mint egy pár bizonyos jószágkormányzó.

- Barátom! ...beszél újra Berger, ...szóljon már - ne hagyjon itt szégyenkedve állni; mert nem tudtam *orácziót* mondani, mivel megindithattam volna, - becsülje el nem mondott érzelmeimet, itt van az összeg, az egyoldalu szeretetben hibás öregek számára; mert Óvárynak birtokai rövid időn csőd alá jutnak, s akkor a nyugdíj husz esztendeig vesztegel a csődtömeg papirjai között.

- Önt boldogítja az elfogadás, nem akarom megsérteni: elfogadtam.

- Bevégeztük az ügyet, - mondja Berger, - az árverésről mondok még annyit, hogy én akartam megvenni a jószágot az ön számára, felár elég lett volna; de tudja ön, hogy én izraelita vagyok, nem vehetek magam, meghatalmazásról pedig nem gondoskodtam. - A jelenlevők közül egy ügyvéd élesen kikelt ellenem, így otthagytam az árverést. Távolabbról hallottam, hogy a kétszázezer forintot érő jószág elkelt százötvenezer forinton, ezen összegnél leütötték a dobot.

- Szegény szülőim!

- Ön megvigasztalja őket egy alkalmas órában, - itt van lakásuk száma Pesten - bizonyosan tudom, hogy jól vagyok értesítve.

A hajdu bejelenté az ebédet, Vámosy karjára vette Bergert, s nem engedte meg, hogy a vendéglőbe menjen. Többé nem beszéltek az előbbi tárgyról, a régi ismerősöket kérdezte

Vámosy, *.. városnak nagy szorgalmu, derék népéről hozakodtak elő, előbb a férfiakról, később a nőkről, utóbb az alispánokról.

- Nem bántom meg önt egy részvevő kérdéssel?

- Bizvást kérdezhet, Berger barátom, - önnek szabadjegye van szivem rejtekébe.

- Az urak jobban hazafiak, mint emberek, - ez arány igen visszas, egyikből annyit, mint a másikból; mert e kettőnek egyaránt van egymásra szüksége. Ugyan kinek hazafiaszkodnak, ha nem házasodnak meg?

- Kivénültem volna a házasságból, mielőtt husztól a harminczig elértem volna?

- Nem a jelenről van szó, ön éveket várhatna, mint sok más; de ön már eltarthatna egy családot.

- Valóban úgy van, - mondja Vámosy mosolylyal, - mától kezdve hozzászokom a gondolathoz.

- Hiba, hogy eddig hozzá nem szokott. Minden dolgot kellő időben, fiatal barátom, különben meglopja szivét, és keményen lakol majd az agglegénységben, mikor *igazán* senki sem szereti. Ne higye ön, hogy a „*kedves nagybácsi*” ki ne találja közel és távoli rokonainak fitogatott szeretetét, - fölkeresik azok az agglegényt a figyelmes gondosságnak ürügye alatt, hogy lássák: érik-e a gyümölcs a leszakadáshoz? Mint tolvajok jönnek el hozzá a rokonok, és ez magyarázza meg, hogy az ily egyedül tévelygő ember elkeseredésében keres életének őszében egy nőt, hogy arra hagyja vagyonát, mert inkább kinevetteti vénségét, mint prédája legyen kapzsi rokonságának.

- Ugy megrezzentett ön, hogy czáfolatul azonnal meg kellene házasodnom.

- Fiatal ember, ön nem egészen őszinte.

- Őszintébb nem lehetek, mintha megmondom, hogy az alispán lányát akarom elvenni.

- Akarom; de nem vettem!

- Barátom! ...föltétele van a dolognak, s míg e föltétel teljesítve nincs, szégyen nélkül nem erőltethetem.

- Itt van a magyar ember, - meg akarja mutatni, hogy életrevaló; de olyan dologban, melyben tiz eset közül kilencszer törheti a nyakát.

- Hasonló esetben vagyok, Berger barátom.

- S ha a föltétel nem sikerül? mert a lehetőség erre szinte kiterjed.

- Agglegény maradok, Berger barátom, - büntetésemet el nem kerülhetem.

- Valóban szerencse önökre, hogy külön hiszik a „Magyarok Istenét,” - mert külön temérdek dolga jut önökkel különczködéseik miatt.

Ezzel végződék az ebéd, Berger szívélyes bucsu után befogatott, teendői nem engedték, hogy hosszan távol legyen családjától, harmadnap negyven mérföldön túl voltak ügyletei.

Vámosy paripát nyergeltetett; átlovagolt a „Kis pusztára,” megtudandó a tegnapi esti kémlésnek apróbb részleteit; mert hogy Óváry gróf nemesebb vadra lesett, azt a körülmények bőven bizonyíták. Alkonyat előtt kiért a tegnapi tanyára, Marczi lóháton sietett őt köszönteni, és alig várta, hogy a kormányzó kérdezze a tegnapi estét.

- Láttál valamit, Marczi?

- Sokat, tekintetes uram. Válaszol Marczi egészen közel állítva lovát a másik paripához.

- Derekán kezd a beszédet: elértél a csárda irányába, láttad a lányt kiindulni, - folytatd.

- Száz ölnyire lehettem a lány nyomában, a földnyelvig kísértem, szemeimmel a nádasok felé figyelve. Csöndes volt az est, tisztán hallottam a két evezőnek csapásait, és kimérhettem, mikor érnek a tiszagátig, ha ki akarnak érni. A leány már elhaladt a tisztás mellett, s a nád kanyarulásából mindjárt kiérhetett volna a csónak, lovam ekkor hangosan nyertett, s a nádasok közül tisztán kihallani a parancsszót, hogy az evezők megálljanak. Folytattam az utat, fülemmel lestem a hangokat, és a nád törését hallám, mikor a csónakot nagy erővel a rejtékbe bujtatták. Ezeknek én nem kellem; gondolám, és félretekintés nélkül folytattam az utat. A ménes nem messze volt, hallottam a lovak dörögését, tehát megálltam, kivettem gondolomra, mennyi időbe kerül e lánynak a tanyára érni, letenni a kosarat, kicserélni az ételes edényeket a déliekkel, mint azt hajdan az anyja szokta. Danolva indult vissza a lány, ekkor az előbbeni úton jöttem haza felé. - A tisztáshoz érve a nád között hallék még mozgást, ekkor hangosan füttyörészni kezdek, így a leskelődők nem mertek kiindulni. Mikor a lány közelebb volt a csárdához, mint a kijelölt helyhez, lovamat sarkantyuba kaptam, hogy a lány se gyanithassa szándékos ottlétemet.

- Bölcsen cselekedtél, Marczi! - hagyta helybe a kormányzó, - a nap lenyugvóban van, én is veled megyek. Utközben elmondod, milyen mély a kiöntés a gáttól azon helyig, hol a vadászsátor van főlhuzva, s hogy szükség esetében lovainkon követhetjük-e őket?

- Bizvást, mondja Marczi megindulás közben, - két helyen kell a lónak uszni néhány ölet, hol a föld mélyebben fekszik a víz alatt, az egész tért ismerem, mint tenyeremet.

Szóval folytatták az utat, a lovakat eresztették, hogy jókor érjenek a csárda közelébe. Hasonló helyzetben magával beszél az ember, a feszült várakozás a vért lefogja, hogy a benső küzdelmet el ne árulja.

Közel értek a csárdához, Marczi figyelmeztetni akarja a kormányzót, álljanak egy petrencze mellé, hogy a lánynak kijövetelét észrevétlen megvárják. Ekkor lépett ki a lány a nyitott kapun, körültekintés nélkül ment a tegnapi irányban. Száz ölnyire haladhatott, Marczi már indulni akart.

- Nyugodtan, fiu, - nem szabad gátolnunk őket, - látni akarom, mennyire vetemedik merészségük.

A látkört elfogta a gátnak hajlásába eső nádas, a lány már elveszett szemeik elől, Vámosy elereszté a lovat, s könnyű ügetéssel rövidíté a közbeeső tért. Marczi izgalmában többször megérinté sarkával a fiatal paripát, s kétszer elő akart rohanni az ösztönzött állat. Vámosy kezével intett hátra, hogy csendesebben menjen, s egyszerre hirtelen megállt.

- Vagyunk-e száz ölnyire a tisztástól?

- Egy annyira lehetünk.

- Meg ne mocszanj; minden hangra figyelj, s azt tedd, a mit én!

Három-négy percz múlva egy éles sikoltás hallatszott feléjük, azontul sokáig semmi, - Marczi remegni kezdett egész testében. Vámosy füle mellé tárta kezét, de a távolság elnyelte a hangot, ideje volt lassan ügetve a tisztásig menni. Némi közelségben az evezők utózáját hallák. Vámosy teljes nyargalásra kényszeríti lovát, egyuttal intett Marczinak, hogy mellette nyargaljon, s e közelségben elég hallhatólag mondja: A vízbe ugratunk, ügyelj, hogy a helyes irányra találjunk.

A könnyű csónak a műértő kezeléssel sebesen haladt az említett szigetig. A lovak zajjal rohantak a vízbe, hol menve, hol uszva negyed óra alatt értek a partig. A csónak nem volt ott, Vámosy mégis kiereszté lovát a partra, - a sátonak vázát tisztán látta, s egy pár ugrással a nyílás előtt termett.

- Ki az? Kérdi harsány hangon Óváry gróf, a nyílás függönyét félre tolva.

- Bejelentetlen vendégek, gróf ur!

A sátor belsejéből kirohant a lány, megismerte a hangot, és menekülő kézzel kapaszkodott a kormányzó kengyelszijába.

- Gróf ur, - mondja Vámosy francziául, - rendelje vissza a csónakot, tettesse ki a lányt a partra.

- Kicsoda ön, hogy rejtekembe mer törni?

- A merészséget a gróf kezdé, én csak folytattam: én Vámosy László vagyok, gróf Erdeynek jószágkormányzója. Kérem a grófot, azonnal rendelkezék, hogy e jelenet befejeztessék. Én magam majd itt maradok.

Oly ügyetlen volt a helyzet, hogy a rendelkezésben való megnyugvás csak siettethette a véget. Hármat tapsolt kezeivel a gróf, a csónak a parthoz illeszkedett, hogy a lányt visszavigye. Vámosy Marczihoz fordulva mondja: Hazavezeted a leányt, apja - és anyjához. Ott megvársz!

Marczi megfordítá lovát, a csónak mellett kiusztatott a partig. Leszállt a lóról, a keservesen zokogó lányt megnyugtatta vezette szülőihez.

- Ismer-e még, gazduram? Kérdi a csikóst.

- A kis pusztai gazda légyen, kegyelmed.

- Előbből kezdjük, gazdám, - emlékszik azon bojtárra, kire lányát bizta, s a lányt elkapta csónakostól a Tiszának árja.

- Most kell ezt megmondani?

- Most az ideje, gazduram, - kérdezze meg lányát milyen körmök közül szabadult ki?

Ujra megmenekült, részem volt benne, most szégyen nélkül lépem át kegyelmed küszöbét.

* * *

- Mi következik most? Kérdi a gróf a kormányzót.

- A grófon van a sor valamit mondani: én készséggel várom a következőt.

- Remélem, ön ezt nem nézi másnak mint kalandnak?

- Az én véleményemmel ne törődjék a gróf, - kérdezze azt, mit gondol a másik, a grófnak leghűségesebb cselédje, a lánynak tán leendő férje.

- Öntől megvárom, hogy a mai napot feledje és feledtesse.

- Föltételem van, gróf ur, - elengedhetlen föltételem: a grófi házhoz nem fog közeledni, ezt viszonzásul, hogy a grófot megmentettem egy fölingerelt szenvedélynek bosszujától.

- Ez erkölcsi kényszerűség?

- A viszonyok kényszerűsége, - Erdey grófnak lánya növendékem volt, - a többit nem kell magyaráznom.

- Mit kíván ön feltételéhez?

- Holnap levelet ír a grófnak, írja meg a levélben, hogy rokonszenv nélkül nem merné erőszakolni a házasságot, tisztelettel visszalép. E levelet a gróf külön czimezze Vámosy Lászlónak Pestre az „Angol Királyné”-hoz. - Be lesz fejezve az ügy, és én örökre elfeledtem.

- A levelet Pesten megkapja ön, - jó éjt!

Az áron keresztül lubiczoltatta lovát, aztán sebesen a csárdába nyargalt. Együtt találta valamennyit.

- Öreg! - szólítja meg a csikóst, - a panasz helyett hálát mondjunk az Istennek, az elvált ut újra összetalálkozott, a könyek ne mossák szét: csináljunk lakadalmat, adja Marczinak a leányt.

- Neki adtam; mert látom, neki szánta az Isten.

Négy szoba a vendéglőben.

Laczi Pestre érkezett, az Angol királynőnél még nem találta a szívszakadva várt levelet. Nyugtalan volt egész éjen át, hátha daczolni akar?

Kopogattak az ajtón, a kapitány bácsi lépett be.

- Pesten lakom, fráter, - én vendéglőben, apád a „Zergeutczában” szerény három szobácskában!

- Rajtam a sor, bátyám, vigasztalnom kell őket, az árverés tönkrejuttatta őket.

- Megérdemlett sors, öcsém, - az ördög megjelenik, ha nagyon hívogatják. Anyád reggeltől estig sir.

- Mélyen érzi az anyagi csapást? Öreg napjainak elképzelt kényelmét elveszettnek látja.

- No, éhen nem marad most sem, édes öcsém, koplalni én sem hagynám, - hadd fájjon neki, hogy észre nem veszik. - Bátyád, a haszontalan ember, háromszor látogatta meg őket, este *nyolcz órákor*, hogy ne lássák a Zergeutczában földszinti szállásokban bujkálni.

- Apám ezt türi?

- Ma irta meg neki, hogy többé ne lépje át küszöbét.

- Bátyám, a szív nem tud üresen maradni, lakót keres vagy megreped. Nem várok egy pillanatot sem, kocsiba ülök, hogy előbb odaérjek.

- Lassan, fiu, lassan, - anyád az egyik végletben van, a másikba átvinni oktalanság lenne. Előkészítenünk kell anyádat, holnap reggel hozzájuk megyek, délben utánam jöhetsz, addig veszteg maradsz.

- Bátyám! megöl addig a bánat.

- Nem fogod magadat elunni, - nagyon érdekes társaság van együtt az első emeleten. Az 1-ső számban találhatod Erdeyt, az ifjút, a 2-ik számban az öreg grófot. A két szoba egymásba nyílik. A 3-ik számban a grófnő lakik Emmával. Egyik sem tudja, hogy ki lakik a két első számban, a kulcs nálam van, s ha kinyitom az ajtót, együtt van az atyafiság. Egy ajtóköz, mely képzeletben vetekedik a komáromi várnak falaival. Menjünk odább, az 5-ik szobában szinte ösmerősök vannak, majd megtudod, kik.

- Mi hozta össze őket?

- Az ifju gróf külföldre indul magához hasonló fiatalokkal, irtam a grófnőnek, találkozzanak Pesten. Nem szükség egymást látni, csak a fiut ne eresszék el szülői áldás nélkül. A szobákat magam válogattam össze, akarva, nem akarva közeledjenek egymáshoz.

- Megengedi bátyám, hogy sorba látogassam a szobákat?

- Ma hivatalodnak embere vagy, - holnap, igen hiszem, a fiu anyja keblére dőlhet.

Laczi harmadszor kérdezi a pinczért: érkezett-e levele? A felelet tagadó volt. Ugyan harmadszor utasítja, hogy majd rögtön hozza, - a négy első számú szoba egyikében fölleli.

A 4-ik számú szobának kulcsa volt a vezér, e szám alatt honn lesznek, bekopogatózott a grófnőhöz.

Az ablaknál állt Emmával, mindkettőt könnyezve találta.

- Megint könyek, ismét könyek! vigasztalhatom méltóságokat?
 - Fiam külföldre megyen, - tartóztatni nem akarom, anyai szivemnek parancsolni képtelen vagyok.
 - Szokott elvünkhöz, az egyensúlyhoz meneküljön a grófnő: keserű elválásért százszorozott boldogság a viszontlátásban. A nehezebben most tulesik a grófné, s a következő napok közelebb viszik az édeőbb örömekhez.
 - Ön a mi vigasztalónk, - már érzem, hogy fájdalmam alább hagyott.
 - Bocsásson meg a grófnő, hogy még jobban meg nem vigasztalom, - magam is gyáva lettem, elkezdhetném az örömet; de nincsen hozzá bátorságom.
 - Remél valamit?
 - Több a reménynél, méltóságos asszonyom, - azt mondhatnám: teljesülnie kell.
 - Mikor ön azt mondja: *kell!* én már föltétlen hiszek.
 - Hit és remény! mindkettő fokozat a legbizonyosabb-, a tudatig, grófnő. E bizonyos tudatra van szükségünk, s akkor, grófnő, megnyílik számunkra a boldogság kapuja.
 - Istenem! add meg e tudatot!
- Bekopogattott a pinczér, levelet tartott kezében, hogy Vámosssynak átadhassa.
- Vámosssy reszketeg kézzel nyult a levél után, a külső oldal ösmert postabélyeggel volt jelölve, a fordított oldalon Óváry grófék czimere, kétségtelen: a várt levél.
- El akarta tenni a levelet, a grófnő szobájában kíváncsiskodni nem illett volna.
- Ön várta e levelet, - véli a grófnő, - különben a szolgál nem hozta volna maga után.
 - Megvallom, harmadszor kérdezkedtem e levél miatt, - parancsomból hozta utánam a szolgál.
 - Megengedem, hogy elolvassa mindjárt: - mosolyog a grófnő, - így legkevesbé fog ön makacskodni.
 - Méltóságos asszonyom! arczomon meglátandja, hogy a hit tudattá vált-e? közös sorsunk függ e levélnek tartalmától.
 - Siessen, siessen; mert én nyugtalanabb vagyok, mint ön.
- Vámosssy feltörte a levelet, belől néhány sor a gróftól: hivatkozás a lovagiasságra, mely midőn győz, nem dicsekszik.
- A grófhöz szóló levél oda volt mellékelve, - többé nem lehet kétség, a lemondás okmányképen itt van.
- Ön komolyabb, mint hogy jót gyanithatnánk.
 - Sorsunk fölszabadult az ígézet alól: e levél fél óra alatt megment az aggodalmaktól.
 - Tudja ön azon levélnek tartalmát? Kérdi a grófnő.
 - Szavait nem, annál jobban az értelmet.
 - De az öröm? - kezdjen már örülni; mert azonnal látja könyeimet.
 - Az örömkönyeket, grófnő, - s ha én nem tombolok, - tulajdonítsa azon végzetteljes benyomásnak, mely e levélnek eredeti oka. Most fél órára távozási engedélyt kérek, a levélnek tartalmát nyilvánítani nem az én jogom; de fél óra alatt megtérek a legzöldebb olajfaággal.

A nőknek csudálatos érzékével kitalálta a grófnő, hogy lányának sorsa fölszabadult a kötelék alól, örömkönyek között szorítá meg lányát, majd az óramutatót jelölte meg, hogy a félórának lefolyását perczről perczre kiszámíthassa.

Vámossy elment a 2-ik számú ajtóra, a kulcs kívül volt, dobogó szívvvel kopogott az ajtón.

Hárman voltak a szobában: Erdey gróf fiával és a kapitány.

- Váratlan találkozunk, kedves Vámossy ur, - a kapitánytól tudtam meg, hogy ön itt van. Ne szóljon semmit a gazdaságról, - más dolgom van önnel. Üljön le az íróasztalhoz, talál íróeszközt, és írjon egy kötelezvényt százhuszezer forintról, melylyel ön tartozik nekem.

- Szívesen megírom, - mintára van a grófnak szüksége? Mondja Vámossy hivatali készséggel.

- Az lesz az eredeti példány, - a pénzkölcsönző én vagyok, írja be nevemet, a pénz tiz évi fölmondásra szól, hatos kamat mellett.

Vámossy megírta a kötvényt, melyet az „*alulirt*” fog megfizetni.

- Pesten fog kelni az adósság? Kérde a gróft.

- Igen, Pesten, - írja ön oda a mai napot és az évszámot, végül az ön nevét.

- Aláírtam! Mondja Vámossy, várom a szokatlan eljárásnak magyarázatát.

- A kötelezvény megvan. - Mondja a gróf, vigyázva összehajtván a papírt, - s egy másikat fölvéve a nyugágy előtti asztaltól. - Most még harmincezer forintot ad ön nekem készpénzben, s átveszi atyjának egykori birtokát, melyet én megvettem az ön számára.

- Gróf ur!...

- Semmi ellenmondás, - bizonyosan tudom, hogy az ön szülői idő előtt fognának meghalni a nem várt csapások alatt. Egyik fiuk megszomorította őket halálosan, a másik támassza föl őket új életre. Gazdálkodjék ön nekem, - abból a jutalomszázalék öné, - lassankint lefogy az adósság.

- Miért e meg nem érdemlett bizalom?

- Semmire sem felelek, ...vagy mégis: Berger példát mutatott, én követem.

- Gróf ur, - helyettem a gondviselés viszonzozza a grófnak nemeskeblüségét, - fogadja e levelet, a mai napra legmúltóbb jutalom.

A gróf feltörte a levelet, megnézte az aláírást, elolvasta, - s a gyermekévektől először tolakodtak szemeibe könnyük.

- Olvasd, olvasd! mondja a kapitánynak nyujtva a levelet.

A vén kapitány egykedvűbben akart olvasni; de a váratlan tartalom őt is megindította.

- Barátom! ...maradj itt, mindjárt jövök, - ne kérdezd, hova megyek.

Kisietett a 2-ik számból, bement a 4-ik számba a nyitott levéllel, s messziről mutatta, hogy valami rendkívülit hoz.

- Várom, szívszakadva várom e levelet: Vámossy küldi?

- A gróf küldi, - méltóságos asszonyom, - Óváry visszalép, beösméri, hogy egy hölgynek vonzalmát erőltetnie nem szabad, - bevallja, hogy Emma grófnőt boldogtalanná tenni nem meri.

- Férjem olvasta e sorokat?

- Az ő kezéből vettem ki a levelet, - méltóságos asszonyom, - könyeket láttam szemében: hiszi-e még, hogy ez: *életunt ember*?

- Bűnös lennék, ha tovább vádolnám, - elfeledtem e pillanatban a multat...

- Akarja a grófnő: a boldog család egy pillanat alatt együtt lesz.

- Most megint megölelném!

- Egy... *kettő* ...mondja a kapitány kihuzván zsebéből a mellékajtó kulcsát, kinyitá az ajtót, - s a *harmadik* számlálásnál a válaszfal eltűnt. Barátom! ...mondja a kapitány a bámuló grófnak: férj és feleség közt nem szabad zárt ajtónak lenni.

Egymás karjában volt férj és nő, szülők és gyermekeik. A hosszú ölelés után mind a négy a két néma tanu felé nyújtá kezét, perczekig nem szóltak.

- Hol a magyarázat e váratlanhoz? Kérdi a gróf Vámosst.

- Lovagias kötelesség parancsolja a hallgatást, méltóságos uram: három embernek csudálatos találkozása az egész, - nekünk kötelességünk a titkot megőrizni.

- A három embert megnevezheti ön?

- A tiszagáti csikós, - Marczi, a kis pusztai gazda.

- A harmadik ön!

- Így leszünk hárman.

- Kapitány! ...mondja a gróf, ...van *három ember*, ...van több is e hazában, ha keresni akarjuk.

A grófné nem értette e rejtélyt; nem avatkozhatott a beszédbe. Mikor a két katona egymás karjába fűződött, a grófnő Vámosshoz fordult.

- Nekem is van kulcsom, én is tudok mennyországot nyitni, jőjjön ön közelebb, - ekkor a másik oldalajtóhoz közeledett, kinyitá, s az alispánné lépett be Marival, - lányom! - szólítja meg a meglepett leányt: látja ön, hogy a család együtt van, minden arcz ragyog a boldogságtól, az ön sorsa közös volt a miénkkel, - én önt vőlegényéhez vezetem.

A zergeutczai szállás.

Nem alkalmazták rabvállatásra az utcakövezetet, pedig méltán megkísérthetnék, a Józsefvárosnak legtöbb utcáján tizszer végig menni kényszerüségből, fölér a „torturá”-nak egynémely példájával.

A „Zergeutczába” zsebbeli hátrányokból mennek lakni, vagy ha előre tudja, hogy napjában nem kénytelen egyszerűen többször kimenni. A méltóságos helytartótanácsos élhetett volna az utcának mentségével; de miért ment oda? még pedig csak alkonyat után.

A bünhődésnek sok változatosságát alkalmazza a sors. Neki nem kellenek börtönök, kurtavas, kenyér és vizen való koplaltatás, - eszközei néha igen egyszerűek: ügyetlen szó, kiszámítás nélkül mondott vélemény, s a vétkes szívébe fullánkként ütődik be, s olyan daganatot hagy benn, hogy patikai szerekkel lehetetlen gyógyítani.

Az öreg Vámosssyné cselédet fogadott, alkudozott egy városi egyéniséggel. Ha a belvárosban találna lakni, a cseléd az első napon megnagyságotlana volna az asszonyt, ha legalább hat forint havibért ajánl. Szegény Vámosssyné tudtán kívül az igaz birónak ítélőszéke előtt állt, - a gondviselés szakácsnéképen lépett be a - konyhába. Az asszonyság úgy vélte megmutatandónak a tekintélyt, hogy a lányt még be sem ereszti a szobába, és határozottan kijelenté, hogy havonként nyolcz bankó forintnál többet nem ad. A cseléd a nyolcz forintos fajból való volt, - megegyezett; de a czimet is bankóban számította, mértékül véve: *Zergeutczát, konyhában való elfogadást, földszinti lakást és a rossz kövezetét.*

- *Nagyasszonyom*, - megmaradok, - írásaimat átadom *nagyasszonyomnak*, - mit főzünk mára, *nagyasszonyom*?

Alig tudott valamit kinyögni a direktorné, bement férjéhez, és megnyugvás végett kérdi az öregtől:

- Kedves fiam! fogadtam cselédet, te megmondtad, hogy nem szabad magamat nagyságotlatnom; de valaminek mégis hivathatom magamat, - ez a leány folyvást „*nagyasszonyának*” czimez: mennyi lehet az?

- Kendnek nem mond, - ez közép az ifiasszony és a tekintetes asszony között.

- Te nem rösteled, hogy fizetett cselédemmel ócsároltassam magamat?

- Semmit sem röstelem, asszony, - fontosabb dologgal foglalkozom, - most számítom ki, ha mint írják, Óváry gróf csőd alá találna kerülni, maradékpénzünkből jut-e három tál étel; mert nyugdíjam a csődben husz évig heverhet.

Ezen órától fogva „nagyasszony” maradt, - a nyolcz forintos főzőnének segített; mert annak főztét másképen szokott gyomor fegyenczházi mosadéknak vélte volna. Naponként epedve várta, hogy férje menjen a városba, s ne legyen tanuja keserü könyűinek. Egy hónap mulva beszélgetni kezdett önmagával a magános órákban, hogy ki kergette őt a Zerge-utczába? sok kérdésre nagy későn felelt: az a méltóságos ur, ki szégyenel eljöni szülőihez - *nappal*.

A nyolcz forintos cseléd órákig elcsavargott a városban, Vámosssyné kiállt az utczaajtóba, hogy messziről meglássa. Ha nem jött, fönn szóval beszélt a „*czudarról*”, hisz fa sincsen a konyhában, talán maga hordjon be?

- A nagyasszonynak dereka sem törnék le, - mondja egy nyelves csizmadiáné, - míg itt telelármazza az udvart, bevihetne egy öllel, - az én uram „hat legénnyel” dolgozik, még sem röstellek a fáspinczébe lefutni.

Alig volt képes betántorogni a konyhába, - csizmadiánék leczkéztetik azért, hogy le nem megyen a pinczébe fáért! Én, a regényíró megengedem, hogy a direktorné mérgében elájuljon, de nem én vagyok az ur, a gondviselés e labdacsokkal kívánja meggyógyítani a régi dölyföt. Orvosok nem vesződnek ilyen nyavalyákkal, - minek is? - egy csizmadiáné diploma nélkül meggyógyítja, s a nyelvelésért egy fillért sem kíván.

Berohant férjéhez, - rákiáltott, hogy vesse pokolba a számadást a jövővel, neki mondani-valója van.

- Légy csöndesebben, a kapitányt láttam jöni az ablak alatt, ne lássa a mi czivakodásunkat.

- Jön, nem jön, (már bejött)... ..jó, hogy itt vagy, - előttem akarom megmondani férjemnek, mi történt velem. (Elbeszélte.) Férjem! te eleresztetted egyik fiunkat a világnak, - osztozzunk igazságosan, én kiverem a házból a másikat, söprőt fogok az Istentelennek, ki miatt rongyba szakadunk vénségünkre.

- Fiam! ...engem szídj, ...én vagyok az oka mindennek, - mondja a férj bánattal, - fogd a söprőt: engem üzz ki.

- Nem, ...nem te, én voltam a bolond, - ugy-e kapitány? ...mondja a nő testvéréhez fordulva, - én juttattam férjemet tönkre, - én raktam az egyikre mindenemet, ...lekopoztam magamról a becsületes megszólítást is, - szegény férjem ifiur lesz itt a pizsokutczában, - jer, fiam, - menjünk falura, beülök veled akármi parasztviskóba, - ott imádkozom le nagyravágyásom bűnét.

- Imádkozni akarsz, - kedves feleségem?

- Meg akarom kérlelni az Istent, kit én szándékosan megsértettem. Egy hónap óta titkon imádkozom, titkon sirok, kedves öregem, mikor kimégysz, hogy ki ne gunyold megbánásomat.

- Kértél valamit az Istentől?

- Nem mertem mást kérni, mint bocsánatot, ...de megbocsátasz-e előbb te?

- Meg, feleségem, - sőt az Isten is, - vigasztalót küld hozzánk: van-e szivedben hely Laczi fiunk számára?

- Ó, ...ne kérdezd: most kétségbeesném, ha kételkednél benne.

Kinyílt az ajtó, - Laczi jött be, férfiasan megszépülve. Apját, anyját egyszerre ölelé át. Az ölelés hosszan tartott, az alatt a kapitány eltávozott.

Ezer csók után elkezdhetette Laczi életének rövid elsorolását, - a keserűn röviden ugorva át, a boldogabb napokon hosszabban időzve. Az anya férjére vigyázott, tizedszer gyújtott pipára, megint elaludt, a beszéd fonalába mélyedvén, elfeledte színi a pipát. Ha már férje megfelekezett elválhatlan pipájáról, ki itélné meg az anyát, hogy két zsebkendő után egy törülközőkendőt huzott ölébe, hogy könnyűit leszárogathassa.

Kettő volt még hátra, az apai vagyonnak megvásárlása - és a házasság.

Az első vigasztalásul meg kellett mondani. A befejezéskor a konyhában érkezők zaját hallák. A kapitány benyitá az ajtót: Kis Zsigmondné asszonyságot és Marit vezette be.

- Hugom és sógorom, van szerencsém bemutatni Laczi öcsémnek jövődöbeli napát, s a kisasszonyban jövődöbeli nejét.

Mari először a direktornéhoz közeledett, megcsókolá kezét:

- Kedves anyám, - mondja a tulböldög nőnek, - első kézcsókommal akarom jelenteni, hogy *szerető és engedelmes lánya akarok lenni*.

- Gyermekem! jól esik e szeretet, - másik fiamnak nejét még nem láttam: mert még nem jött el az alkalom, melyre *fönn tartotta a szerencsét, hogy ölelhessen*. Az első helyet üresen hagyta szívében, most önt illeti meg.

A bevezetés szakán tulesvén, Mari elkérte anyja karjáról a kis szertárt, kivett egy nagy pecsétű levelet, mely az öreg urnak volt czimezve.

- A gróf küldi e levelet, azon kikötéssel, hogy a boritékról levágandó pecsétet kedves atyám nekem ajándékozza.

Az öreg Vámosy elővette a nagy papírvágó ollót, gondosan levágta a nagy pecsétet, és Marinak adta. A levélben a következő tartalmu sorokat olvasta az öreg.

Tekintetes ur!

Eddig találkozott fiával, meghallgatta annak élettörténetét, melyben röviden az én életem is foglaltatik. Gondolja e történethez a magáét, mérje az enyim mellé, s ha a mai napon teljes megnyugvást óhajt, vigasztalja meg önt, hogy tévedni emberi dolog. Tévednek mások is, hisz ön nekem példa, én pedig önnek. Uralkodik fölöttünk nagyobb bölcsesség a magunkénál, - mi csekély férgek vagyunk, - az életnek tavaszán sokat hiszünk, az életnek őszén tapasztaljuk, hogy gyarló volt egykori hitünk. Az ön fia szerencsésebb volt kettőnkénél, korán kísértette meg a Gondviselés, esze korán érett meg, - szívében a hiuság helyett a legnemesebb indulat fejlődött ki: a valódi emberszeretet. Ne szégyeneljük bevallani, hogy ő fölöttünk áll, - nemes lelkében cél van letéve, szellemi cél. - ő küldetést vállalt, és annak megfelelt, - engem kivett életunságomból, önt megmenti a kétségbeeséstől. Kérem önt, levelem boritékát megtekintés nélkül égesse el ön mindjárt, - a pecsétet adja kedves fia arájának.

Remélem, ön teljesítendi kérelmemet, s ezen hitben maradtam tisztelő honfitársa

Gróf Erdey Ferencz m. k.

* * *

Néhány sor van még hátra. Koltay gróf egy napon ülte menyegzőjét Vámosyval. Esküvő után a grófnő nagy kertjében sétálgatott a kettős pár, - Vámosy tréfálva mondja Marinak:

- Kedves Marim! mégis bánom, hogy önnek egy szerelmes levelet sem irtam, legalább ösmerné aláírásomat.

- Ösmerem, - mondja Mari, - azon nagy pecséten, melyet az atyáknak czimzett levélről kaptam, az ön aláírása van: nézze ön, itt van e kis zárban! Mondja a nyakában függő kis szalagot leszabadítva.

- Mari! ...az egy adóslevelem alá volt írva.

- Tartozik még ön valakinek?

- Önnek: változatlan hűség- és örökszeretettel.

Ráadás.

Az emberiséget újra kellene gyurni, hogy a spártai erkölcsök ismét megeredjenek benne. Nem jut eszembe azt várni, hogy az emberiség visszamenjen a saruszijas félmeztelenségbe, s a megelégedés helyet találjon tiz hold földön. Nálunk is álmodoztak nagy politikusaink Cincinátussal, hogy a tanácsteremből visszamennek az ekéhez; de nagy a különbség az ekeszarvát tartani, vagy kikocsikázni, s azt nézni, hogy harmincz béres mennyit szánt egy nap!

Tiz esztendő alatt hány család ment tönkre olyan vagyonnal, melyet századon keresztül takarítottak össze becsületes apák. Az „*urhatnám*,” vagy jobban mondva: a mérték nélküli hetvenkedés, a „*láttatási vágy*” lön sok családban az életcél, s e mulandó gyönyör rövid évtizeden keresztül a zseben akkora lyukat vágott, hogy a megmaradt családtagok tengődni sem tudnak.

Tagadom, hogy közünk ne volna e bódult pazarláshoz! - Kevesen vagyunk számban, erőnk a vagyon és a lélekerő, - e két lábon járunk, s akármelyik gyengüljön meg, az európai családgyűlésben nem fogunk szavazni, hanem mint gyámoltalanokat a kórházba löknek.

Tekintetes urambátyám, ki most hatszáz hold jó földön lakozol, és nyugágyon heverészve öled az unalmat e könyvvel, kérdezlek: három egészséges fiadnak mi szerepet adtál? nem hiszem, hogy kocsisoknak neveld őket, pedig azt hihetném; mert mindenik külön kocsikázott ki. Azt gondolja, tekintetes urambátyám, hogy mindenik fiának hatszáz hold föld jut? a mennyire én tudom a számvetést, hatszáz holdból, három felé osztva, egy-egy fiúnak csak kétszáz holdnyi marad, ha t. urambátyám idejében maghal, - s mit gondol, t. urambátyám, kétszáz hold földön akármelyik fia is meg tudna uriasan élni? mert kedves gyermekei olyan keveset tanultak, hogy a multkor láttam egyiknek levelét, még azt sem tudta, hogy a kezdetet nagy betűvel írta volna, pedig nem merne urambátyám megesküdni, hogy az ifiur a téntát akarta megtakarítani.

Urambátyám haragszik is reám, hogy a mostani divat szerint meg nem nagyságolom. Nagy oka van, bizonyosan tudom, hogy tekintetes urambátyámnak e czim nem *kompetál*; tehát maradjunk az illő titulusnál, s ha még lehet önnel okosan beszélni, mondok valamit:

Ha én volnék a hatszáz holdnak tulajdonosa és a három ifiurnak apja, behívnám mind a hármat, sehogysem engedvén meg, hogy a karszékből elnyújtózkodjanak, aztán nagy komolyan így szólnék hozzájuk:

Fiuk! az ősi vagyon kezem között nem fogyott, szemrehányástoktól nem félek; de mivel azt akarom, hogy ti se pusztítsátok el, a következőt határoztam. Pályát fogtok választani, - ügyvéd, orvos, mérnök, gyógyszerész, építész, - a mihez kedvetek van, nekem mindegy; de választani kell. Felneveltelek benneteket, ha semmim sem volna, eleget tettem érettetek, hogy a nagy világ kapujához elvezettelek, és ha vállalkozni fogtok, ki is nyissam a kaput.

Az ész Isten adománya, a legalkalmasabb fegyver az életben szerepet osztani. Az ész tőke, melylyel a semmiből sokat lehet teremteni, - használatok tehát, és én a kiképzés utolsó szakára megadom a költséget. Tartaléknak marad kétszáz hold földetek külön-külön, elegendő alap, hogy építhessetek rá. A kezdetnek nehézségeitől meg lesztek kimélve, s ha az észt jól használatok: öreg napjaitokra beleérték apátok kényelmébe.

Kétszáz holdon uraskodva néhány esztendeig eltengődnétek, a kis vagyon uzsoráskézbe kerülne, és később ott kellene kezdeni, hogy az ész adjon támaszt. De hát ha megkeménykednék akkorra az agy? tanulni késő lenne, s a társadalom elvesztene három erőt, mely, idejében használva, nektek és a hazának sokat gyümölcsözött volna. Ugy titkon a vak

szerencsére számítottok, mely feleség alakjában aranyos madarat hozna? Melyik az a pimasz, a ki ez alávaló menekülésre gondol? Az erő megtagadja magát, a mit *öntudatos* iparkodással, a férfinak szorgalmával bizonyosan elérhetne, azt nemünk *gyengébb felétől* várja, hogy az egykor legelső birája legyen élehetetlen gyávaságának, mely dolgozni nem tud, vagy nem akar? Ilyen rothadt gyümölcs termett volna életemből? Előre kétségbe kell esnem, hogy unokáim még alább sülyednek!

Fiuk! Gondoljatok azon tiszta boldogságra, melyet csak a munkás erő ad meg, hogy: tudtam cselekedni, a nagy számban tényező vagyok, több a „nullánál;” mert határozott mennyiségű szám vagyok, és sokszorozhatom magamat, hogy még többet jelentsek!

Igy beszéljen, tekintetes urambátyám, - ne kívánja, hogy gyermekei nagyságos urak legyenek a pinczér előtt rövid öt-hat esztendeig, s azután ugyanazon pinczér azt mondja: *hallja, maga!* Ha így fog beszélni, tekintetes urambátyám, segíti megmenteni a tekintetes publikumot, és ezen érdemeért én magát holtig *megnagyságozom*.

Nem merném tagadni, hogy nálunk az ész megvetik, sőt részben az ellenkezőre van eset, a jó módu földesur szeretné, ha fia óriáseszű lenne úgy - *véletlenből*, talált kincsképen. De az is igaz ám, hogy megvan az álszégyen, ha egy pár száz holdas földesur fiát szakmára taníttatni nem akarja, - irtózik a gondolattól, hogy fia másnak „szolgája” legyen, meg nem gondolván azt, hogy nagyobb szégyen uzsorások, kupeczek kegyelmétől függni, őket titkon „*megcsókolni*,” egy rongyos forintnyi előlegezésért.

Legnevezetesebb tőkénket, *az ész* parlangon hevertetjük, - nem akarjuk kellőleg használni, hogy a meglevőt megmentse, a hiányzót pótolja, vagyont teremtsen és a polgári életnek legszebb gyöngyét, az anyagi és lelki függetlenséget megszerezze.

Tizenöt évvel ezelőtt keresztül-kasul mehettünk egy vármegyén, míg egy nagyságos urat találtunk - menjünk végig ma, a legtöbb helyen azt tapasztaljuk, hogy a nagyságos czim többségre vergődött. Az arisztokratikus alkotmányban megelégedtünk az egyszerűséggel, - mióta fölséges nép vagyunk, a demokráciai elvekkel ordítva dicsekszünk: *nagyságos* urak lettünk.

A világszerkezetnek minden részecskéje a legnagyobb bölcsességből van megteremtve, - az annyiszor kárhoztatott hiuság, jó irányban vezetve, szülőanyja nagynak, szépnek, jónak; de mikor a hiuság nem cselekszik, hanem külső máznak van fölkenve: utálatra méltó; mert gyilkol.

Még nem pusztított el bennünket e szerencsétlen szenvedély, mely legnemesebb részünket, az agyat pusztítja. Tanuljunk, mintha semmink sem volna. Vetélkedjünk és küszködjünk az akadályokkal; mert gazdag jutalmat ad a kitartó munka, - *öntudatot és függetlenséget*.

Jöjjön valaki a faluról a városokba, - az emeletes házak, jól bebutorozott szobák, tisztességes kényelem nem öröklött vagyonból származik; hanem az észnek gyorsan jutalmazó megfeszítéséből. Szeressük e hazának szent földét, törekedjünk azt tulajdonként is birni, de az ész emeljük első helyre, - mert az mindenható.

Fiatl barátaim, kik e könyvet olvassátok, higgyétek el, hogy leirt soraimat a meggyőződés iratta le velem. Ti még fiatalok vagytok, a lelkesülés, cselekvési vágy erősebb bennetek, a sok szép példát lelketek lapjára irtátok, a hiuság nálatok még nemesre ösztönöz, ti még a tanodában érzitek a nagy gyönyört, midőn a szorgalom ötven-hatvan között első sorba állítja a fiatal küzdőt.

Ugy-e, mily nemes az a tér, melyen nem az apák vagyona vagy szegénysége osztályoz; hanem az egyénben foglaltató s az egyén által kifejtett szellemi erő? Talán ez a kis kedvezés csak a tanoda falai között van meg? valóban nem! Hazánknak élő legnagyobb embere, Deák Ferencz,

egyszerű tekintetes ur, ki előtt hatalmas urak tisztelettel állnak meg; mert a kimivelt ész ura a társadalmi életnek. Deák után száz mást sorolhatnék elő, családi neveik szerint ötven év előtt homályban, most ünnepeltetve; mert eszüket érvényesíteni tudták.

Tőletek várjuk azt, hogy új nevekkal álljatok elő, - ha a született urfi szélnek ereszti vagyonát, s az utolsó forinttal nevét is a homályba löki, az egyensulynak helyreállítását tőletek várjuk. Az erős akarat a lehetlennel látszót is kivívja, fegyverül az észet használja. Azon legyetek tehát, hogy az észet míveljétek, - legyen erkölcsi célotok, válaszsátok jelszónak azt, mire nekünk legnagyobb szükségünk van: Dii laboribus omnia vendunt.

Irtam Pesten, deczember 20-án 1862.

Vas Gereben.

.oOo.